

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

YUNUS EMRE VE TÜRKÇE
ÖZEL SAYISI
2021

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ÖZEL SAYI
2021

ISSN: 1309-9302

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ÖZEL SAYI 2021

**ODÜSOBİAD yılda 3 kez (Mart-Temmuz-Kasım)
yayımlanan uluslararası hakemli dergidir.**

ODUSOBİAD is a international peer-reviewed
journal published three times a year.
(March-July-November).

**ODÜSOBİAD; Index Copernicuc, OAJI,
Sindex, Türk Eğitim İndeksi, SOBİAD,
Journal Factor, Acarindex, CiteFactor,
ResearchBib, GoogleScholar, ISAM, ROAD,
TÜBİTAK Aperta, OJOP tarafından taranıp
indexlenmektedir.**

ODU Journal of Social Sciences Research
currently indexed by Index Copernicuc, OAJI,
Sindex, Türk Eğitim İndeksi, SOBİAD, Journal Factor,
Acarindex, CiteFactor, ResearchBib, CiteFactor and
GoogleScholar, ISAM, ROAD, TÜBİTAK Aperta,
OJOP.

**Dergimize gelen makaleler iThenticatie intihal
incelemesinden geçirilerek araştırma ve yayın etiğine
uygun hazırlanmıştır.*

SAHİBİ

Ordu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Mehmet Kenan ŞAHİN
(SBE Müdürü V.)

EDİTÖR

Doç. Dr. Fevziye EKER

EDİTÖR YARDIMCISI

Arş. Gör. İbrahim Furkan GÜVEN / Arş. Gör. Raziye SAYAR

ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Ayla SEVİM EROL,

Prof. Dr. Erol TAŞ

Prof. Dr. Cavit YAVUZ

Prof. Dr. Sebiha KABLAY

Prof. Dr. Simon GRIMA

Doç. Dr. Turgay HAN

Doç. Dr. Önder YAĞMUR

Doç. Dr. Mehmet Fatih YELMEN

Doç. Dr. Süleyman UYGUN

Doç. Dr. Ufuk UĞUR

Doç. Dr. Erkan HİRİK Dilbilimi,

Doç. Dr. Derya ÖZTÜRK

Doç. Dr. Üzeyir SÜĞÜMLÜ

Doç. Dr. Asım DURAN

Dr. Öğr. Üyesi Aytaç ÖZMUTLU

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM

Dr. Öğr. Üyesi Gonca G. KILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi Figen TAŞKIN

Dr. Öğr. Üyesi Jale Asya KAHRAMAN ÖZYILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN

Dr. Öğr. Üyesi Elif ÖZHANCI

Dr. Öğr. Üyesi Elif GÜRSOY,

Dr. Öğr. Üyesi Şenel ÇITAK

Dr. Hatice BOZKURT

Öğr. Gör. Dr. Zafer ÖZKAN

Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Biyometri

Eğitim Bilimleri

Turizm, Halkla İlişkiler Tanıtım

Sosyal Politika, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

İktisat, Finans

Dil Bilim, Yabancı Dil

Güzel Sanatlar, Plastik Sanatlar, Çevresel Sanat, Heykel

Güzel Sanatlar, Plastik Sanatlar, Fotoğraf

Avrupa Tarihi, Siyasal Coğrafya

Güzel Sanatlar, Sinema

Türk Dili, Yeni Türk Dili, Biçimbilimi, Bilişsel Dilbilimi

Teknoloji Yönetimi ve İş Modelleri, Pazarlama

Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi

Felsefe ve Din Bilimleri

Grafik Tasarımı, Görsel Sanatlar, Web Tasarımı

Sanat Tarihi

Güzel Sanatlar, Müzik

Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler, Kamu Yönetimi

Disiplinler Arası Sanat, Resim Sanatı

Bilgi ve Belge Yönetimi

Sahne Tasarımı, Tiyatro Kuramı

Sanat Tarihi

Eğt. Psikolojisi, Psikolojik Danışmanlığı, Okul Öncesi Eğt.

İktisat, Finansal Piyasalar

Sosyal Psikoloji, PDR

YABANCI DİL DANIŞMANLARI

Öğr. Gör. Fevzi Umut ÖZÇELİK / Öğr. Gör. Ece ÖZPINAR / Arş. Gör. Nurgül BEKDEMİR

İSTATİSTİK EDİTÖRÜ

Arş. Gör. Özgül YILDIRIM GÜNEŞ

MİZANPAJ EDİTÖRÜ

Sezer AYDIN

SEKRETER

Muhammed Emin AYDIN

2021 ÖZEL SAYISI HAKEM LİSTESİ

Doç. Dr. Kadri Hüsnü YILMAZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni.)

Doç. Dr. Mehmet GEDİZLİ (Manisa Celal Bayar Üni.)

Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ (İstanbul Üni.)

Doç. Dr. Mustafa ŞENTÜRK (Trakya Üni.)

Doç. Dr. Salih UÇAK (The University of Georgia)

Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU (İstanbul Medeniyet Üni.)

Dr. Öğr. Üyesi Cemal SANDIKÇI (Ordu Üni.)

Dr. Öğr. Üyesi Melike ÜZÜM (Başkent Üni.)

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ÇELİK (Samsun Üni.)

Dr. Erdem TAZEGÜL (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni.)

ISSN: 1309-9302

EDITÖRDEN

“ İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir, sen kendini bilmezsen, bu nice okumaktır.”

YUNUS EMRE

Değerli okuyucumuz, Türk dili ve kültürünün en önemli şahsiyetlerinden Yunus Emre'nin vefatının 700. yıl dönümü olması münasebetiyle, UNESCO tarafından anma ve kutlama yıl dönümleri arasına alınmış ve 30 Ocak 2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Genelge ile 2021 yılı Cumhurbaşkanlığıımız tarafından “Yunus Emre ve Türkçe Yılı” olarak ilan edilmiştir. Anadolu'da Türkçe şiirin öncüsü olan ünlü tasavvuf ve halk şairi olan bu önemli değerimize farkındalığı artırmak amacıyla, Üniversitemiz ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları (ODÜSOBİAD) dergisi olarak, “Yunus Emre ve Türkçe Özel Sayısı” ile buradayız.

Bu özel ve güzel şahsiyete dergimizde yer vermekten duyduğumuz gururu ve sevinci siz değerli okurlarımızla paylaşmak isterim. Dergimizin bu sayısının çıkmasında emeği geçen başta yazarlarımıza değerli yazılarını gönderdikleri, sonrasında hakemlerimiz ve editöryal ekibimize ayrıca vakitlerini ayırdıkları için teşekkür ediyorum.

2021 yılını uğurladığımız bu günlerde maddi, manevi bütün zorlukların üstesinden gelebildiğimiz, sağlıklı ve huzur dolu yeni bir yıl diliyorum. Biliyorum ki insan istediği sürece bütün zorlukları aşabilecek kuvvetle yaratılmıştır.

Dileğimiz her yerde gülen gözler görebilmek olsun...

Doç. Dr. Fevziye EKER

EDITOR'S NOTE...

Knowledge should mean a full grasp of knowledge:

Knowledge means to know yourself, heart and soul.

If you have failed to understand yourself,

Then all of your reading has missed its call.

YUNUS EMRE

Dear readers,

Due to its being 700th death anniversary of one of the significant figures of Turkish Language and Literature Yunus Emre, this year is included in the commemoration and celebration anniversaries by UNESCO, and it was declared as “Yunus Emre and Turkish” year by our Presidency on the basis of the circular published on official gazette on 30 January 2021. To be able to increase awareness regarding this Sufi and local poet, we, ODUJSSR, organize a special issue named “ Yunus Emre and Turkish”.

I would like to express the joy and honor I feel for having the chance to include such a special and prominent figure in our journal. I would like to thank all the contributors particularly to authors as they send their works, moreover; to the referees and our editorial board as they put great effort during the publication process.

I wish you a new year full of health and peace with the hope that you overcome all kinds of difficulties. I firmly believe that human beings were created with the power through which they can face any difficulty as long as they are committed to.

Assoc. Prof. Dr. Fevziye EKER

ARAŞTIRMA MAKALESİ

- 01 | **Yunus Emre Düşüncesinde Hayır ve Şer**
08 | *Goodness and Evil in Yunus Emre Thought*
Mehmet Kenan ŞAHİN
- 09 | **Yapı ve Anlam Bakımından Yunus Emre Divanı'nda Çekim Edatları**
30 | *Postpositions in Yunus Emre's Divan in Terms of Structure and Meaning*
Ahmet Turan DOĞAN
- 31 | **Yunus Emre'nin Divân- ı İlâhiyatı'nda Astronomi, Maden ve Musıkî Âleti Terimleri**
50 | *Astronomy, Mine and Musical Instrument Terms In Yunus Emre's Dîvân-ı Theology*
Serpil SOYDAN
- 51 | **Yunus'un Dilinden Hazine**
64 | *The Concept of Treasure in the Words of Yunus*
Osman KUFACI

Yunus Emre Düşüncesinde Hayır ve Şer

Goodness and Evil in Yunus Emre Thought

Mehmet Kenan ŞAHİN¹

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 22.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 25.12.2021

Doi: 10.48146/odusobiad.1039927

Atıf / Citation: Şahin, M. K., (2021). "Yunus Emre Düşüncesinde Hayır ve Şer" ODÜSOBİAD "Yunus Emre ve Türkçe Özel Sayısı" 1-8, Doi: 10.48146/odusobiad.1039927

Öz

Yunus Emre Düşüncesinde Hayır ve Şer isimli çalışma, Yunus Emre'nin *Divan ve Risâletü'n-Nushiyye* adlı eserlerinde yer alan hayır ve şer algısını konu etmektedir. Yunus'un şiirlerinde kötülük/şer sorunu tartışılırken bir yandan kâdir-i mutlak bir yaratıcı ve onun sınırsız kudreti dile getirilmiş, diğer yandan O'nun sonsuz merhameti üzerinde durulmuştur. Yunus Emre bu dünyada yapılan haksızlıkların karşılıksız kalmayacağı ve âdil olan yaratıcı tarafından cezalandırılacağı görüşündedir. Yunus'a göre kötülük ya da şer sorunu yaratıcı ile yaratılan arasındaki ilişkinin doğru anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Yunus Emre insanın yaşadığı nesnel âlemde kötülüklerin varlığını inkâr etmemekle birlikte kötülüklerin bir hikmet çerçevesinde gerçekleştiği, ancak insanın bu hikmeti her zaman kavrayamayabileceği düşüncesindedir. O insanın bu hikmetlerin tamamını kavramaya çalışmasını abes olarak değerlendirmiştir. Önemli olan kötülüklerle rağmen yaratıcı ile bağları koparmamak, O'na güvenmektir.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Şer, Kötülük, Tanrı

Abstract

Our study, titled " Goodness and Evil in Yunus Emre Thought ", deals with the perception of good and evil in Yunus Emre's works titled Divan and Risâletü'n Nushiyye. While discussing the problem of evil/evil in Yunus's poems, an omnipotent creator and his unlimited power are mentioned on the one hand, and his infinite mercy is emphasized on the other. It has been stated that injustices will not go unrequited and will be punished by the just creator. According to Yunus, the problem of evil or evil stems from the wrong understanding of the relationship between the creator and the creature. Yunus Emre does not deny the existence of evil in the objective world in which man lives. According to Yunus, evil has a wisdom, and this wisdom cannot always be fully grasped by people. Man is out of place in knowing the wisdom behind the Creator's creation of evil. The important thing is not to break the ties with the creator despite the evil, to trust him.

Keywords: Yunus Emre, Good, Evil, God

İnsanın gündelik yaşamı teknolojik yeniliklerle her geçen gün daha konforlu hale gelmektedir. Ancak insanlık açısından aynı gelişimden bahsetmek mümkün değildir. Bugün olup bitenlere baktığımızda beklenenin aksine dünyanın geçmişe nazaran daha güvenli ve sorunsuz hale geldiğini söylemek mümkün olmamaktadır. Dünyada gelir seviyesinde meydana gelen dengesizlik her geçen gün derinleşmekte, insanlık bireysel ve bencil bir yaşama sürüklenmekte ve evrensel ahlâkî değerlerden uzaklaşmaktadır. İnsanlar adına günümüzde kişisel sorunların yanı sıra aile ve toplumla yaşanan çatışmalar artmakta, bununla birlikte uzlaşma imkânı gün be gün daha uzak hale gelmektedir. Ahlâkî değerlerden yoksunluk, ben merkezli yaşam tarzı, kendi çıkarını hedefleme, başkasına hayat hakkı tanımama günümüz insanının genel karakteristik özellikleri arasına girmektedir. Halbuki insan sosyal bir varlıktır. Tarihi süreç boyunca insanların güvenliklerini sağlamak ve ihtiyaçlarını karşılamak adına daima bir arada yaşadıkları bilinmektedir. Savaşların, doğal afetlerin, açlık ve sefaletin yer aldığı bir dünyayla bireysel şekilde baş etmenin mümkün olmadığı, insanların varlıklarını devam ettirebilmeleri için yardımlaşma ve dayanışma içinde bulunma zorunlulukları tüm bu süreçler incelendiğinde net olarak ortaya çıkmaktadır. Tarih söz konusu

¹ Prof. Dr., Ordu Üniversitesi, ORDU, e-mail: mkenansahin@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4184-2509

yardımlaşma ve dayanışmanın zayıfladığı ve düzeni sağlamanın zorlaştığı dönemlerde düşünceleriyle toplumlara sağduyuya çağırarak, umut meşalesi yakan, birlik ve beraberliği yeniden sağlamaya çalışan önemli isimlere şahit olmuştur.

XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti Haçlı Seferlerine maruz kalmış, aynı dönemlerde Moğol istilasıyla karşılaştığında güçsüzleşmiş ve dağılma sürecine girmiştir. Bu dönemde halkın içinden çıkan, toplumu bilinçlendiren ve sağduyuya çağırarak, güçlü ve ümit var olmayı öğütleyen şahsiyetlerden biri, belki de döneminin en tanınan ve geniş kitlelere hitap ettiği bilinen Yunus Emre (1240-1320) olmuştur. Bu çalışmada Yunus Emre'nin insan anlayışının bir parçasını oluşturan hayır ve şer konusundaki düşüncelerinin derlemesi yapılacaktır. Yunus'u daha iyi anlayabilmek için öncelikle onun yaşadığı dönemin siyasî, sosyal ve kültürel durumu kısaca açıklanmalıdır.

Yunus Emre'nin Yaşadığı Dönem; Siyasî, Sosyal ve Kültürel Durum

İbn Haldun'un deyişiyle insan yaşadığı coğrafyanın çocuğudur. Toplumda derin izler bırakmış ve tüm insanlığa mâl olmuş, ilim ve irfan sahibi kimseler de yaşadıkları coğrafyanın atmosferinden etkilenmiştir. Öyle ki Yunus Emre'nin yaşadığı XIII. (1240-1320) asır, Anadolu Selçuklu Devleti'nin hüküm sürdüğü, M.1243 yılında Moğollarla giriştikleri Köseadağ Savaşıyla bölgede siyasî gücünü yitirdiği, sonuçta Moğolların Sivas'ı ve Kayseri'yi istila ettiği bir dönemdir. Moğol istilası sonucu Anadolu'da devlet otoritesi ortadan kalkmış, birçok insan Moğolların zulmüne mâruz kalmıştır. Devletin başında bulunan II. Gıyâseddin Keyhüsrev Anadolu'yu terk etmiş ve coğrafya büyük ölçüde Moğolların egemenliğine girmiştir. 1246 yılında II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümüyle birlikte Anadolu'da Türkmen beylikleri arasında kıyasıya mücadele başlamıştır. 1289 yılında Türkmen Beyliklerinden biri olan Osmanlı Beyliği Yunus'un yaşadığı Eskişehir ve çevresine hâkim olana kadar bölge insanı birçok zulme ve haksızlığa uğramıştır. Bu çekişmeli ortam söz konusu coğrafyada yaşayan insanlar üzerinde ağır baskı oluşturmuş, halk bezgin bir hale gelmiş ve düzen konusunda umutlarını kaybetmiştir. Anadolu insanı bitkin düşmüş, açlık ve kıtlıkla yüz yüze gelmiştir. (Uzunçarşılı, 1988, s. 1-37)

İşte Yunus Emre halkı canından bezdiren ve yorgun düşüren böylesine zor koşulların bulunduğu bir dönemde yaşamış ve Yüce Allah'ın "*Allah'ın rahmetinden umut kesmeyiniz*" (Zümer 39:53) meâlindeki ilahî beyanından ilham alarak gelecek için ümitvar olmayı ilke edinmiştir. Onun şiirleri inanç ve sabırla her türlü sıkıntıların üstesinde gelinebileceği düşüncesi üzerine kaleme alınmıştır. Bu dönemde Yunus Emre kendisine yaşadığı toplumu dinî, insanî ve ahlâkî değerler temelinde bir arada tutmayı misyon edinmiştir. (Karakoç, 2009, s. 67). Nitekim Yunus Emre bir şiirinde de zorluklar karşısında dağılmamayı ve geleceğe sabırlı adımlarla yürümeyi şu ifadelerle dile getirmiştir:

Sabır gözetisin devlet dileyenler,

"Bil ki Hak, sabredenlerle beraber"

Sabırla hâlin güzel olur gayet,

Gelir sabredene Hak'tan inayet (Risâletü'n Nushiyye,2013, 88.)

Yunus Emre Düşüncesinde Hayır ve Şer

Şer hayrın karşısı olarak bilinir. Sözlükte 'kötülük, çirkin, zararlı, kötülüğe meyletmek' gibi anlamlara gelir. Terim olarak "Kimsenin hoşlanmayıp yüz çevirdiği zararlı ve kötü şey; zararlı şeylerin yayılması, bir şeyin kendi tabiatıyla örtüşmemesi" anlamını ifade eder. (Topaloğlu ve Çelebi, 2017, s. 291) Dinî literatürde ise Yüce Allah'ın yasakladığı ve işlenmesi durumunda ceza gerektiren inançlar ve eylemler için kullanılmıştır. Dolayısıyla da lügat anlamı itibariye hayrın zıddı olan kötülük, çirkinlik, habislik gibi anlamlara gelen *şer* ya da *kabîh* sözcüğü dinen Allah'ın emri ve insanın fitratıyla bağdaşmayan kötü ve zararlı şeyleri ifade etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de şer kelimesi otuz yakın âyette geçmektedir. Yüce Allah'ın "*Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter.*" (Nisâ 4:79) meâlindeki ilâhî beyanında iyiliğin Allah'tan kötülüğün ise insanın kendisinden kaynaklandığı haber verilmiştir. Allah'ın kullarını nimet vererek sınavdığı gibi korku, açlık, mal ve can kaybıyla da imtihan ettiği de (Bakara 2:155-156; Âl-i İmrân 3:180; Enbiyâ 21:35) bildirilmiştir. Yine başka bir âyette ise nelerin iyilik

nelerin kötülük getireceğinin insanlarca tamamıyla bilinemeyeceği, kişinin sevmediği bir şeyin iyi, sevdiği şeyin de kötü olabileceği haber verilmiştir. (Bakara 2:216). Diğer bir âyette ise zerre kadar hayır işleyen bir kimsenin mükâfatını alacağı, zerre kadar kötülük işleyen bir kimsenin de cezasını göreceği bildirilmiştir. (Zilzâl 99:7-8). Benzer şekilde insanların en kötüsünün aklını kullanmayan, gerçeği dinlemek ve söylemek istemeyen, bu sebeple Allah'ın lânetine ve gazabına uğrayan inkârcıların olduğu zikredilmiştir. (Mâide 5:60; Enfâl 8:22, 55; Beyyine 98:6). Yunus Emre söz konusu âyetleri bütüncül bir şekilde değerlendirmiş, şiirlerinde Allah'ın hayra yönelmeyi ve kötülükten uzak durmayı emrettiği üzerinde ehemmiyetle durmuştur.

Günümüz kelâm ve felsefe kitaplarında şer kavramı doğal, ahlâkî ve metafizik olmak üzere üç çeşit olarak ele alınmaktadır. Bu minvalde Yunus Emre'nin hayır ve şer anlayışını kötülüğün doğal, ahlâkî ve metafizik türlerini dikkate alarak incelemek; hayrın ve şerrin mâhiyeti, kaynağı ve insanla ilişkisi üzerindeki düşüncesini anlamak adına daha isabetlidir.

Hayrın ve Şerrin Kaza ve Kaderle İlişkisi

Şer ya da kötülük meselesi esasında felsefe tarihinde birçok düşünür tarafından tartışılan en kadim felsefi sorunlardan biridir. Aynı şekilde İslâm kelâm geleneğinde bu sorun birçok düşünür tarafından dikkate alınmış ve teorilerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Tarih boyunca insanoğlu yaşamını olumsuz olarak etkileyen acı verici sel, deprem, yangın, su baskınları, açlık ve kıtlık gibi afetlerle karşılaşmıştır. İnsan hayatına doğrudan etki eden bu felaketlerin kaynağı daima sorgulanmıştır. Hayrın ve şerrin kaynağının ne olduğu, her şeye gücü yeten kâdir-i mutlak ve iyi olan Tanrı'nın bunlara nasıl izin verdiği ya da gücü yettiği halde neden önlemediği soruları felsefi ve teolojik tartışmaların odağını oluşturmuştur. İslâm kelâm geleneğinde bu sorun *kazâ* ve *kader* meselesine bağlı olarak *hüsün-kubuh* kavramları çerçevesinde tartışılmıştır. İslâm düşünürleri Yüce Allah'ın iyilik ve güzellikler irade ettiğini ve yarattığını kabul etmekle birlikte, kötülük ve çirkinlikleri dileyip dilemediği, kötülüklerin yaratıcısı olup olmadığı meselesinde görüş ayrılığı yaşamıştır. Görüldüğü üzere hayır ve şerrin mutlak olup olmadığı ve kaynağı kadim felsefede olduğu gibi İslam felsefesinde ve kelâm ilmine de konu olmuş, böylece mesele felsefe ve kelâm geleneğinin temel teolojik soruları arasına girmiştir.

Yunus Emre tarafından da irdelenen konuda onun görüşüne göre şerrin ya da kötülüğün felsefi ve kelâmî bir problem olarak tartışılmasında yaratan ile yaratılan; diğer bir deyişle her şeye kâdir olan bir tanrı anlayışı ile insan arasındaki ilişkinin doğru anlaşılmasının payı büyüktür. Öyle ki sonsuz, mutlak kudrete ve iradeye sahip kâdir-i mutlak bir yaratıcı ve sonlu, sınırlı kudret ve iradeye sahip mahlûkât arasındaki ilişki temelde doğru anlaşılmadığında şer ya da kötülük olgusu yanlış düşüncelere kapı aralayabilmektedir. Yunus Emre bir şiirinde Yüce Allah'ın sınırsız kudret ve iradesini vurgulayarak, evrende hiçbir şeyin onun emri ve iradesi dışında gerçekleşemeyeceğini şu ifadelerle dile getirmektedir:

'Kimin kâfir idüp kimin müselmân

Anı kimse itmez illâ ol eyler.' (Yunus Emre Divanı, 2005, s. 95)

Yine başka bir şiirinde aynı düşünce şu şekilde ifade edilmiştir:

'Bile idüm Hazret'de ol bi- kıyâs kudretde

Ne şerikum varıdı ne kimseyle yâr idüm.' (Yunus Emre Divanı, 2005, s. 223)

Yunus'un bu ifadelerinden yola çıkarak hayrın ve şerrin kaynağının Allah olduğu ve insanın fiillerinde hiçbir bir sorumluluğunun bulunmadığı sonucuna varılabilir mi?

Yunus'u anlamak için her şeyden önce *kazâ* ve *kader*in mâhiyetine yönelik düşüncesine bakılmalıdır. Sözlükte *kazâ* 'yerine getirme, hüküm, bir işi bitirmek, yaratmak, ulaştırmak, ölmek, ameli sağlam yapmak, infâz etmek, bildirmek, takdir etmek, gerektirmek, ihtiyacı gidermek, borcu ödemek, tamamlamak' anlamlarında kullanılmaktadır. (İbn Manzûr, t.y., 3665-3667) *Kader* ise 'takdir, hüküm, gücü yetmek, planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, hikmete göre yapmak' anlamlarına gelmektedir. (Râzi, 1980, s.464- 465) Terim anlamında ise kavramlar kelâm ekolleri tarafından daha çok kendi düşünce sistemlerine uygun bir şekilde tanımlanmıştır. Örneğin İmam Mâturîdî (ö. 331/944) kazâyı; "Allah'ın nesne ve olayları kendi mahiyeti çerçevesinde yaratması ve her şeyin yaratılışına uygun düşecek pozisyonda bulunmasını sağlamasıdır." şeklinde tanımlamıştır. Mâturîdî'ye göre bütün yaratıkları yoktan var eden Allah hikmet ve ilim sahibidir. O'nun yaratmasının da bu hikmete göre cereyan etmesi ilâhî

adaletinin bir gereğidir. Kader ise Mâtürîdî düşünceye göre yaratılan her şeyin meydana geleceği zaman ve mekânı, hak veya bâtil oluş vasfını, doğuracağı ödül ve cezayı belirlemektir. Buna karşın Eş'arîlere göre kazâ Allah'ın varlıkları mâhiyetine göre ezelde irâde etmesi, kader ise O'nun varlıkları murad ettiği belirli bir şekle ve özel bir ölçüye göre yaratmasıdır. (Neseff, 2003, s. 306-315) Buradan anlaşılan Eş'arîler, Mâtürîdîlerin kazâ dediğini kader, onların kader dediğini de kazâ olarak tanımlamıştır. Böylece Eş'arî âlimlere göre kader yaratmaktan ibaret kalmaktadır ve Allah'ın fiilî sıfatlarından birini ifade etmektedir. Mâtürîdîlere göre ise kader ilim sıfatına râcidir ve Allah'ın ezeli sıfatlarından biridir. Yine Eş'arî âlimlere göre kazâ kavramı Allah'ın irade sıfatıyla ilgilidir ve zâtî sıfatlarından biridir. Mâtürîdîlere göre ise Allah'ın yaratmasından ibarettir Bu durumda kazâ onların nazarında fiilî bir sıfattır.

Kısaca Eş'arî âlimlere göre kader hâdis, kazâ ise kadîm bir sıfattır. Mâtürîdîlerde ise tam tersi bir algı söz konusudur. (Bâcûrî, 2002, s. 188-189). İki ekolün aynı kavramlara farklı anlamlar yüklemeleri insan fiilleri ve hürriyeti meselesinde farklı düşünmelerine yol açmıştır.

Kazâ ve kadere verilen anlam insan fiillerinin yönü üzerinde önemli etkiye sahiptir. Her şeyin önceden belirlendiği ve insanın belirlenen bu yazgıya göre bir yaşam sürdüğü şeklindeki düşünce kelâm tarihinde Cebriyye mezhebine nispet edilmiştir. Cehmiyye'nin kurucusu Cehm b. Safvan insanın kader karşısında rüzgarın önünde bir yaprak misali savrulduğunu ve fiillerinde hiçbir sorumluluğunun bulunmadığını savunmuştur. Bu düşünce erken dönem kelâm âlimlerinden Hasan Basrî ve Mu'tezile'nin kurucuları tarafından şiddetle eleştirilmiş ve reddedilmiştir. Daha sonraki teorilerin hepsine göre Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuda yer alan âyetler bir bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde ortaya çıkan tablo insanın iradî bir varlık olduğunu ve yaptıklarından sorumlu tutulacağını göstermektedir. Kur'ân'da kader sözcüğünün geçtiği tek âyette insanın fiillerinin ona sorumluluk bırakmayacak şekilde belirlendiğine dair bir ima bulunmamaktadır. Âyette kelime Allah'ın ilim sıfatıyla ilişkilendirilmekte, ilim sıfatının bir tezahürü olarak O'nun evrene koyduğu ölçüden bahsetmektedir.

Yunus'un şiirlerine bakıldığında onun kadere ilişkin görüşlerini yansıtan birçok ifade bulunmaktadır. Örneğin Bir şiirinde kaderden bahsederken şu ifadeleri kullanmıştır:

'Yunus imdi gam yime n'idem ne kılam dime

Gelür kişi başına ezelde ne yazıla' (Yunus Emre Divanı, 2005, s. 474)

Burada açıkça Yunus'un Allah'ın ilminde ezelde her şeyin yazılı olduğunu kabul ettiği görülmektedir. Buradan hareketle onun cebri bir anlayışta olduğunu söylemek zorlama olacaktır. Zira olayların Allah'ın ezeli ilminde yazılı olmasının cebri gerektirmediği o dönemde neredeyse tüm âlimler tarafından dile getirilmiştir. Burada anlatmak istediği ezelde yazılan her şeyin insanın başına geleceğidir, ancak bu insanın yazgısının ona hiç pay bırakmayacak şekilde belirlendiği anlamına gelmez. Yunus burada Yüce Allah'ın ilim sıfatına işaret etmektedir. Anlatmak istediği Allah'ın ilminin geçmiş, şimdi ve geleceği kapsadığı; insanın kendi iradesi ve isteği ile gerçekleştirdiği tüm fiillerini Allah'ın ezelde bildiği ve bu fiillerin onun bilgisine uygun olarak meydana geldiğidir. Zira Yunus şiirlerinde insanları iyi huylar edinmeye ve hayra davet ederek bu konudaki tavrını belli etmiştir.

'Bize bizden ulular inen eyi hûlular

Ol eyü 'amellüler haber böyle dir gider.'

"Bize bizden ulular inan iyi huylular, O iyi amelliler haber böyle der gider."

'Kesgil harâmdan elün kesgil gaybetden dilün

Azrâil el'irmedin bu dükkâni dir gider.' (Yunus Emre Divanı, 2005, s. 21)

"Elini haramdan, dilini gıybetten kesgil, Azrail el erdirmeden bu dükkâna der gider."

Bu satırlarda Yunus insanlardan kendilerini düzeltmelerini ve ölüm gelmeden davranışlarına çekidüzen vermelerini istemektedir. Bu talebin mutlak cebir düşüncesine sahip birinden çıkması mümkün değildir. Kaldı Yunus bir şiirinde de şu ifadelerle insanı salih amel işlemeye yöneltmektedir:

Özünü bilmek sana farz oldu gel,

Amel eyle seninle gider amel.

Bıraktın akli sen seni unuttun,

Kin ve gıybet nedir onu unuttun. (Risâletü'n Nushiyye, 2013, 127)

Hayır ve Şerrin Hikmetle İlişkisi

Literal olarak '*bilgelik, doğruluk, bilim ve ince marifet*' anlamlarına gelen *hikmet* (Çağrıçı, 2018, s. 40) terim anlamında '*bilgelik, gizli sebep, Tanrı'nın insanlarca anlaşılmayan amacı, ilahî sırların ve gerçeklerin bilgisi, varlıkların varoluş amaçlarının kavranması, sebeplerle sonuçları arasındaki ilişkilerde ilahî iradenin rolünün keşfedilmesi*' anlamlarında kullanılmıştır. (Kara, 1998, s. 518-519) Nesnel âlemde şerrin/kötülüğün varlığını kabul eden Yunus şerrin varlığını ilahî hikmet ile açıklamaktadır. Yunus'a göre bize şer gibi görünen şeylerin dahi bir hikmeti vardır. Bu hikmeti kavramada insan yetersiz kalabilir. Zira insan sınırlı bilgiye ve imkânlarla sahip olması bakımından her olayın özünü idrak etmede eksiktir. İlk anda iyi olduğu düşünülen her şey zamanla kötüye dönme imkânını içinde barındırır. Aynı imkân bunun tersi durumlar için de geçerlidir. Nitekim Yüce Allah "*Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz.*" (Bakara 2:216) buyurmaktadır. Varlıkları ve olayları algılayışta sınırlı bilgiye sahip bir varlık olan insan Allah'ın sınırsız bilgisine güvenmeli ve ona teslim olmalıdır. Yunus Emre ilâhî hikmet karşısında şaşkınlığını '*Allah sana irmez elüm hikmetine kaldım tana*' (Yunus Emre Divanı, 2005, s. 7) dizeleriyle dile getirmiştir.

Yunus Emre hikmeti manevî boyutu olan bir bilgi olarak da görmektedir.

'İlm ile hikmet ile kimse irmez bu sırra

Bu bir acayib sırdur ilme kitaba sığmaz.' (Yunus Emre Divanı, 2005, s. 110)

O başa gelen sıkıntılar ve kötülükler karşısında insanları aceleciliği bir kenara bırakıp kavrayamadıkları bir hikmetin olabileceğini düşünerek sağduyulu ve sabırlı olmaya davet etmektedir.

'Hazeran dürlü hikmetler katunda söylenür ise

Şekavet penbesin hergiz kulağundan çıkarmazsın.' (Yunus Emre Divanı, 2005, s. 235)

Yunus Emre dünyada çekilen kötülüklerin kişiye ahiret hayatında yarar sağlayacağı ve çektiği sıkıntıların karşılığında insanın mükâfat kazanacağı düşüncesindedir.

'Dünya cefasın almak sonucu vefaymış

Cefayı virbenin seni satın aldum ben.' (Yunus Emre Divanı, 2005, s. 280/7)

Yunus dünyada kötülüğün varlığını kabul etmekle birlikte nesnelere tabiatında kötülüğün var olduğu fikrini reddeder. Ona göre şer ârizîdir. Allah her şeyi iyi olarak yaratmıştır. Özünde her şey iyidir, eksiklik ve kusur insandandır. Eksiklikten münezzehe olan tek varlık ise Allah'tır.

'Yunus eksikliğini Çalabına arz eyle

Anın keremi çoktur, sen ettiğini ol etmez.' (Yunus Emre Divanı, 2005, s. 117/10)

Hayır ve Şer'in Nefisle İlişkisi

İnsan akıl ve irade sahibi bir varlık olarak üstün meziyetlere sahip bir yaratılışa sahip olmakla birlikte, kötülüğü işlemeye ve meşru olmayan arzu ve isteklerinin peşinde gitmeye de meyyal bir tabiata sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın "*Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülüğün sakınma yeteneğini) ilham edene and olsun ki, nefsinin arındırma kurtuluşu ermiştir.*" (Şems, 91:7-9) meâlindeki ilahî beyanından anlaşıldığı gibi, insan, yaratılışında hem iyiliğe hem de kötülüğe meyyal bir yaratılışa sahiptir. İmam Mâtürîdî'nin ifadesiyle:

"Allah insanları sorumluluk hissedecek şekilde yaratmıştır. Bu sorumluluğun temeli olacak şekilde onları iyiyi kötüyden ayırmasını bilen temyiz sahibi varlıklar kılmış, akli idraklerine kötü davranışı çirkin, iyi davranışı da güzel göstermiş, yine onların zihnî kapasitelerini çirkinini güzele tercih etmeyi, yergiyeye lâyık olan övülmeye değer bulunana üstün tutmayı kabul edilmez bir davranış olarak yerleştirmiştir. Bu sebeptendir ki Allah insanların yapılarına yerleştirilen özelliklere ve kendilerine lütfedilen hasletlere paralel olarak bir davranışı diğerine

tercih etmeye çağırılmış ve bunun dışındakilere meyletmeyi bu yapıdaki bilinçli bir varlığın aklen benimseyemeyeceği kadar çirkin göstermiştir." (Mâturîdî, 2002, s. 284-285)

Yunus'a göre de insan nefis sahibi bir varlıktır. Onda bulunan duygu ve davranışlar yaratılışında oluşmuştur. İnsanın özü hava, su, ateş ve toprak unsurundan oluşmaktadır. Yunus'a göre insanda su ile gelen hisler, safe, seha ve kavuşma lütfudur. Ateş ile gelenler, şehvet, kibir, tama ve hasettir. Hava ile gelenler ise yalancılık, riya, acelecilik ve nefestir. Can ile gelenler ise izzet, birlik, haya ve edeptir. Yunus'un ifadesi ile:

Toprakla geldi bize dört nitelik:

Sabır, hoş huy, tevekkül ve yücelik.

Suyla beraber geldi dört türlü hâl;

Temizlik, cömertlik, lütuf ve visal.

Rüzgârla beraber geldi dört heves;

Yalan, riya, sabırsızlık ve nefes.

Ateşle geldi dört türlü felâket;

Şehvet, kibir, açgözlülük ve haset.

Canla birlikte geldi dört özellik;

Utarma, ahlâk, üstünlük ve birlik. (Risâletü'n Nushiyye,2013, 20-21)

Yunus'a göre insan nefsinde iyiye ve kötüye yönelme konusunda sürekli savaş içindedir. İradî eylemlerinde insana düşen görev sürekli hakka ve doğru olana yönelmektir. Nefsin arzularına kapılmamak ve nefis ile savaşmak gerekir. (Yunus Emre Divanı, 2005, s. 201/10,11)

'İşk kadehinden içüp nefis dileğinden geçüp

Hak yolına er gibi turmayan aşık mıdur?' (Yunus Emre Divanı, 36.)

'Uram yıkam nefs evini oda yana hırsu heva

El götürem şimden girü nefsile savaş eyleyem.' (Yunus Emre Divanı, 197)

Yunus Emre insanın ziyanı kendi elleriyle yaptığını ise şu ifadelerle dile getirmiştir:

Kendi ziyanından kendisi kaçar,

Şer tohumunu çorak yere saçar.

Yaptığı her iş kendisine ziyan,

Var mıdır kendisine böyle kıyan? (Risâletü'n Nushiyye,2013, 91)

Öyle anlaşılıyor ki Yunus insanda bir iradenin varlığına kabul etmektedir. Yunus'a göre insan, iradesini nefsin istekleri ve arzuları doğrultusunda değil de doğru olana yönelerek kullanması gerekir.

'Nefsinün varlığını 'akl-ı külle ulaşdur

Varlığın yoga degşür cevher olma muhas.' (Yunus Emre Divanı, 119.)

Sonuç

Yunus Emre'nin şiirleri incelendiğinde yer yer hayır ve şer kavramlarını kullandığı görülmekle birlikte felsefi ya da kelâmî manada kötülük sorununu ele alıp tartıştığı da söylenemez. Yunus evrende şerrin varlığını kabul etmektedir. Ancak Yunus'a göre evrende şerrin varlığının bir hikmeti vardır. Bu hikmeti insanoğlu kavrayamayabilir. İnsan, hikmetini kavramakta âciz kaldığı bu gibi durumlara takılarak Allah'a inanmaktan ve ona dost olmaktan geri durmamalıdır. Yunus'a göre insan Cebriyye'de olduğu gibi iradesi elinden alınmış pasif bir varlık değildir. Yunus'un *Divan ve Risâletü'n-nushiyye* adlı eserleri birlikte değerlendirildiğinde onun imana büyük önem verdiği, insanın nefsini dizginleyerek manevî yönünü geliştirebileceğine; şerden de uzaklaşarak hayra yönelebileceğine inandığı ve bu düşüncelerini sıklıkla şiirlerinde konu ettiği görülmektedir. O kötülüğün kendi başına bir gerçekliğinin olduğunu düşünmez. Kötülüğü ortaya çıkaran kimi faktörlerden söz etmiştir. Yunus'a göre nefis, kötü kişiler ve kötü çevre insanı olumsuz etkileyen ve kötü fiillere sürükleyen başlıca unsurdur. Nesnel âlemde insanın karşılaştığı ve kötü olarak gördüğü doğal kötülükler ise ilk bakışta olumsuz gibi gözükse de esasında sonuçları itibarıyla insanı daha da olgunlaştırabilecek ve onlar adına iyiliğe dönüşebilecek şeylerdir. Bu tür şerrin hayra dönüşmesi mümkündür.

Extended Abstract

Yunus Emre is the subject of the perception of good and evil in his works. In his works reflecting his world of thought, he gives reference to God, his attributes and names, his power and majesty, his justice and the wisdom in his actions, evident in its characteristics. For this reason, in this study, we tried to make sense of his religious thought by focusing on some of his views that are especially related to the issue of good and evil. In Yunus's poems, the problem of evil is mentioned in the axis of God's justice and mercy, although perhaps not philosophically or theologically deep. When looked at, Yunus is of the opinion that the injustices committed by people against each other in this world will not go unrequited and will definitely be punished by the just creator. Again, according to him, the problem of evil or evil stems from the inability to understand the relationship between the creator and the creature correctly. Yunus Emre does not deny the existence of evil in the objective world in which human beings live. On the contrary, it states that after the existence of evils is known, evils occur within the framework of a purpose. However, Yunus is of the opinion that man may not always grasp this divine purpose. In this case, what should be called the efforts made by man in order to understand the purpose of the existence of some evils? In response to such a question, he considered it futile for a person to try to grasp all of these wisdoms. According to him, the most correct thing for a person to do in the face of evil is to not break the ties with the creator and to be devoted to God, despite the existence of evil and touching people.

As we mentioned before, when Yunus Emre's poems are examined carefully, it is seen that he sometimes uses the concepts of good and evil. However, it is also difficult to say that he dealt with the problem of evil from the eyes of a philosopher or theologian and made solutions. While explaining this subject, it starts with acknowledging the existence of evil in the universe. As we have mentioned before, according to Yunus, the existence of evil is known in the universe, and the existence of evil has its own wisdom. According to Yunus, this hidden wisdom and purpose that lies in the ontology of evil is outside the scope that people can understand and encompass. Yunus's suggestion here is that his attitude towards evil, which is an issue for which man cannot understand the wisdom, should not stop people from believing in God and being a friend to him by being stuck in such situations in which he is incapable. According to Yunus, man should not be seen as a passive being who has no authority and power, whose will has been completely taken away, as the Jabriyya sect claims. It is understood that Yunus gives advice with many examples of this attitude in his works. When the issue of good and evil in Yunus's religious thought is evaluated together with his other views, it is seen that he attaches great importance to faith and that man can develop his spiritual side by restraining his soul; It is seen that he believes that he can turn to good by turning away from evil, and he often mentions these thoughts in his poems. He does not think that evil has a reality of its own without any outside influence. According to him, it is necessary to mention some factors that bring out evil. As an example of these factors, nafs, bad people and bad environment affect people negatively and stand out as the main factors that lead people to commit some bad actions. The natural evils that people encounter in the objective world and that they see as bad at first glance may seem negative at first glance, but in fact, they are things that can make people more mature and turn into goodness on their behalf. It is possible for such evil to turn into good. As a result, although a person is immediately worried about something bad that has happened to him, he will not really distinguish a category as evil in his

mind when he realizes that this situation has many benefits and benefits for him later on. For example, a person knows that when he is sick, he should consult a doctor and take medicine. In this case, it can also be considered that the doctor prescribes needle therapy to the person concerned to improve his disease. Getting an injection is a scary and painful thing for a person. However, even though the person knows that he will suffer and be afraid, he does not stop being an injection and still applies to a specialist to be injected. As in this example, if the person had known beforehand the benefits that he would later get from some things that seemed to be bad, he probably would not have considered it bad. For this reason, when a person evaluates each of the evils from this perspective, he also points out the basic starting point in Yunus's thought. In our opinion, although people know some things very well, they will be able to realize how little they actually know about certain things by just looking at their appearance, after Yunus' examples.

Kaynakça

- Bacûrî, İ. M. (2002). *Şerhu Cevhereti't-Tevhîd*. Kahire: Yy.
- Çağrı, M. (2018). *İslam Düşüncesinde Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları.
- İbn Manzûr, E. C. M. (T.Y.). *Lisânu'l-'Arab*. Cilt V. Kahire: Dâru'l-Me'Ârif.
- Kara, M. (1998). "Hikmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt Xvii. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mâtürîdî, E. (2002). *Kitâbu't-Tevhîd*. (Çev. Bekir Topaloğlu). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Nesefî, E. M. (2003). *Tabsîratü'l-Edille Fî Usûli'd-Dîn*, (Thk. Hüseyin Atay Ve Şaban Ali Düzgün). Cilt Iı. Ankara: D.İ.B. Yayınları.
- Râzî, M. (1980). *Muhtârü's- Sıhah: Mu'cemu'r-Râzî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tatçı, M. (2005). *Yunus Emre Divanı İnceleme*. İstanbul: Meb Yayınları.
- Topaloğlu Ve Çelebi, B. Ve İ. (2017). *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, Cilt I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yunus Emre, (2005). *Divân Ve Risâletü'n-Nushiyye*. (Yay. Haz. Mustafa Tatçı). İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı.

Yapı ve Anlam Bakımından Yunus Emre Divanı'nda Çekim Edatları

Postpositions in Yunus Emre's Divan in Terms of Structure and Meaning

Ahmet Turan DOĞAN¹

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Geliş Tarihi / *Received*: 14.09.2021

Kabul Tarihi / *Accepted*: 12.12.2021

Doi: 10.48146/odusobiad.995665

Atıf / Citation: Doğan, A. T., (2021). "Yapı ve Anlam Bakımından Yunus Emre Divanı'nda Çekim Edatları" ODÜSOBİAD "Yunus Emre ve Türkçe Özel Sayısı" 8-30, Doi: 10.48146/odusobiad.995665

Öz

Yunus Emre, Anadolu'da Oğuz ağzına dayalı yazı dilinin oluşmasında şiiirleriyle önemli bir rol oynamış Türk halk şairidir. Bu yazı dili sonraları genel tabirle Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılmıştır. İşte, Yunus Emre, Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönemi olan Selçuklu Dönemi'nde yaşamış bir şairdir. Dolayısıyla onun şiiirleri Oğuzcanın Anadolu'daki ilk yazılı kaynaklarından kabul edilir. Bu açıdan da özellikle Divanı'ndaki şiiirlerin gerek ses, şekil, söz dizimi gerekse de anlambilim açılarından pek çok değerlendirmesi yapılmıştır. Bunların hepsi de Oğuzcanın ilk yazılı dönemi için önemli bilgiler ortaya koymuştur. Bu çalışmada dil bilgisinin araştırma konularından olan sözcük türleri konusu içerisindeki çekim edatları Yunus Emre Divanı'ndaki durumu bakımından incelenmiştir. Çekim edatlarının çalışma konusu olarak seçilmesinin sebebi, bunların Türkçedeki dil bilgel anlamlı sözcükler içerisinde önemli bir yer tutmasıdır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Yunus Emre Divanı'ndaki çekim edatlarının dil bilgel anlamları bakımından ayrıntılı olarak incelenmediği görülmüştür. Yunus Emre'nin şiiirleri üzerinden Oğuzcanın 13-14. yüzyıldaki çekim edatlarını tespit edip bunlar üzerinde yapı ve anlam değerlendirmeleri yapmak Türkçenin çekim edatları hakkında bir tablonun oluşmasını sağlamıştır. Böylece de Oğuzcanın söz konusu yüzyıllardaki durumu Yunus Emre Divanı üzerinden çekim edatları açısından ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre Divanı, Eski Anadolu Türkçesi, dil bilgisi, sözcük türleri, çekim edati.

Abstract

Yunus Emre is a Turkish folk poet who had an important role in the formation of the written language based on the Oghuz dialect in Anatolia with his poems. This written language was later named as Old Anatolian Turkish in general terms. Yunus Emre is a poet who lived in the Seljuk Period, the first period of Old Anatolian Turkish. Therefore, his poems are accepted as one of the first written sources of Oghuz dialect in Anatolia. In this respect, many evaluations of the poems in his Divan have been made in terms of phonetic, morphology, syntax and semantic. All of this revealed important information for the first written period of Oghuz dialect. In this study, postpositions within the subject of word classes, which is one of the research topics of grammar, were examined in terms of their features in Yunus Emre's Divan. The reason why postpositions were chosen as the subject of this study is that they have an important place in grammatical meanings in Turkish. In the studies carried out so far, it has been observed that the postpositions in Yunus Emre's Divan have not been studied in detail in terms of their grammatical meanings. Identifying the postpositions of Oghuz dialect in the 13-14th century and making morphological and meaning evaluations in Yunus Emre's poems has provided a framework of postpositions in Turkish. Thus, the situation of Oghuz dialect in the mentioned centuries was tried to be revealed in terms of postpositions in Yunus Emre's Divan.

Keywords: Yunus Emre's Divan, Old Anatolian Turkish, grammar, word classes, postposition.

Giriş

Yunus Emre, 13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın ilk yarısında Batı Anadolu'da yaşamış ünlü sufi ve halk şairidir (Akar, 2018, s. 68). Divan ve Risaletü'n-Nushiye adlarıyla iki esere sahip olan Yunus Emre, Anadolu'da oluşmaya başlayan Oğuz ağzına dayalı Türk yazı dilinin ilk temsilcilerinden olmuştur. Özellikle, Divan'daki şiiirlerin Oğuzlar arasında çok sevilmesi eserinin zaman içerisinde pek

¹ Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetturandogan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9173-7558.

çok nüshasının oluşmasını sağlamıştır. Böylece de Türkiye ve yurtdışındaki kütüphanelerde Yunus Emre Divanı'nın pek çok nüshası yer almaktadır.

Yunus Emre şiirlerinin 14. yüzyıl ve devam eden yüzyıllarda Anadolu'da halk arasında çok sevilmesinin en önemli sebebi olarak şiirlerdeki dilin halk ağzına yakın olması ve bu durumun onun anlaşılabilirliğini artırması söylenebilir. Bu sebeple, Yunus Emre'nin şiirleri Eski Anadolu Türkçesi üzerine yapılan dil araştırmalarına da kaynaklık teşkil etmiştir. Eserlerindeki şiirler dil bilimsel olarak çeşitli açılardan ele alınmıştır. Yunus Emre'nin eserleri üzerine dil bilgisi bakımından yapılan bütüncül çalışmalar konusunda Altunsarı (2004), Babacan (2013), Kavaklıçeşme Kotan (2015)'in çalışmaları öne çıkmaktadır. Bu çalışmada ise daha önceki çalışmalardan farklı olarak Yunus Emre Divanı'ndaki çekim edatları yapısal ve anlamsal ölçütler çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmada Tatçı (1990)'nın doktora tezi olarak hazırlanmış olduğu Yunus Emre Divanı esas alınmıştır. Öncelikle eserdeki çekim edatları tespit edilip yapılarına göre sınıflandırılmış ve daha sonra bağlam çerçevesinde bunların dil bilimsel anlamları belirlenerek bunlarla ilgili metindeki örnek kullanımlar sıralanmıştır. Doğrudan Yunus Emre'yle ilgili olmasa da bu çalışmanın konusu bağlamında Eski Anadolu Türkçesindeki edatlar, bağlaçlar ve ünlemler üzerine yapmış olduğu çalışmayla Tiken (2004) de ön plana çıkmaktadır. Tiken, bu çalışmasında söz konusu biçimbirimlerle ilgili ses, şekil ve anlam yönünden bir değerlendirmeler yapmıştır.

Edatlar, sözcük türleri içerisinde yardımcı fiillerle birlikte bağımlı biçimbirimleri, dolayısıyla da dil bilimsel anlamlı sözcükleri oluşturur. Buna karşılık, edatlar geleneksel dil bilgisi çalışmalarında genellikle görevli kelimeler olarak adlandırılmış ve anlam yönleri pek incelenmemiştir. Hâlbuki bağımlı veya bağımsız dildeki bütün biçimbirimler anlam taşıma veya değiştirme özelliğine sahiptir. Dolayısıyla, Türkçedeki edatlarla birlikte eklerin de anlamsal yönlerinin olmadığı düşünülmemelidir. Dildeki anlam, dil bilimsellik ve sözcüksellik/sözlüksellik boyutlarında ele alındığında dilbilimdeki kapalı sınıf/unsur ve açık sınıf/unsur terimleriyle de karşılaşılır. Course'un ifadesiyle, dildeki kapalı ve açık unsurlar anlam taşıma özelliğine sahiptir ancak bu unsurları işlevleri farklı olduğu için taşıdıkları anlam arasında da farklılıklar vardır (2000, s. 89). Dildeki kapalı biçimbirimler (dil bilimsel biçimbirimler), söz diziminde düzgün bir işleyişe sahip olabilmek için açık unsurlarla (sözlüksel biçimbirimlerle) kolayca birleşebilecek kadar esnek, yeterinde geniş ve çatışma yaratmayacak bir anlama sahip olmalıdır (Course, 2000, s. 90). Türkçedeki edatlar da kapalı sınıf/bağımlı biçimbirim/dil bilimsel anlamlı biçimbirim kategorisinde yer almaktadır. Bu çalışma özelinde bakıldığında çekim edatları da sözlüksel anlamlı biçimbirimlerin zamanla dil bilimsel anlamlı hâle gelmesiyle oluşmuş biçimbirimlerdir. Yani, bir süreç içerisinde açık sınıf kelime grubundan kapalı sınıf kelime grubuna geçmişlerdir. Can'ın deyişiyle, bu da farklı aşamaları bulunan, dil bilimselleşmenin kendisinden çok dil bilimselleşme derecesinin önemli olduğu bir süreçtir (2017, s. 41). Sahip oldukları anlam da kullandıkları bağlama göre şekillenir. Bu açıdan bakıldığında onları sadece görevli birimler olarak adlandırmak doğru değildir. Bu duruma örnek verilecek olursa *için* çekim edatının aşağıdaki cümleler de farklı dil bilimsel anlamlar kazandığı görülür:

Güldüğünü belli etmemek için yüzünü çevirdi. (Amaç, gaye)

Küçük olduğu için iştenden çıkarıldı. (Sebep, neden)

Bunları kardeşi için aldı. (Özgü, has)

Babam için iyileşmemiş şartı evde oturmamdır. (Sınırlandırma)

Ayşe için hissettikleri bunlardı. (İlgili olma)

Bu açıdan bakıldığında çekim edatlarının ve diğer edat türlerinin dil bilimsel anlam değerlendirmeleri dil bilgisi çalışmalarında yer almalıdır.

Edatları *çekim edatları*, *bağlama edatları*, *ünlem edatları* ve *pekiştirme edatları* (Delice, 2014; Doğan, 2021) olmak üzere temel olarak dört gruba ayırmak mümkündür. Bunlar içerisinde çekim edatları dildeki edatlaşmanın en karakteristik örneklerini teşkil etmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından *edat* veya *son çekim edatı* olarak da adlandırılan bu biçimbirimler Türkçede bağımlı olduğu isim unsurundan sonra gelerek onunla birlikte çekim edatı öbeğini oluşturmalarıyla bilinirler. Çekim

edatları, Türkçe söz diziminde öteden beri var olan sözcük türüdür. Eski Türkçe döneminde de *adın (+dAn başka)*, *artuk (+dAn fazla)*, *aşnu (+dAn önce)*, *basa (+dAn sonra)* vb. (Hacıeminoğlu, 2015, s. 3-12) biçimde örneklerine rastladığımız çekim edatları Türkçedeki edatlaşmanın çok daha eskilere gittiğini göstermektedir.

Türkçede çekim edatları, yapı bakımından da farklı biçimlerde değerlendirilmiştir. Bu farklılıkların temelini ise çekim edatlarının bağlandığı adın üzerindeki eklerin değerlendirmesi oluşturmaktadır. Kimi araştırmacılar Türkiye Türkçesindeki *+A*, *+dAn* eklerini edatların istemi olarak değerlendirirken (Banguoğlu, 2004; Doğan, 2014; Aydın Özkan, 2017; Hirik, 2019) kimi araştırmacılar ise bu ekleri çekim edatına dahil etmişlerdir (Delice, 2009; Doğan, 2021; Ediskun, 2010). Bu konuda Delice; zarf ve zarf öbeklerini edatlara dönüştüren *+A*, *+dAn* eklerine yapıca öncül, işlevce bütünlük ek adını vermiş, böylece de çekim edatlarını 1. *Basit çekim edatları* (gibi, ile, üzere...), 2. *Birleşik çekim edatları* (-a göre, -a rağmen, -den başka, -den dolayı...) olmak üzere ikiye ayırmıştır (2009, s. 707-708). Burada öncül ekle ilgili bir bilgi vermek gerekirse; Delice, öncül eklerin Türkçede zarflardan önce birleşik çekim edatı ve asıl fiillerden yardımcı fiil elde etmek için kullanılan eklerin son ek veya ön ek olmadığını, bunların yapısının 'öncül ek', işlevinin ise 'bütünlük ek' olduğunu belirtmiştir (Delice, 2009, s. 706). Yani, Delice'ye göre yapı bakımından kimi sözcüklerin önündeki sözcükte bulunan ancak, işlev bakımından sonraki sözcüğe ait olan ekler öncül ektir. Bu çalışmanın konusu itibarıyla da bazı zarflardan önce gelen ve onunla birlikte çekim edatını oluşturan *+A*, *+dAn* ekleri öncül ek kategorisindedir. Doğan da temelde zarflardan önceki ada gelerek söz konusu zarfla birlikte çekim edatını oluşturan *+A*, *+dAn* eklerini öncül ek olarak kabul etmiş ve çekim edatlarını 1. *Doğrudan çekim edatları* (açısından, adına, civarında, gibi, ile, yüzünden...), 2. *Birlikte çekim edatları* (+A göre, +A kadar, +A rağmen, +dAn beri, +dAn dolayı, +dAn öte...) olmak üzere iki grupta ele almıştır (2021, s. 41). Bu çalışmada da Yunus Emre Divanı'ndaki çekim edatları *doğrudan çekim edatları* ve *birlikte çekim edatları* olmak üzere iki başlıkta ele alınmıştır.

"Doğrudan çekim edatları" ve "birlikte çekim edatları" adlandırması, söz konusu edatların Türkçedeki yapısal oluşum biçimleriyle alakalı bir adlandırmadır. Doğan'ın ifadesiyle, çekim edatları Türkçede temel olarak iki şekilde meydana gelmiştir. Birincisi, dildeki çeşitli sözlüksel anlamlı birimlerin söz diziminde kendilerinden önceki kelimedeki *+A*, *+dAn* eklerinden biri olmadan dil bilgisel anlamlı birim olduğu, yani tek başına doğrudan çekim edatı olduğu birimlerdir (2021, s. 43). Bunlara Türkiye Türkçesinden *adına*, *denli*, *diye*, *için*, *ile*, *gibi*, *kadar*, *üzere*, *yüzünden* vb. çekim edatları örnek olarak verilebilir. Bunların kişi zamirlerinden -üçüncü çokluk kişi zamiri hariç- sonra kullanılmalarında ad ile çekim edatı arasına giren söz dizim işlevsiz *+im*, *+in*, *+nin/+nun* ilave hecesini almaları da (Delice, 2014, s. 128) söz konusu biçimbirimlerin doğrudan çekim edatı olması gerçeğini değiştirmez. Çünkü, bu gruptaki çekim edatlarının zamirler haricinde herhangi bir addan sonra yukarıda belirtilen ilave heceler olmadan da kullanılmaları, onların çekim edatı olmak için bu birimlere ihtiyaç duymadığını gösterir (Doğan, 2021, s. 43). Birlikte çekim edatları ise doğrudan çekim edatlarının tam tersine çeşitli araştırmalarda *beri*, *dair*, *değin*, *dek*, *dolayı*, *göre*, *rağmen*, *öte*, *ötürü*, *özge* vb. biçiminde verilen çekim edatlarının aslında kendinden önceki adda *+A* veya *+dAn* ekleri olmadan çekim edatı olamayan birimlerdir (Doğan, 2021). Bunlar; ad veya zamir fark etmeden her durumdan kendilerinden önceki adda söz konusu eklerden biri varken kullanılırlar. Bu da; biri ek, diğeri sözcük iki birimin birlikte çekim edatı olduklarının göstergesidir. Dolayısıyla da *+dAn beri*, *+A dair*, *+A değin*, *+A dek*, *+dAn dolayı*, *+A göre*, *+A rağmen*, *+dAn öte*, *+dAn ötürü*, *+dAn özge* biçimlerinde değerlendirilmeleri gerekir.

İnceleme

Bu başlık altında Yunus Emre Divanı'ndaki çekim edatları yapısal ve anlamsal özelliklerine göre incelenmiştir. Tespit edilen çekim edatlarının mevcut çalışmalarda var olup olmadığına, eğer varsa yapısal ve anlamsal değerlendirmelerine ilgili çekim edatı altında karşılaştırmalı olarak yer verilmiştir.

İnceleme bölümünde çalışmanın sınırlılıkları sebebiyle bir çekim edatının her bir anlamı için Yunus Emre Divanı'ndan en fazla iki örnek beyit verilmiştir. Aynı anlamda olan diğer örneklerin şiir ve beyit numaraları ilgili örneklerin altına yazılmıştır.

Yunus Emre Divanı'nda Çekim Edatları

Yunus Emre Divanı'ndaki çekim edatları doğrudan veya birlikte çekim edatı olma yapısal özelliğine göre iki başlık altında aşağıda verilmiştir.

Doğrudan Çekim Edatları

Doğrudan çekim edatları, Türkçede çeşitli isim, sıfat veya zarfların anlam boşanmasına uğramasıyla oluşur. Anlam boşanmasına uğrayan bu türden sözcükler sözlüksel anlamdan dil bilimsel anlama geçerler ve artık kendisinden önce bir isim unsuru olmadan söz diziminde kullanılmaz olurlar. Bunlar, isim kök veya gövdelerine doğrudan getirilirler: *Ahmet gibi, insanlık için, para yüzünden, araba ile, toplum adına vb.* Çekim edatı olabilmeleri için önündeki isim haricinde herhangi bir biçimbirime ihtiyaç duymazlar. Bu sebeple de doğrudan çekim edatı olarak adlandırılırlar. Zamirlerden ve kimi isimlerden sonra *+im, +In, +Un, +nIn/+nUn* eklerinden birinin eklenmesinden sonra söz konusu çekim edatlarının kullanılması da bunların doğrudan çekim edatı olma özelliklerini değiştirmez. Delice (2014) ve Doğan (2021)'dan yukarıda da verilen bilgiye göre söz konusu ekler kullanılmadan da bunlar kullanılabilir. Bu da yapısal ve söz dizimsel bir gerekliliğin olmadığını göstermektedir:

Senin gibi / Sen gibi

Onun gibi / O gibi

Benim haricimde / ben haricinde

Ali'nin yüzünden / Ali yüzünden

Ali'nin sayesinde / Ali sayesinde

Bu konuda Hirik, Türkiye Türkçesindeki doğrudan çekim edatları içerisinde sıklıkla kullanılan *gibi* çekim edatının tamlayıcıları arasında *yalın hâlli isim/zamir, isme/zamire gelen ilgi hâli eki, aitlik eki, isim-fiil ve sıfat-fiil ekinin* bulunduğunu belirtmiş ve bu konu itibarıyla *+im, +In, +Un, +nIn/+nUn* eklerini edatın istemi olarak değerlendirmiştir. Bunun yanında, ilgili çekim edatının her durumda söz konusu ekleri istemediğine de dikkat çekmiştir (2017, s. 210). Bu değerlendirmelerden yola çıkılarak tarafımızca bu eklerin çekim edatların istemi değil, bazı durumlarda kalıplaşmış veya her iki biçimde de olabilen kullanımları olduğu bilgisi kabul edilmiştir. Bu yapıların bir kısmı önceleri bir tercihin, olmasa da olur durumların örnekleriyken bunların bir kısmı kalıplaşmış, artık öyle kullanılır olmuş; bir kısmı ise her iki yapıda da kullanılmaya devam etmiştir, denebilir. Doğrudan çekim edatlarının bu kullanımları için şu yapıları da örnek olarak göstermek mümkündür:

Bu denli (kullanılır) / Bunun denli (kullanılmaz)

O kadarıyla (kullanılır) / Onun kadarıyla (kullanılmaz)

Senin adına (kullanılır) / Sen adına (kullanılmaz)

Benim ile (kullanılır) / Ben ile (kullanılmaz)

Türkçenin her döneminde bulunan doğrudan çekim edatlarının Yunus Emre Divanı'ndaki örnekleri ise şunlardır:

Bigi

Bu çekim edatı, Türkçede *gibi* çekim edatının göçüşmeye uğramış biçimidir. Bir ağız özelliği olarak Yunus Emre Divanı'nda yer aldığı söylenebilir. Eski Anadolu Türkçesinden sonra Batı Türkçesi yazı dilinde kullanılmamıştır. Paçacıoğlu'nun tespitine göre Türkçede *bigi, bigin* şeklinde iki biçimi bulunan söz konusu çekim edatı kullanım çoğunluğu bakımından sırasıyla Eski Anadolu Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Tarihî Kıpçak Türkçesi yazı dillerinin bazı metinlerinde yer almıştır (Paçacıoğlu, 2006, s. 84). *Bigi* çekim edatının Yunus Emre Divanı'ndaki dil bilimsel anlamı ve örnekleri şöyledir:

Benzerlik anlamında kullanımı:

Çün deñize ğark olduñ boğazuña geldi şu

*Delü **bigi** ıalbınma iy bî-çâre batduñ tut (18/7)*

*Öd ağacı **bigi** yanar vücūdum*

Dütünüm göklere seher yilidür (50/2)

Diğer örnekler: 414/1(2), 414/2, 414/3, 414/4, 414/5, 414/6, 414/7

Birle

Türkçenin özellikle Doğu Türkçesi metinlerinde sıklıkla kullanılan bir çekim edatıdır (Paçacıoğlu, 2006, s. 90). Batı Türkçesinin ise diğer yüzyıllara göre 14-15-16. yüzyıl metinlerinde daha çok kullanılmış, 18. yüzyıldan sonra ise örneğine rastlanmamıştır (Tarama Sözlüğü, 1995, s. 599-601). Yunus Divanı'nda ise çekim edatı olarak bir kere kullanılmıştır. Dolayısıyla söz konusu biçimbirim kullanım sıklığı *ile* çekim edatı karşısında oldukça azdır. Yani, *birle-ile* kullanımı bakımından Divan, *ile* tarafındadır. *Birle* çekim edatının Yunus Emre Divanı'ndaki dil bilgisel anlamı ve örneği şudur:

Biri veya bir şeyle bağlantılı, alakalı anlamında kullanımı:

*Sen bunca şıfat **birle** pinhân iken iy server*

‘Aşıklar devletisin meşhür oldun cihâna (320/2)

Deñlü

Batı Türkçesi yazı dillerinde kullanılan bir çekim edatıdır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanım sıklığı yüksek olsa da (Tarama Sözlüğü, 1995, s. 1084-1086) günümüz Türkiye Türkçesinde yerini daha çok *kadar* çekim edatına bırakmıştır. Yunus Emre Divanı'nda da *deñlü* çekim edatı iki kere kullanılmışken *kadar* çekim edatı sekiz kere kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında söz konusu Divan'ın *kadar* tarafında olduğu söylenebilir. *Deñlü* çekim edatının Yunus Emre Divanı'ndaki anlamı ve örneği şöyledir:

Ölçü, derece, miktar vb. anlamında kullanımı:

*Ne **deñlü** yiriseñ çok ol **deñlü** yüriseñ tok*

Câna hiç aşşı yok hep şüret maşlahatıdır (34/2(2))

Diye / Diyü

Batı Türkçesinin tarihî ve çağdaş dönemlerinde kullanılan bu çekim edatının Eski Anadolu Türkçesi döneminde bazıları okuma farklılıklarından kaynaklanan *deyi*, *deyü*, *diye*, *diyi*, *diyü* biçimleri bulunmaktadır. Çalışmada esas alınan metinde ise *diye*, *diyü* biçimleri vardır. Eski Anadolu Türkçesi metinleri dikkate alındığında ise en çok *deyü*, *diyü* biçimlerinin kullanıldığı görülür (Tarama Sözlüğü, 1995, s. 1127-1129). Yunus Emre Divanı'nda da sadece bir örnekte *diye* biçimi geçmiştir. Bunun dışında *diyü* biçimi kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanım sıklığıyla örtüşmektedir. Söz konusu çekim edatının Yunus Emre Divanı'ndaki anlamları ve örnekleri şunlardır:

1. Sebep, neden ve dolayısıyla da sonuç anlamında kullanımı:

*Yünus şikâyet eyleme yârdan cefâ gördüm **diyü***

Cümle 'aşıklar hâceti ma'şûkı katında biter (78/7)

*İy yârânlar iy kardaşlar korqaram ben ölem **diyü***

*Öldüğümi kayırmazam itdüğümi bulam **diyü** (285/2)*

Diğer örnekler: 192/7, 285/2, 351/14

2. Amaç, gaye bildirme anlamında kullanımı:

*Ƙamu 'âlem ümid ƙutar 'âhîretde görem **diye***

Yûnus eydür dervîş olan bunda Hâƙ'ı buldı meğer (87/8)

Eger gerçek ƙulımışsam aña ƙullıƙ ƙılayıdum

*Ağlayadum bu dünyede yarın anda gülem **diyü** (285/3)*

Diğer örnekler: 57/4, 120/4, 285/4, 285/5, 304/6, 415/11(2), 417/8, 417/11(2)

3. Öyle kabul etmek, öyle görmek anlamında kullanımı:

*Ağuya bal **diyü** barmaƙ uzatdum*

Aşuma zehr-i ƙâtil ƙatmışam ben (258/8)

Gibi

Doğru Türkçesinde *kibi* biçiminde olmak üzere Türkçenin her döneminde sıklıkla kullanılan bir çekim edatıdır. Eski Anadolu Türkçesinde de *gibi* biçiminde sıklıkla kullanılmıştır. Yunus Emre Divanı'nda 55 kullanımla *ile* çekim edatının ardından baştan ikinci olmuştur. Kullanım sıklığı sebebiyle Türkiye Türkçesine bakıldığında fazlaca dil bilgisel anlama sahip olduğu görülür (Doğan, 2021). Yunus Emre Divanı'nda ise iki farklı anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu metindeki anlamları ve örnekleri şunlardır:

1. Benzerlik anlamında kullanımı:

Hâƙdur seni semezlere cânsuz şüretdür dirisem

*Anuñiçün cânlulara senüñ **gibi** ma'şûƙ gerek (144/2)*

Tek ben degilem 'âşık ol ma'şûƙ nazarında

*'Işƙ yolına cân fidi benim **gibi** sâd hezâr (26/6)*

Diğer örnekler: 32/6, 40/5, 41/2, 44/3, 46/7, 49/2, 49/12, 52/6, 70/4, 71/11, 74/3, 76/1, 80/3, 82/6, 82/7, 159/6, 173/6, 173/7, 191/13, 196/11, 222/4, 253/6, 255/3, 270/5, 289/5, 309/3, 313/6, 326/4, 326/5, 326/7, 353/4, 353/5, 362/7, 388/1(2), 388/2, 388/3, 388/4, 388/5, 388/6, 388/7, 391/1, 406/4, 406/5, 408/6, 415/11, 415/12

2. Benzetme amacı güdülmeden doğrudan bir şeyi veya birini belirtme, onu işaret etme anlamında kullanımı:

Şeyh ü danişmend ü velî cümlesi birdür er yolu

*Yûnus'dur dervişler kulu Tapduk **gibi** serveri var (27/7)*

İşidün iy ulu kiçi size benüm haberüm var

*Zihî devlet benüm bugün kim senüñ **gibi** yârum var (43/1)*

Diğer örnekler: 21/5, 73/6, 130/6, 180/5, 214/3, 221/4

İçün

Hakkında köken bakımından farklı değerlendirmeler bulunsa da Türkçede *için*, *içün*, *uçun*, *üçün* biçimleri vardır. Bu çekim edatı da kullanım sıklığı dolayısıyla Türkiye Türkçesinde pek çok dil bilgisel anlama sahiptir (Doğan, 2021). Yunus Emre Divanı'nda ise 54 kullanımda üç farklı anlama sahip olduğu görülmüştür. Anlamları ve örnekleri şöyledir:

1. Sebep, neden ve bunun neticesinde sonuç anlamında kullanımı:

*Ben seni sevdiğüm **içün** eger bahâ dirlrise*

İki cihân milkin virem dağı bahâsı yitmeye (3/5)

*Çalab'um bu dünyâyı qahir **içün** yaratmış*

Gerçeğin gelenlerüñ kahrını yutmağ gerek (141/2)

Diğer örnekler: 171/9, 179/2(2), 398/6, 398/9

2. Biri veya bir şeyle alakalı, bir şeye ait anlamında kullanımı:

*Tâ'at kılan uçmağ**içün** dîn tutmayan tamu **içün***

Ol ikiden fâriğ olur neye benzer bu 'işâret (21/3)

*Ma'lûmdur âhı yol eri Mevlâ'yı**içün** n'itdikleri*

Mihnet içinde her biri miskin olup gülmediler (40/2)

Diğer örnekler: 56/5, 77/6, 78/1, 109/1(2), 114/3, 134/13, 137/6, 160/3, 160/4, 190/1, 191/7, 200/3, 204/3, 234/2, 234/3, 234/4, 234/5, 234/6, 270/6, 272/1(2), 272/2, 272/3, 272/4, 272/5, 272/6, 278/7, 293/1, 312/7, 313/10, 317/1, 324/3, 326/5, 338/9, 346/6, 357/1, 365/3

3. Amaç, gaye anlamında kullanımı:

*Gelüñ bugün yanalum yarın yanmamağ**içün***

*Ölelüm ölmeziken yine ölmemeg**içün** (251/1(2))*

Ṭartalum günâhumuz arturalum âhumuz

*İdelüm hisābumuz hisāb olmamağ**ı**ç**ün*** (251/2)

Diğer örnekler: 234/1(3), 234/7, 248/6, 251/3, 251/4, 251/5, 279/7, 312/7, 338/8, 379/9

İle

Çağatay Türkçesi ve özellikle Batı Türkçesinde en sık kullanılan çekim edatlarından biridir (Hacıeminoğlu, 2015, s. 45). Bağlama edatı olarak kullanımı da dahil edildiğinde dildeki kullanım oranı daha da yükselmektedir. Kullanım sıklığına bağlı olarak dil bilgisel anlamlarının sayısı da artmaktadır. Yunus Emre Divanı'nda da 449 ile en yüksek kullanıma sahip çekim edatı olmuştur. Bu sebeple altı farklı dil bilgisel anlamının olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu Divan'daki anlamları ve örnekleri şöyledir:

1. Birliktelik, beraberlik anlamında kullanımı:

*Gönlüm cānum 'aqlum bilüm sen**ün**ile karar ider*

Pervāz ururlar dem-be-dem uçuban dosta gitmeğe (1/2)

Çün anda dirlik ola Haqq'ila birlik ola

Varlığı elden koyup ere kullık gerekdür (84/2)

Diğer örnekler: 8/2, 18/3, 19/9, 20/6, 21/8, 22/6, 32/1, 32/3, 39/1, 41/8, 53/1, 61/3, 68/2, 69/8, 68/10, 70/3, 70/7, 77/3, 80/1, 88/5, 102/6(2), 104/1, 104/3, 104/5, 105/1(2), 112/7, 116/4, 125/7, 127/5(2), 127/9, 128/1, 130/9, 139/2, 140/6, 159/2, 162/4, 165/10, 168/5(2), 168/6(3), 168/7(3), 168/8, 168/9(2), 168/10(2), 168/11(3), 168/12, 169/10, 179/5, 180/6, 181/9, 182/9, 185/1, 185/5(2), 185/7, 185/8, 186/7, 187/2, 187/9, 188/3, 191/1, 191/11, 195/4, 195/4, 196/8, 201/2, 201/5, 201/6, 201/7, 201/13(2), 201/14(4), 201/15, 201/21, 201/24, 201/25, 201/27, 201/32, 228/4, 233/2, 237/2, 238/2, 250/2, 253/6, 287/2, 287/8, 288/1, 294/4, 294/6, 295/8, 301/8, 308/4, 308/5, 318/7, 321/5, 322/1(2), 322/2, 322/3, 322/4, 322/5, 322/6, 335/1, 335/5(2), 335/6, 335/12, 335/14(3), 335/15, 335/16, 335/18, 337/2, 347/1(2), 347/2, 347/3, 347/3, 347/4, 347/5, 347/6, 350/6, 356/9, 356/16, 357/1, 359/5, 359/8, 360/4, 370/2, 372/11, 389/2, 394/1, 395/1, 395/2, 403/6, 405/1, 407/7, 408/3

2. Araç, vasıta anlamında kullanımı:

*Diliy**ile** 'ışık diyenler bilmediler 'ışık neydügin*

Benüm cevābum sen eyit ışka 'izzet midür bahā (2/4)

*Eger Güher isterisen hımet **ile** 'āriflere*

Cāhile bin söylerisen ma'nide miskal olmaya (5/6)

Diğer örnekler: 14/6, 19/3, 24/4, 28/3, 29/4, 34/4, 36/3, 38/1, 40/7, 49/7, 53/1, 53/2, 55/6, 67/5, 75/5, 80/3, 89/7, 102/3, 110/2(2), 119/2, 126/7, 126/10, 129/8, 144/5, 144/8, 146/6, 150/4, 161/2, 173/1, 178/2, 184/9, 187/6, 193/9, 206/9(2), 209/8(2), 211/3, 212/4, 212/6, 214/7, 219/2, 221/2, 221/5, 222/11, 223/1, 223/2, 224/3, 230/5, 231/3, 232/9, 235/7, 237/3(2), 237/6, 239/1, 241/3, 248/2, 248/7, 250/2, 256/1, 260/2, 260/6, 264/2, 269/4, 273/11, 274/3, 274/4, 277/6, 282/2, 296/1(2), 296/2, 296/3, 296/4, 296/5, 296/6, 296/7, 296/8, 297/7, 304/5, 304/5, 304/6, 318/6, 321/3, 332/2, 332/8, 335/2, 335/7, 335/8, 335/9, 335/11, 335/17, 335/19, 338/6, 344/1, 347/5, 355/8, 359/3, 359/9, 363/2, 363/4, 366/4, 366/8(2), 371/4, 372/5, 375/5, 376/2, 376/3, 378/6, 379/6, 379/7, 390/1, 392/5, 403/8, 407/2

3. Biri veya bir şeyle bağlantılı, alakalı anlamında kullanımı:

Sensüz iki cihân benim zindân görünür gözüme

Senûn ‘ışkuñla bilışen gerek hâşşü’l-hâşdan ola (4/4)

Yoğdur toğanla birliği ya Hağğ’a lāyık dirliğı

Bir kişiden um erligi anuñ şafâ-nazarı var (27/4)

Diğer örnekler: 27/5, 58/1, 58/10, 99/7(2), 104/2, 118/3, 121/3, 128/6, 135/1, 135/8, 135/10, 155/3, 161/2, 163/4, 167/2, 176/2, 178/6, 181/4, 189/5, 192/3, 197/4, 205/3, 205/7, 205/9, 206/1, 220/2, 221/5, 222/5, 231/9, 243/9, 244/3, 244/4, 265/5, 295/7, 301/6, 303/6, 303/7, 304/1, 304/3, 304/4(2), 304/8, 308/6, 316/2, 317/9, 333/7, 338/6, 339/6, 347/4, 350/2, 354/3, 354/4, 354/5, 369/7(2), 377/2, 379/2, 381/2, 381/3, 386/1, 387/5(2), 390/3, 403/2, 403/3, 409/1

4. Sebep, neden anlamında kullanımı:

Bu âhula bu zârula bu hikmeti kim ne bile

Bilse dağı gelmez dile şutdum yüzüm senden yaña (8/3)

Ben dost için ağlarısam gözüm yaşını kim sile

Yaşum niçe dine benim böyle ‘acâyib derdile (317/1)

Diğer Örnekler: 42/10, 101/5, 115/3, 119/1, 192/6, 201/20, 240/3, 267/1, 275/3, 277/5, 286/2, 361/4, 367/12, 397/3, 399/3, 401/3

5. Durum, tarz anlamında kullanımı:

Yüz yıllar hoşluğula ‘ömrün olursa Yünus

Şoñucı bir nefesdür geç andan da ötdüñ şut (18/11)

Yitmiş iki millete birliğile bakmayan

Şer‘ile evliyâsa hağğikatde ‘âsîdur (29/4)

Diğer örnekler: 2/8, 33/5, 44/1, 47/3, 58/7, 57/1, 59/6, 60/7, 61/11, 80/1, 81/1, 83/3, 88/5, 110/7, 111/6, 117/2, 125/1(2), 126/8, 128/7, 132/1, 132/7, 138/1, 143/7, 154/4, 155/5, 155/6, 159/2, 161/3, 164/5, 167/1, 167/5, 190/4, 191/4, 193/6, 201/17, 201/19, 201/37, 205/1, 205/7, 209/8, 213/4, 219/2, 227/1, 237/1, 237/2, 248/10, 254/1, 266/5, 267/4, 273/5, 281/4, 292/2, 295/8, 301/5, 302/15, 304/7, 307/1, 307/4, 309/1(2), 312/1, 315/6, 317/4, 321/6, 323/8, 335/1, 335/3, 335/4, 335/13, 339/4, 343/4, 343/6, 347/6, 357/5, 357/7, 358/6, 359/6, 362/6, 372/2, 379/1, 392/2, 395/1, 405/8, 414/7, 415/19

6. Zaman ifadeleriyle birlikte o vakitte olduğunu belirtme anlamında kullanımı:

Şañla şungelicek bülbülleyin söylerem

Göñülde ma‘nî biter dertli cigerüm vardur (51/6)

İle bile

Türkçedeki aynı dil bilgisel anlama sahip *ile* ve *bile* çekim edatlarının art arda kullanılmasıyla oluşturulmuş bir çekim edatıdır. Mevcut çalışmalarda çekim edatı olarak değerlendirilmesine rastlanmamıştır. Yunus Emre Divanı'nda 11 kez kullanılan bu çekim edatının dil bilgisel anlamı ve örnekleri şunlardır:

Birliktelik, beraberlik anlamında kullanımı:

Hiç irāk isteme anı cānuñdan iĉerü cānı

*Senüñle **biledür** anı görmemek bi-başar durur* (61/3)

*Andan berü gönñildüm dost**ıla bile** geldüm*

Bu 'āleme çıkıcaĉ bir 'aceb hāle geldüm (196/1)

Diğer örnekler: 22/6, 48/12, 79/4, 99/6, 104/1, 185/1, 304/5, 363/5

İlen

İle+n > *ilen* biçiminde oluşmuş bir çekim edatı olarak Çağatay Türkçesi ve Batı Türkçesinde görülür (Hacıeminoğlu, 2015, s. 47). Batı Türkçesinde 20. yüzyıla kadar kullanılmış, Türkiye Türkçesi yazı dilinde ise kullanılmamıştır (Tarama Sözlüğü, 1995, s. 2036-2038). Yunus Emre Divanı'nda kullanım sıklığı az olsa da *ile* çekim edatıyla olan köken bağından dolayı farklı anlamlarda kullanılmıştır. Anlamları ve örnekleri şunlardır:

1. Sebep, neden anlamında kullanımı:

*Yūnus derdiy**ilen** tüter gönñinde Hāĉ 'ıřķı biter*

Erenler eteĝin ğutar ölürse yumañ gerekmez (108/5)

2. Birliktelik, beraberlik anlamında kullanımı:

*Şüfiy**ilen** sūfī olan şofiyıla şāfī olan*

Bel bağlayup tā'at kılan ol Kerīm ü Raĥmān benem (195/5)

Geh dönem hāmuş olam geh cūş idem geh hūş olam

*Geh dönüp pür-reng**ilen** hem bāĝ u hem bostān olam* (201/38)

3. Durum, tarz anlamında kullanımı.

*Yūnus teveccüh ideli Ka'be-i 'ıřķa cān**ilen***

Oldı muĝaylān dikenini ayaĝı altında harīr (53/6)

Geh dönem hāmuş olam geh cūş idem geh hūş olam

Geh dönüp pür-rengilen hem bâğ u hem bostân olam (201/38)

Kadar

Harezmi, Özbek ve Batı Türkçesi metinlerinde görülmektedir (Tiken, 2004, s. 35). En yaygın kullanıldığı dönemler Osmanlı ve Türkiye Türkçesi dönemleridir (Hacıeminoğlu, 2015, s. 49). Yunus Emre Divanı'nda sekiz kere kullanılan bu çekim edatı ölçü, derece, miktar bildirme bakımından *deñli* çekim edatından fazla kullanılmıştır. Söz konusu metindeki anlamı ve örnekleri şunlardır:

Ölçü, derece, miktar vb. anlamında kullanımı:

Çünkü olısar yiri tar kazançlı kazancı kadar

Mü 'minler geldi haber 'aşıklar dîdâr göriser (63/3)

Müsî varur Tür'a çıkar anda varur nûra bakar

Dostdan gayrı zerre kadar bu gözlerüm görmez benim (170/4)

Diğer örnekler: 22/7, 80/6, 116/6, 135/2, 139/2, 273/8

Tek

Doğu Türkçesinde *teg* biçiminde olan bu çekim edatı Eski Anadolu Türkçesinde büyük oranda *tek*, daha az oranda *dek* biçiminde kullanılmıştır. *Benzerlik* dil bilgisel anlamı bakımından *gibi* edatıyla kıyaslandığında Eski Anadolu Türkçesinde daha az yer almıştır. Batı Türkçesinin 14-15-16. yüzyıllarında çeşitli metinlerde kullanılırken 19. yüzyıla kadar ise sadece saz şairlerinin şiirlerinde yer almıştır (Tarama Sözlüğü, 1995, s. 3785-3787). Türkiye Türkçesi yazı dilinde ise kullanılmamıştır. Yunus Emre Divanı'nda da *gibi* çekim edatı karşısında çok az bir kullanıma sahiptir. Söz konusu metindeki anlamı ve örnekleri şunlardır:

Benzerlik anlamında kullanımı:

Gören seni pervâne tek nicesi oda düşmesin

İki yañadın çün turur ol iki şû'leli çerâk (132/5)

Görmez misin toprağı hâşları kuçmuş yatur

Bizi dahı anuñ tek ala koyına birgün (246/3)

Üstine

Eski Anadolu Türkçesi üzerine yapılan çalışmalarda bu çekim edatına yer verilmemiştir. Bunun yanında, Altunsarı tarafından Yunus Emre Divanı üzerine yapılan çalışmada söz konusu çekim edatına yer verilmiş fakat sözcüğün çekim edatı olmadığı bazı örnekler araya karışmıştır (Altunsarı, 2004, s. 67). Bugün Türkiye Türkçesinde de *üstüne* biçiminde kullanılan çekim edatı, Yunus Emre Divanı'nda sık kullanılmamasına rağmen üç farklı anlamda geçmiştir. Bu da ilgili çekim edatının Eski Anadolu Türkçesinde kullanımının az olmadığı yönünde yorumlanabilir. Söz konusu metinde bu çekim edatının dil bilgisel anlamları ve bunların örnekleri şöyledir:

1. *Durum, tarz* anlamında kullanımı:

Şükrâne cânım üstine ben dostiçün ölürisem

Ölmek lâzımdur kamuya ben ölmedin kanca varam (205/6)

Ağuyı kıldı şeker ol Resûlu'llâh meğer

*Vir şalāvāt zembur-vār derdile yaş **üstine** (321/6)*

2. Biri veya bir şeyin sınırları içerisinde, biri veya bir şeyle bağlantılı, biri veya bir şeyle ilgili anlamında kullanımı:

Evvel bahâr olıcağ ağaçlar tonanıcağ

*Gör niçe medh iderler bülbüller gül **üstine** (334/3)*

*Bir söz geldi dilüme eydem ölüm **üstine***

*Gerek sünni müselman gerek zalim **üstine** (340/1(2))*

Diğer örnekler: 340/5

3. Sebep, neden anlamında kullanımı:

Beni arı yuyalar meşhedüme koyalar

*Kâfirler esirgeye bağa hâlüm **üstine** (340/3)*

Üzere / Üzre

Eski Anadolu Türkçesinde iki biçimiyle de kullanılan söz konusu çekim edatının Yunus Emre Divanı'nda da iki biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bugün Türkiye Türkçesinde de *üzere*, *üzre* biçimlerinde kullanılmaktadır. Söz konusu çekim edatının Divan'daki anlamları ve örnekleri şunlardır:

1. Birine veya bir şeye yönelik anlamında kullanımı:

Altı bin altıyüz altmış altı

*Oğınur halk **üzere** âyetüñ var (48/15)*

*Ser-â-ser top-țolu yir ü gök **üzre***

Yürür bu kudretüñ hoş mülketün var (48/10)

2. Durum, tarz anlamında kullanımı:

Eyyüb'ıla derde esîr iniledüm çekdüm cezâ

*Belğs'ıla taht **üzere** mühr-i Süleymân'dayıdum (168/5)*

*Derviřlik dirligi şırať **üzredür***

Hisâbı itdiler zerre-i miřkâl (156/4)

Diğer örnekler: 412/2

Birlikte Çekim Edatları

Birlikte çekim edatları, doğrudan çekim edatlarından farklı olarak bir sözcükten meydana gelmezler. Bunlar, Delice (2014)'nin ifadesiyle bir öncül ek ile bir isim veya zarftan oluşurlar. Bunların ikisi birlikte bir anlam boşanmasına uğrayarak ise birlikte çekim edatını oluşturur: *+A dek*, *+A rağmen*, *+A karşı*, *+DAn beri*, *+DAn dolayı*, *+DAn ötürü* vb. Görüldüğü üzere öncül ek olarak ise *+A* veya *+DAn* ekleri kullanılır. Türkçede hangi öncül ekin hangi sözcüklerle birlikte çekim edatını oluşturduğu bellidir.

Öncül ekler, kendisinden sonraki sıfat veya zarfla birlikte çekim edatını oluşturmasına rağmen Türkçede önden ekleme olmadığı için çekim edatından önceki ismin sonuna gelirler. Bu özellikleri dolayısıyla da çoğu zaman istem konusuyla karıştırılmaları söz konusu olmuştur. Görüldüğü üzere, doğrudan çekim edatlarında kalıplaşmalar haricinde herhangi bir yapısal ve söz dizimsel zorunluluk yokken, birlikte çekim edatlarında yapısal ve söz dizimsel zorunluluklar ortaya çıkar. *+A* veya *+DAn* ekleri olmadan *beri*, *karşı*, *dolayı*, *ötürü* gibi sözcükler çekim edatı olamazlar. Bu konuda Türkiye Türkçesinde sadece hem *kadar* hem de *+A kadar* biçimleri bulunan çekim edatlarının bir farklılığı vardır. Bu da *kadar* sözcüğünün hem doğrudan çekim edatını olduğunu hem de birlikte çekim edatının içinde yer aldığını göstermektedir. Zaten, bunların ikisi de ayrı çekim edatlarıdır ve aralarında anlamsal farklılıklar vardır. Eski Anadolu Türkçesi *kadar* sözcüğünün bu özelliğine rastlanmaz (Hacıeminoğlu, 2015). Eski Anadolu Türkçesinde ise *deñlü* sözcüğünün bu özelliğe sahip olduğu görülür. Hem *deñlü* biçiminde hem de *+A deñlü* biçiminde Yunus Emre Divanı'nda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Birlikte çekim edatlarının Yunus Emre Divanı'ndaki örnekleri şunlardır:

+A degin

Bu biçimbirim, *+A* öncül eki ile *degin* sözcüğünün birlikte oluşturduğu bir çekim edatıdır. Türkçenin Çağatay, Kıpçak ve özellikle Batı Türkçesi sahalarında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 2015, s. 31). Bugün Türkiye Türkçesinde *+A kadar* çekim edatı kadar olmasa da onunla aynı anlamda kullanılmaktadır. Yunus Emre Divanı'nda ise *+A kadar* yapısı hiç geçmezken *+A degin* yapısı dokuz kere kullanılmıştır. Divan'daki dil bilgisel anlamı ve örnekleri şunlardır:

Bir zaman, yer veya durumun son sınırını belirtme anlamında kullanımı:

*Su 'âl cevâb kelecisi buna **degin**dür*

Bundan böyle cihānum bi-nihāyet (19/8)

*Gele baña kavum kıardaş ola si(ne) **degi(n)** yoldaş*

Kim olısar baña hâldaş ben sinümde kalı(ş)ıcağ (127/4)

Diğer örnekler: 177/9, 212/8, 302/11, 338/6, 351/5, 358/10, 409/1

+A dek

Bu çekim edatı, *+A* öncül eki ile *dek* sözcüğünün birlikte oluşturduğu bir edattır. Yapı ve anlam bakımından *tek* edatından farklıdır. Türkiye Türkçesinde bu çekim edatıyla aynı dil bilgisel anlamda *+A kadar* çekim edatı da kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde ise *+A kadar* çekim edatının örneği yokken *+A dek* çekim edatı kullanılmıştır (Tiken, 2004). Yunus Emre Divanı'nda da *+A kadar* çekim edatı kullanılmazken *+A dek* çekim edatı beş kere kullanılmıştır. Bunun anlamı ve örnekleri şunlardır:

Bir zaman, yer veya durumun son sınırını belirtme anlamında kullanımı:

Üç güne dek oturalar hep işüni bitüreler

Ol dem dile getüreler ayruğ kimse aîmaz ola (6/7)

Giceler şubha dek hayrân u mestem

Oluban muntazir didâre karşı (289/2)

Diğer örnekler: 197/5, 306/4, 349/4

+A deñli

Bu çekim edatının Eski Anadolu Türkçesinde büyük oranda *deñli* biçiminde doğrudan çekim edatı olarak kullanıldığı görülür (Hacıeminoğlu, 2015, s. 34-35). Bunun yanında az da olsa *+A deñli* biçiminde kullanıldığı da olmuştur. Yunus Emre Divanı'nda da birlikte çekim edatı olarak bir örneğine rastlanmıştır. Günümüz Türkiye Türkçesinde ise sadece *deñli* biçiminde doğrudan çekim edatı olarak kullanılmaktadır. Divan'daki dil bilgisel anlamı ve bunun örneği aşağıdadır.

Bir zaman veya yerin son sınırını belirtme anlamında kullanımı:

Yunus'ıla buña deñli naşibüm

Gönül dost ıurağı dilüm şahâdet (19/9)

+A karşı

+A öncül eki ile *karşı* sözcüğünün birlikte oluşturduğu bir çekim edatıdır. Kâşgarlı'dan itibaren kullanıldığı görülür (Hacıeminoğlu, 2015, s. 52). Ancak, daha çok Eski Anadolu Türkçesinden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Yunus Emre Divanı'nda da 16 kere ile sık kullanıldığı görülür. Divan'daki dil bilgisel anlamı ve örnekleri şunlardır:

Yerle ilgili bir sözcükten sonra yön, istikamet anlamında kullanımı:

Benem zârı kılan şol yâra karşı

Gönülden cân viren dildâre karşı (289/1)

Giceler şubha dek hayrân u mestem

Oluban muntazir didâre karşı (289/2)

Diğer örnekler: 55/4, 95/3, 132/4, 173/3, 289/3, 289/4, 289/5, 289/6, 289/7, 289/8, 289/9, 312/6, 343/4, 406/3

+dAn artuğ

+dAn öncül eki ile *artuğ* sözcüğünün birlikte oluşturduğu bir çekim edatıdır. Eski Türkçe döneminden itibaren Türkçede kullanılan çekim edatlarındandır. Eski Anadolu Türkçesinde hem *+dAn fazla* hem de *+dAn başka* karşılığı olarak kullanılmıştır. Yunus Emre Divanı'nda ise sadece *+dAn başka* karşılığı kullanıldığı örneklere rastlanmıştır. Türkiye Türkçesinde ise kullanılmamaktadır. Divan'daki dil bilgisel anlamı ve bunun örnekleri şöyledir:

Birini veya bir şeyi diğerlerinden ayırma, ona dikkat çekme anlamında kullanımı:

İsrâfil şûrın urıacak maḥlûkât ʔuru gelicek

Senüñ ünüñden artuḡ kulaġum işitmeye (3/8)

Ḥaḡ 'dan artuḡ kimse bilmes kâfir müselmân kim durur

Ben ʔıluram namâzumı Ḥaḡ geçürürse nâzumı (349/2)

Diğer örnekler: 32/5, 73/8, 73/9, 112/7, 174/3, 184/1, 206/7, 256/6, 305/1, 339/8, 348/9, 349/2, 378/8

+dAn ayruḡ

+dAn öncül eki ile *ayruḡ* sözcüğünün birlikte oluşturduğu bir çekim edatıdır. Batı Türkçesinde daha fazla olmak kaydıyla Kıpçak Türkçesinde ve Batı Türkçesinde kullanılmıştır. Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Yunus Emre Divanı'ndaki dil bilgisel anlamı ve bunun örnekleri şunlardır:

Birini veya bir şeyi diğerlerinden ayırma, ona dikkat çekme anlamında kullanımı:

Dostlar öġüt virür baña gitgil anuñ yaḡınından

Daḡa yaḡın varam meger andan ayruḡ varımazam (174/6)

Saña biriken birlik oldur ebedî dirlik

Senden ayruġı bildük cümle ʔuru efsâne (320/4)

Diğer örnekler: 262/9

+dAn berü

+dAn öncül eki ile *berü* sözcüğünün birlikte oluşturduğu bir çekim edatıdır. Türkçenin ilk yazılı metinlerinden günümüze kadar kullanılmıştır (Hacıeminoġlu, 2015, s. 14). Yunus Emre Divanı'nda da örneklerine rastlanmıştır. Divan'daki anlamı ve bunun örnekleri şöyledir:

Bir zaman, yer veya durumun başlangıç noktasından sözün söylendiġi ana kadar geçen süre, mesafe, durum anlamında kullanımı:

Evvel kadîmden berü vahdet evine gelen

Ref'i gider iġerü Yunus ʔaşra bî-ḡaber (39/9)

Andan berü göñildüm dostıla bile geldüm

Bu 'âleme ʔıkıcaḡ bir 'aceb ḡâle geldüm (196/1)

Diğer örnekler: 233/7, 294/6, 394/1

+dAn böyle

+dAn öncül eki ile *böyle* sözcüğünün birlikte kullanılmasıyla oluşmuş bir çekim edatıdır. Türkçede "bu" sözcüğüyle birlikte kullanılmaktadır. Batı Türkçesinde kullanımı bulunmaktadır. Yunus Emre Divanı'ndaki anlamı ve bunun örnekleri şunlardır:

Sözün söylendiği andan itibaren geçerli bir durumu, olayı belirtme anlamında kullanımı:

Su 'âl cevâb kelecisi buña degindür

Bundan böyle cihânum bi-nihâyet (19/8)

Bundan böylesi bilgil pâdişâh iklîmidür

Dört yanum dîdâr oldı gör ne hûb yire geldüm (178/12)

Diğer örnekler: 182/10, 338/6

+dAn gayrı

+dAn öncül eki ile *gayrı* sözcüğünün birlikte kullanımıyla oluşmuştur. Batı Türkçesinde kullanılan bu çekim edatının Türkiye Türkçesinde sık olmasa da kullanımı bulunmaktadır. Yunus Emre Divanı'ndaki dil bilgisel anlamı ve bunun örnekleri şöyledir:

Birini veya bir şeyi diğerlerinden ayırma, ona dikkat çekme anlamında kullanımı:

Unit Unit kâmusın söylegil sözün haşın

Dilersen dost göresin bundan gayrı ser gerek (135/15)

Müsî varur Tûr'a çıkar anda varur nûra bakar

Dostdan gayrı zerre kadar bu gözlerüm görmez benüm (170/4)

Diğer örnekler: 192/5, 236/2

+dAn girü

+dAn öncül eki ile *girü* sözcüğünün birlikte oluşturduğu bir çekim edatıdır. Yunus Emre Divanı'ndaki dil bilgisel anlamı ve bunun örnekleri şunlardır:

Bir durumun, bir olayın sonrasını işaret etme anlamında kullanımı:

Dost gönülümü yağmaladı nolsa gerek şimden girü

Derdî bıraktı cânımı yansa gerek şimden girü (286/1)

Derdünile cânım yanar 'ömür geçer devrân döner

Gün geldükçe beñzün solar şolsa gerek şimden girü (286/2)

Diğer örnekler: 158/4, 161/1, 197/4, 197/5, 240/5, 286/1(2), 286/2, 286/3, 286/4, 286/5, 286/6, 286/7, 346/7

+dAn içerü

+dAn öncül eki ile *çerü* sözcüğünün birlikte oluşturduğu bir çekim edatıdır. Yunus Emre Divanı'nda kullanımı fazladır. Divan'daki anlamları ve bunların örnekleri şunlardır:

1. *Birini veya bir şeyi diğerlerinden ayırma, ona dikkat çekme* anlamında kullanımı:

Bundan içerü haber işit eydeyin iy yâr

Haķîkatüñ kâfiri şer'üñ evliyâsıdur (29/9)

*Bu dünyâdan âhiret**den içerü***

‘Âşıkun yiri var kimsene bilmez (113/7)

Diğer örnekler: 61/3, 290/1, 290/3, 290/4, 290/5, 290/8, 290/9, 290/12

2. *Daha çok, daha fazla* anlamında kullanımı:

Severem ben seni cāndan içerü

Yolum ötmez bu erkāndan içerü (290/1)

Kime doķundısa ol dost nazarı

Anuñ şu'lesi var kāndan içerü (290/6)

Diğer örnekler: 290/7, 290/10, 290/11

3. *Bir durumun, bir olayın sonrasını işaret etme* anlamında kullanımı:

Nere varurısam gönüm tolusın

Seni kıanda koyam bundan içerü (290/2)

4. *Sebeup, neden* anlamında kullanımı:

Tā kim Yūnus gözi fuş oldu dosta

Ki kıaldı kıapuda andan içerü (290/13)

+dAn ötürü/ +dAn ötrü

Eski Türkçe döneminden beri Türkçede kullanıldığı görülen bu çekim edatı +dAn öncül eki ve *ötürü/ötrü* sözcüğünden oluşmaktadır. Yunus Emre Divanı'ndaki dil bilgisel anlamı ve bunun örnekleri şunlardır:

Sebeup, neden ve dolayısıyla da sonuç anlamında kullanımı:

Çün kim anda varasın ol Hūriyi alasın

Bir vāyeden ötürü yoldan maħrūm kıalasın (242/13)

Cihānda bir şınıķ şakşıdan ötrü

Güherlerüm ziyāna şatmışam ben (258/4)

+dAn özge

+dAn öncül eki ile *özge* sözcüğünün birlikte oluşturduğu çekim edatıdır. Bu çekim edatı, Harezmi Türkçesi döneminden itibaren görülmekle birlikte özellikle Çağatay, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesinde yaygın olarak kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 2015, s. 73). Eski Anadolu Türkçesinde +dAn *artuğ* ve +dAn *ayruğ* çekim edatlarıyla aynı anlamda kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde ise yerini daha çok +dAn *başka* çekim edatına bırakmıştır. Divan'daki anlamı ve bunun örnekleri şöyledir:

Birini veya bir şeyi diğerlerinden ayırma, ona dikkat çekme anlamında kullanımı:

Sekiz uçmağın hürisi eger bezenüp geleler

Senüñ sevdüğünden özgeyi gönlüm hiç kabul itmeye (3/11)

Dilerem fazluñdan ayurmayasın

Hocam senden özge sevmezem ayruğ (129/9)

Diğer örnekler: 111/5, 239/1

+dAn yana / +dAn yaña

Birlikte edat olan bu biçimbirim, Batı Türkçesinde sıklıkla kullanılan çekim edatlarından. Türkiye Türkçesinde de birden çok dil bilgisel anlamda kullanılmaktadır (Doğan, 2021, s. 97). Yunus Emre Divanı'ndaki anlamı ve bunun örnekleri şunlardır:

Yön, taraf anlamında kullanımı:

Her da' viden geçen kişi Hağ'dan yana uçan kişi

'ışk şarābın içen kişi geh esrük geh mestān ola (4/5)

Bu āhıla bu zārıla bu hikmeti kim ne bile

Bilse dağı gelmez dile futdum yüzüm senden yaña (8/3)

Diğer örnekler: 14/1, 127/5, 363/1

+dAn ziyāde

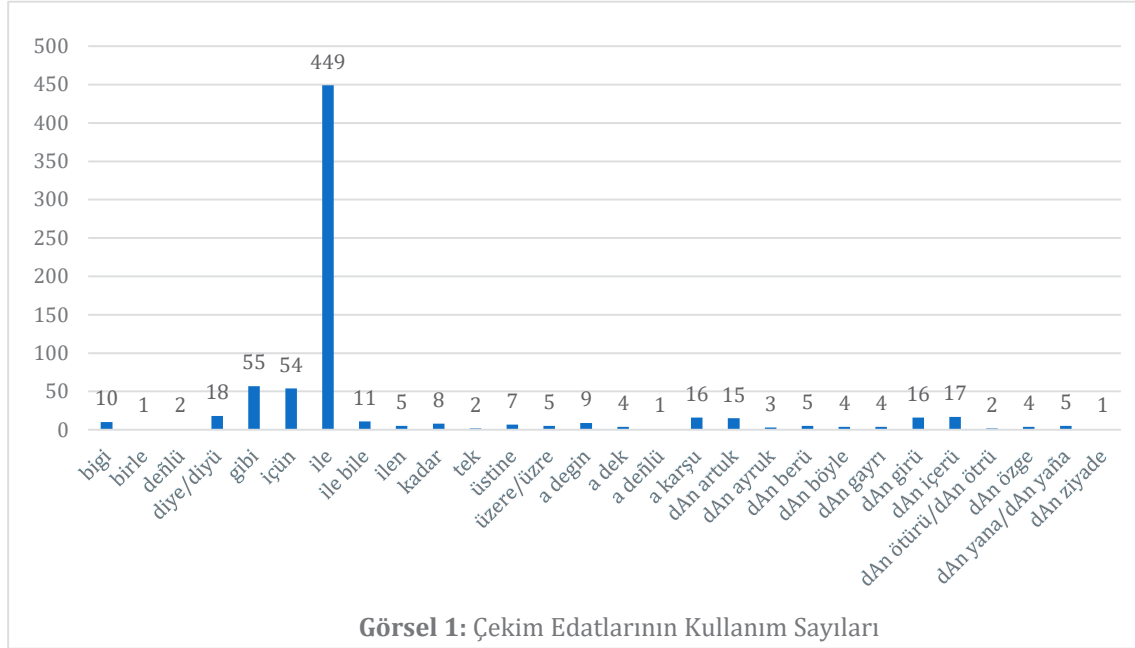
+dAn öncül eki ile *ziyāde* sözcüğünün birlikte oluşturduğu bir çekim edatıdır. Mevcut çalışmalarda Eski Anadolu Türkçesinde görüldüğüne dair bir bilgi yoktur. Yunus Emre Divanı'nda bir kere geçmiştir. Bu örnek ve dil bilgisel anlamı şöyledir:

Karşılaştırma, kıyaslama anlamında kullanımı:

Toprak eyle yüzüñi miskīnlere iy Yunus

Cümlesinden ziyāde erüñ ikrarı gerek (142/6)

Bu bölümde Yunus Emre Divanı'nda tespit edilen çekim edatları bir görsel ile şöyle gösterilebilir:

Görsel 1: Çekim Edatlarının Kullanım Sayıları

Grafik 1'de görüldüğü üzere Yunus Emre Divanı'nda toplam 28 adet çekim edatı tespit edilmiştir. Bunların 13'ü doğrudan çekim edatı, 15'i ise birlikte çekim edatıdır. Tespit edilen çekim edatlarının Eski Anadolu Türkçesi üzerine yapılan çeşitli çalışmalarda yer aldığı görülürken, doğrudan Yunus Emre Divanı üzerine yapılan çalışmalarda ise *deñlü*, *+A deñlü*, *ilen*, *+A karşı*, *+dAn artuk*, *+dAn böyle*, *+dAn gayrı*, *+dAn içerü*, *+dAn yana/+dAn yana*, *+dAn ziyade* çekim edatlarına değinilmediği anlaşılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi içerisinde bakıldığında *+dAn içerü* çekim edatının Yunus Emre Divanı'nda birden çok örneğinin ve bunun yanında birden çok dil bilgisel anlamının olduğu görülür. Eski Anadolu Türkçesi üzerinde yapılan çalışmalara (Hacıeminoğlu, 2015; Tiken, 2004) bakıldığında bu çekim edatının Yunus Emre Divanı'ndaki kadar örneğinin ve dil bilgisel anlamlarının olmadığı görülür. Bu açıdan da *+dAn içerü* çekim edatının Yunus Emre'nin bir ağız özelliği olduğu söylenebilir.

Yunus Emre Divanı'nda hem Eski Anadolu Türkçesinin farklı ağız özelliklerini yansıtan durumu hem de şiirdeki ölçü ve kafiye sebebiyle aynı dil bilgisel anlamda birden fazla çekim edatının kullanıldığı görülür. Bu konuda *tek*, *bigi* ve *gibi* çekim edatları öne çıkmaktadır:

Gören seni pervâne **tek** nicesi oda düşmesin

İki yañadın çün turur ol iki şü'leli çerâk (132/5)

Hağdur seni semezlere cānsuz şüretdür dirisem

Anuñiçün cānlulara senüñ **gibi** ma'sūğ gerek (144/2)

Öd ağacı **bigi** yanar vücūdum

Dütünüm göklere seher yilidür (50/2)

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü üzere üçü de *benzerlik* bilgisel anlamıyla kullanılmıştır. Bu konuda ayrıca *deñlü* ~ *kadâr*, *+A dek* ~ *+A değin* ~ *+A deñlü*, *+dAn artuk* ~ *+dAn ayrık* ~ *+dAn gayrı* ~ *+dAn içerü* (1) ~ *+dAn özge*, *+dAn girü* ~ *+dAn içerü* (3) denliklikleri de vardır. Dolayısıyla Yunus Emre

Divanı'nın Türkçedeki çekim edatlarının dil bilgisel anlamlarını örneklendirme bakımından yeterli veriler bulunduğu söylenebilir.

Yunus Emre Divanı üzerinde yapılan incelemede çekim edatlarının kullanım sıklığı arttıkça dil bilgisel anlamlarının da arttığı görülmektedir. Bu konuda 449 kullanıma sahip *ile* çekim edatının altı farklı dil bilgisel anlama sahip olduğu görülür. Bu durum da dilde çok kullanılan biçimbirim zamanla yeni anlamlar oluşturma özelliğine sahip olduğu biçiminde yorumlanabilir.

Divan'da örneklendirilen *ilen*, *+dAn artuğ*, *+dAn ayruğ*, *+dAn girü* çekim edatlarının Batı Türkçesinin özellikle Eski Anadolu Türkçesi olmak üzere Osmanlı Türkçesi döneminde de yer aldığı, Türkiye Türkçesinde ise kullanımlarının olmadığı görülür. *Bigi*, *birle*, *tek* (Osmanlı Türkçesi dönemindeki bazı şaz şairleri hariç), *+A deñlü* ve *+dAn içerü* çekim edatları ise Eski Anadolu Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Yunus Emre Divanı'nın döneminin özelliklerini yansıttığı söylenebilir. Bunun yanında, *deñlü*, *diye/diyü*, *gibi*, *içün*, *ile*, *kadâr*, *üstine*, *üzere/üzre*, *+A degin*, *+A dek*, *+A karşı*, *+dAn berü*, *+dAn böyle*, *+dAn gayrı*, *+dAn ötürü/+dAn ötrü*, *+dAn özge*, *+dAn yaña/+dAn yana*, *+dAn ziyâde* çekim edatlarının ise bugün de Türkiye Türkçesinde bazılarındaki ufak ses değişiklikleri ile kullanıldığı görülür. Bu açıdan bakıldığında Yunus Emre Divanı'nın çekim edatı açısından %67,85 (f=19) ile Türkiye Türkçesiyle benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışmada Yunus Emre Divanı'ndaki şiirler çekim edatları açısından taranmış ve tespit edilen edatlar anlamsal özellikleri bakımından sıralanmıştır. Sehl-i mümteni tarzının ürünü olan Yunus Emre şiirlerinin anlamsal açıdan ele alınması aslında zor bir iştir. Buna dilde tek başına belirgin anlamları bulunmayan, ancak kendisinden önceki birim veya birimlerle birlikte dil bilgisel anlamları belirgin hâle gelen çekim edatlarının incelenmesi eklendiğinde iş daha da zorlaşmaktadır. Aynı beyit içerisinde dahi birbirinden farklı dil bilgisel anlamlarda kullanılan çekim edatlarının varlığı bu değerlendirmenin zorluğunun en iyi göstergesidir.

İnceleme neticesinde Yunus Emre Divanı'nda toplam 28 adet çekim edatı tespit edilmiştir. Bunların 13'ü doğrudan çekim edatı iken, 15'i birlikte çekim edatı yapısındadır. Doğrudan çekim edatları olarak *bigi*, *birle*, *diye/diyü*, *gibi*, *içün*, *ile*, *ile bile*, *ilen*, *kadâr*, *tek*, *üstine*, *üzere/üzre* edatları, birlikte çekim edatları olarak ise *+A degin*, *+A dek*, *+A deñlü*, *+A karşı*, *+dAn artuğ*, *+dAn ayruğ*, *+dAn berü*, *+dAn gayrı*, *+dAn girü*, *+dAn içerü*, *+dAn ötürü/+dAn ötrü*, *+dAn özge*, *+dAn yana/+dAn yaña*, *+dAn ziyâde* edatları tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde *bigi* çekim edatı *gibi* edatının göçüşmeye uğramış hâlidir. Ancak, farklı bir yapıya büründüğü için *gibi* çekim edatından ayrı olarak verilmiştir.

Yunus Emre Divanı'ndaki bazı çekim edatlarının yazım bakımından diğerlerinden farklılıklar gösterdiği de görülür. Bu konuda *ile* ve *içün* edatları ön plana çıkmaktadır. *Dilîyile*, *gencile*, *dilile*; *ışkıla*, *âhıla*, *dostıla* örneklerinde görüldüğü üzere *ile* edatı kendisinden önceki sözcüğe çoğunlukla bitişik yazılmıştır. Bunun yanında, az da olsa *âhla*, *göynüklerümle*, *eriyle*; *tañla*, *anuñla*, *kahırla* biçiminde kendinden önceki sözcüğe *+la* biçiminde bitişik yazıldığı da görülür. *İçün* çekim edatının da kendisinden önceki sözcüğe ayrı yazıldığı örneklerin yanında *uçmağıçün*, *Mevlâ'yıçün*, *ümmetiçün* biçimlerinde yazıldığı örnekler de vardır. Burada bir duruma daha değinmek gerekir. Şöyle ki; *içün* çekim edatının zamanla kendisinden önceki birimle kalıplaşıp kaynaştığı ve artık birleşik olarak başka bir sözcük türünü oluşturduğu yapılar da vardır. Bunlar içerisinde yer alan *içün* biriminin artık tek başına değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu sebeple de söz konusu çalışmaya bu örnekler dahil edilmemiştir. Bu birimlere şunları örnek vermek mümkündür: *anuñiçün* ('Bu sebeple' karşılığında bağlama edatı olmuştur.), *neyiçün* ('Niçin' biçiminde durum zarfı olmuştur.).

Aynı dilbilgisel anlama sahip *bigi*, *gibi*, *tek* çekim edatlarının Yunus Emre Divanı'nda bir arada kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde *bigi* çekim edatının zaten Batı Türkçesinin ilk devresinde sıklıkla kullanıldığı görülür. *Gibi* çekim edatı ise Türk dilinin her devresinde (Doğu Türkçesinde *kibi* biçiminde) kullanılan bir edattır. *Tek* çekim edatı ise Eski Anadolu Türkçesinde

görülmede birlikte Doğu Türkçesi metinlerine göre kullanım yoğunluğu fazla bir edat değildir. Yunus Emre Divanı'nda da bu bilgilere paralel olarak *gibi* çekim edatının 55, *bigi* çekim edatının 10, *tek* çekim edatının ise sadece 2 kere kullanıldığı görülür.

Yunus Emre Divanı'na bakıldığında 28 çekim edatının toplamda 733 kere kullanıldığı görülür. Bunlar içerisinde ise en çok kullanıma sahip olanı 449 kere ile *ile* çekim edatıdır. Fazla kullanımına paralel olarak söz konusu çekim edatının birden çok dil bilgisel anlama sahip olduğu da görülür. Bu durum da ilgili çekim edatının Batı Türkçesinin en çok kullanılan çekim edatı olmasından kaynaklanmaktadır.

Yunus Emre Divanı özelinde hazırlanan bu çalışma, Türkçenin tarihî dönemlerinden Eski Anadolu Türkçesi yazı dilindeki çekim edatlarının yapısal ve anlamsal özellikleriyle ilgili bir kesit sunmaktadır. Şüphesiz, bu türden çalışmaların artması Türkçenin tarihî ve çağdaş dönem yazı dilleriyle ilgili verilerin artmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akar, A. (2018). *Oğuzların dili Eski Anadolu Türkçesine giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Altunsarı, G. (2004). *Yunus Emre divanı'nın şekil yönünden incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Aydın Özkan, I. (2017). Türkçede istemi değiştiren anlamsal süreçler. *International Journal of Language Academy*, 5(4), 33-46.
- Babacan, V. (2013). *Yunus Emre'nin risâletü'n-nushiyye'si ve divân'ı (giriş-inceleme-metin-dizin)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Can, M. (2017). Dilbilgiselleşme ve edat kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, 37-67.
- Course, D. A. (2000). *Meaning in language*. New York: Oxford University Press.
- Delice, H. İ. (2009). Türkçenin öncül ekliliği ve Türkçede öncül ek taşıyan yapılar. *Turkish Studies*, 4(3), 703-716.
- Delice, H. İ. (2014). *Sözcük türleri*. Sivas: Asitan Kitap.
- Doğan, A. T. (2021). *Türkiye Türkçesinde edatlar*. İstanbul: Kriter Yayınlar.
- Doğan, N. (2014). Çok işlevlilik açısından Türkçe edatların söz dizimsel ve anlam bilimsel yapısı. *Dil Araştırmaları*, 15, 105-119.
- Ediskun, H. (2010). *Türk dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hacıeminoğlu, N. (2015). *Türk dilinde edatlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Hirik, S. (2017). Gibi biçimbiriminin işlevsel dil bilgisi bakımından çok işlevli görünümü. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 53, 205-222.
- Hirik, S. (2019). Türkçede çekim ilgeçlerinin istem değişikliğine art zamanlı bakış. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(26), 449-467.
- Kavaklıçesme Kotan, H. (2015). *Yunus Emre divanı'nın söz dizimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Paçacıoğlu, B. (2006). *VIII-XVI. yüzyıllar arasında Türkçenin sözcük dağarcığı*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Tarama Sözlüğü* (1-8) (1995). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tatçı, M. (1990). *Yunus Emre divanı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tiken, K. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve zarf fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Extended Abstract

Yunus Emre is among the leading poets of the Old Anatolian Turkish era, which is known as the first written language of Oghuzs. With his poems, he had significant contributions to the transformation of Oghuz Turkish into a written language in second half of 13th and first half of 14th century. His poems considerably drew the philologists' attentions since they represented the dialect of Oghuz in Anatolia. Thus, many philological researches were conducted on his poems, and most of those researches focused on his famous masterpiece called Divan. In this study, the postpositions in Divan were analyzed in terms of morphology.

For this study, the book "Yunus Emre Divanı" that was prepared by the author Mustafa TATCI was preferred, and it was thoroughly scrutinized with regard to postpositions. According to their structural characteristics, the postpositions found out in the book were analyzed under two subtitles as simple postpositions and compound postpositions. Each postposition was analyzed in terms of structure, and when necessary, some of them were compared with Turkish in terms of structure, meaning and usage. In addition to morphological analysis, the postpositions were also analyzed semantically, and all were presented with their examples in Divan. Such a new semantic analysis was considered to be crucial and necessary since there was a clear rarity in semantic studies in the aspect of postpositions in Yunus Emre's Divan. According to the results of the analysis, 28 postpositions in total were found out in Yunus Emre's Divan. 13 of them are simple postpositions, and other 15 are in form of compound postpositions. The simple postpositions are "+A degin, +A dek, +A deñlü, +A karşı, +dAn artuğ, +dAn ayruğ, +dAn berü, +dAn gayrı, +dAn girü, +dAn içerü, +dAn ötürü/+dAn ötrü, +dAn özge, +dAn yana/+dAn yaña, +dAn ziyâde". One of the simple postpositions, "bigi" is actually a metathesis form of the postposition "gibi". However, it was analyzed independently from the postposition "gibi" since "bigi" had an entirely different structure. Focusing on the overall Yunus Emre's Divan, it was clearly observed that these 28 postpositions were used 733 times totally. The most used one of all is the postposition "ile" with a number of 449 usages. In addition, it was determined that the postposition "ile" had many meanings, and this is because it is also the most used postposition of Oghuz dialect. Apart from "ile", the second one is "gibi" with total 55 usages, and third one is "içün" with 54 usages.

This study prepared as specific to Yunus Emre's Divan, presents a significant partial analysis of structural and semantic features of postpositions in the written language of Old Anatolian Turkish that is one of the historical periods of Turkish. This study tries to reveal the situation of Oghuz dialect in abovementioned centuries by analyzing Yunus Emre's Divan in terms of postpositions. Undoubtedly, the increase in the number of such studies will contribute a lot to the increasing of data related to historical and contemporary written languages of Turkic language.

Yunus Emre'nin Divân- ı İlâhiyatı'nda Astronomi, Maden ve Musıkî Âleti Terimleri

Astronomy, Mine and Musical Instrument Terms In Yunus Emre's Dîvân-ı Theology

Serpil SOYDAN¹

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 05.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 12.12.2021

Doi: 10.48146/odusobiad.962690

Atıf / Citation: Soydan, S., (2021). "Yunus Emre'nin Divân- ı İlâhiyatı'nda Astronomi, Maden ve Musıkî Âleti Terimleri" ODÜSOBİAD "Yunus Emre ve Türkçe Özel Sayısı" 31-50, Doi: 10.48146/odusobiad.962690

Öz

XIII. yüzyılda Anadolu'da yeni bir edebiyat dilinin doğuşunda en mühim rolü oynayanlardan biri de Yunus Emre'dir. Ayrıca şiirlerinden hareketle Yunus Emre'nin, Arapça, Farsça, İslâmî ilimler, İslam tarihi ve devrin bütün ilimlerinden haberdâr olduğunu söylemek mümkündür. İslam tasavvufunun inceliklerini sadelikle dile getirmiş mutasavvıf halk şairi Yunus Emre'dir. Bu çalışmada, Yunus Emre'nin Divân-ı İlâhiyat adlı eseri kaynak eser olarak incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Divân-ı İlâhiyat adlı eserin sözvarlığı içerisinde yer alan astronomi, maden ve musıkî âleti terimlerini tespit etmektir. On üçüncü yüzyıla kadar ortaya konulmuş tarihî dönemlere ait eserlerde tanıklanıp tanıklanmadığı da incelemeye çalışmaktır. Eser taranmış, söz varlığı içerisinde yer alan astronomi, maden, musıkî âleti terimleri tespit edilmiş, terimlerin yer aldığı beyitlerin sayfa sayısı, gazel ve beyit numarası hemen yanında gösterilmiştir. Astronomi terimleri olarak, on üç (13) terim tespit edilmiştir. Bu terimlerden sekizi (8) Arapçadır. Bu terimler şöyledir: Ay (T), Bedr (A), Hilâl (A), Dünya (A), Felek (A), Gök (T), Güneş (T), Şems (A), Yıldız (T), Ilduz (T), Mirrîh (A), Bercîs (A), Zühre (A). Maden terimleri olarak on dört (14) terim tespit edilmiştir. Bu terimlerden beşi (5) Arapça, ikisi (2) Farsçadır. Bu terimler; Altun (T), Bakır (T), Cevher (A), Demir / Demür (T); Gevher (F), Güher (F), Kân (F), SadeF, (A); Gümüş (T), İnci (T), Maden (A), Mercan (A), Tunç, Yakut (A)'tur. Musıkî terimleri olarak altı (6) terim tespit edilmiştir. Biri (1) Arapça, üçü (3) Farsça, ikisi (2) Türkçedir. Bu terimler, Rebâb (A), Şeşte / Şeştâ (F), Ceng (F), Çalgu (T), Saz (F), Kopuz (T)'dur.

Anahtar sözcükler: Yunus Emre, Divân-ı İlâhiyat, astronomi, maden, musıkî, terimler

Abstract

Yunus Emre is one of those who played the most important role in the birth of a new literary language in Anatolia in the 13th century. In addition, based on her poems, it is possible to say that Yunus Emre knew Arabic, Persian, Islamic sciences, Islamic history and all the sciences of the period well. Yunus Emre is the sufi folk poet who expressed the subtleties of Islamic mysticism with simplicity. In this study, Yunus Emre's Divân-ı İlâhiyat has been examined as a source work. The aim of the study is to determine the terms of astronomy, metal and music in the vocabulary of the work called Divân-ı Theology. It is also trying to examine whether it is witnessed in the works of historical periods revealed until the thirteenth century. The work was scanned, the terms of astronomy, metal, and music instrument in the vocabulary were determined, the number of pages, ghazal and couplet numbers of the couplets in which the terms are included are shown right next to it. Thirteen (13) terms have been identified as astronomy terms. Eight (8) of these terms are in Arabic. These terms are: Moon (T), Bedr (A), Crescent (A), Earth (A), Falek (A), Sky (T), Sun (T), Shams (A), Yıldız (T), Ilduz (T), Mirrîh (A), Bercîs (A), Zühre (A). Fourteen (14) terms were identified as mineral terms. Five (5) of these terms are Arabic and three (3) are Persian. These terms are: Gold (T), Copper (T), Ore (A), Iron / Iron (T); Gevher (F), Güher (F), Kân (F), SadeF, (A); Silver (T), Pearl (T), Metal (A), Coral (A), Bronze (T), Ruby (A). Six (6) terms have been identified as musical instrument terms. One (1) is Arabic, three (3) are Persian, two (2) are Turkish. Rebab (A), Şeşte / Şeştâ (F), Ceng (F), Çalgu (T), Saz (F), Kopuz (T).

Key words: Yunus Emre, Divân-ı Theology, astronomy, mine, musical, terms

¹ Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniv., Fen- Edebiyat Fak., Türk Dili Edebiyatı Bölümü, Niğde/Türkiye, srp_syd78@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7180-8769>.

Giriş

Yunus Emre'nin doğumu, ölümü, doğum yeri, ümmî olup olmadığı hakkında verilen bilgilerle ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Yılmaz (1992: 63) ve Gölpınarlı (2015: 14), Yunus Emre'nin (1240-1320) Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Sarıköy'de doğduğunu ifade ederler. Arapça, Farsça, İslâmî ilimler ile İslam tarihi ve devrin bütün ilimlerinden haberdâr olduğu gerçeğine eserlerinden ulaşılabileceğini belirtirler. Tatçı (2014: 37), onun doğum yerine dair elde bulunan bilgilerden kesin bir sonuca varılamadığını Orta Anadolu civarında bir beldede yaşadığını belirtir. Yunus Emre'nin en eski kaynaklardan başlayarak² Âşık Çelebi³, Niyâzî-i Mısırî gibi pek çok tezkire yazarı ve şair ümmî olduğunu belirtmesine rağmen, İslam tasavvufunun inceliklerini sadelikle, derinlikle ve hiçbir kalıp içerisine düşmeden dile getiren Yunus Emre, büyük bir mutasavvıf halk şairidir. XIII. yüzyılda Anadolu'da yeni bir edebiyat dilinin doğuşunda en mühim rolü oynayanlardan biridir. (Timurtaş, 2012: ix-x). Köprülü de (1976: 271), Timurtaş ile aynı görüştedir. Köprülü'ye göre, Yunus ârifdir ve ârifler ilhâm tarikiyle ilim elde ederler.

Yunus Emre'nin Divân ve Risâletün Nushiyye adlı iki eseri bulunmaktadır (Timurtaş, 2012: xi, Yılmaz, 1992: 67,86). Divân'ındaki şiirlerin bir kısmı aruzla ve aruzun çeşitli kalıplarıyla bir kısmı da hece vezni ile yazılmıştır (Banarlı, 1971: 334). Yunus Emre'nin benimsediği yol hakkında net bir bilgi yoktur ancak Yunus'un Bektaşî, Mevlevî, Nakşî, Halvetî, Rîfâî veya Kadîrî olduğunu ya da olabileceğini ileri sürenler olmuştur (Tatçı, 2014: 58). Yunus Emre'nin söylediği "Yunus'a Tapduğ u Saltuğ u Barak'dandır nasîb /Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân" beytinden Yunus'un Tapduk'tan, Barak Baba ve Sarı Saltuk'tan feyz aldığı âşikârdır (Tatçı 2014: 58, Ocak 2002: 78). Yunus Emre Divânı şifâhî kaynaklardan derlenerek günümüze gelmiştir. Yunus şiirlerinde hem aruzu hem de heceyi kullanmıştır. İlâhilerini inceleyen Köprülü, Gölpınarlı, Timurtaş ve diğer bazı araştırmacılar aruzlu şiirlerin az, hece vezniyle yazılanların daha çok olduğunu belirtirler. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında din ve ilim dili olarak Arapça, edebiyat dili olarak Farsça kullanılıyordu. Resmi dil Farsçaydı. Yunus Emre ve devrin diğer şairleri, sessiz sedâsız önemli bir inkılap gerçekleştirmişlerdir. Türkçeye dönüş yapmışlardır (Timurtaş, 1982: 405, Mansuroğlu 1951: 215-219).

XII. asırda Türkistan'da Ahmet Yesevî ile başlayan ve adına "hikmet" denilen tasavvufî şiir geleneğimiz, Yunus'ta "ilâhî" adıyla ve daha âşikâne bir edâ, şekil ve muhteva ile tecelli etmiştir. Yunus hikmet geleneğini kendi kabiliyeti ile yoğurmuş, geliştirmiş ve bu geleneği Batı Türkçesi ile yeniden yorumlamıştır. (Tatçı 2014: 214) Yunus'un şiirlerinde irşâdî unsurlarla âşikâne unsurlar paraleldir. Onun şiirlerinde hayatın kendisi anlatılır. Divânında âyet ve hadislerden, klâsik dönem mutasavvıflarından ve halk kahramanlarından pek çok alıntılara yer verildiği gibi sosyal olaylardan mahallî hayatın izlerine kadar pek çok şeyi görmek mümkündür. Yunus 'un şiirlerinde ifade edilen "gaye insan " Hz. Muhammed'in şahsında ortaya çıkan ve netleşen "insan-ı kâmil" dir. Yunus şiirlerinde de hayatın da olduğu gibi maddî unsurları değil, insanî ve ahlâkî değerleri gaye olarak almıştır (Tatçı 2014: 214-217).

Yunus Emre'nin dil ve anlatım yönüne bakıldığında sadedir fakat basit değildir. Görünüşte kolay, söyleyişte hiç de kolay olmayan "sehl-i mümteni" olarak adlandırılan şiirler ortaya koymuştur.

Her dilde fizik, matematik, felsefe ve toplumbilim gibi bilim dallarından sahne sanatlarına, mimariden kuyumculuk, marangozluk gibi zanaatlara kadar uzanan geniş bir çerçeve içinde yer alan, bu dallara ait kavramların oluşturduğu bir terim sözcüğü bulunur (Aksan, 2015: 43).

Bu çalışmada Yunus Emre'nin Divân-ı İllâhiyat adlı eserinde sözcüğü içerisinde yer alan terimlerden bazıları ele alınmaya çalışılmıştır. Eserlerin söz varlığı içerisinde yer alan terimlerin önemli bir yeri vardır. Anlamları dar ve sınırlı olan terimler, bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının mensupları arasında kısa yoldan anlaşmayı sağlayan sözlerdir. Terim kavramı, Latince

² Mecdi, Şakâyık Tercümesi, s.78

³ Âşık Çelebi, Meşâirü's-Şuarâ, London 1971, vr. 98b.

“sınır, son” anlamına gelen terminus kelimesine benzetilerek derlemek fiilinin eski şekli olan termek fiilinden -im eki getirilerek türetilmiştir (Zülfikar, 2011: 20). Korkmaz, GTS VE DTS (2010: 213, 2017: 227)’de, terimi şu şekilde tanımlar: Bilim, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel anlamdaki ad: radyo, dil bilimi, yüklem, ağırlık gibi.

Terimler, kavramların kapılarını açan sihirli anahtarlardır. Herhangi bir bilim dalıyla ilgili terimin sağlam yapılı ve ulaşılacak bilgiyi çağrıştıracak nitelikte olması önemlidir. Bu sayede bilgiyi edinmek isteyen kişi, amacına daha kolay ve daha çabuk ulaşacak, edinilen bilgi daha kalıcı olacaktır. Bir milletin bilim, kültür ve sanatını yansıtan terimlerin her biri, milletin fertlerinin zihinlerinde pratik anlatımlara ve özlü anlamalara kapı açarak onları çeşitli sahalarda ilerlemesini sağlar. Dilin genel kelimeleri gibi içinde bir bilimsel gerçeği ve uzun zaman diliminin birikimi olan kültürü saklayan terimler gibidir, bir dile zenginlik ve güç katarlar (Pilav, 2008: 274).

Dilaçar (1957: 64), terim olacak kelimenin konnotasyonlardan yani yan anlamlardan kurtulmuş olması gerektiğini vurgular. Dizdaroğlu (1988: 12), terimlerin bilim, teknik, sanat dallarında; öğrenimde; felsefe ve dinde genel kültür dilindeki sözcüklerden daha önemli bir yer tuttuğunu, terimleri kaldırmanın insan beyninin yeni üretimlerini karışıklık içine atmak olduğunu, bu karışıklığın uygarlık ve kültürün de ilerlemesini etkileyeceğini, bilim ve teknik adamlarının, filozoflar ve sanatçıların birbirlerinin dilinden anlayamaz hâle geleceğini ve ortak anlaşma aracının ve dayanışmanın ortadan kalkacağını ifade eder.

Yunus Emre’nin Divân-ı İlahiyat adlı eserinde sözcüklüğü içerisinde pek çok terim tespit edilmiştir. Terimler konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında bu eserle ilgili terimler hususunda çalışma yapılmamıştır. Çalışmanın amacı, bu makalede kısmen de olsa Mustafa Tatçı’nın, Yunus Emre’nin Divân-ı İlahiyat adlı eserindeki astronomi, maden ve musıkî âleti terimlerini inceleyerek, Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine dönemine kadar olan tarihî dönemlere ait eserlerde tanıklanıp tanıklanmadığını ortaya koymaya çalışmaktır. Eserin dinî ve tasavvufî içerikli olması ve pek çok dinî konuların musıkî ile dillendirilmesi, din ile musikinin örtüşmesi, dinî inancın etkisiyle toplumların göğşe merak sarması, bunun sonucu insanların gök bilimiyle uğraşması, dinî birçok kavramın halkın daha kolay anlaması için toplumsal yaşamda var olan unsurlara, doğaya benzetilerek anlatılması, tasavvufun kaynağının anasır-ı erbaa (hava, su, ateş, toprak) olması nedeniyle bu makalede ele alınan terimler inceleme alanına konu olmuştur.

Terimlerle ilgili pek çok tez, makale, bildiri çalışması yapılmıştır. Son döneme ilişkin bu alanda yapılan terimlerle ilgili çalışmalardan bazıları şöyledir: Önler, Zafer. (2009).Karahanlı Dönemi Metinlerinde İnançla İlgili Türkçe Terimler; User, Ş., Hatice. (2012),Eski Türk Yazıtlarında Politik ve Askerî Terimlerden Örnekler; Kara, Ömer Tuğrul, Gün, Mesut. (2014). Kutadgu Bilig ve Divânü Lügati’t-Türk’te Oyuna İlgili Kavramlar ve Terimler; Çeribaş, Mehmet. (2015), Ortak Söz Varlığımız Bakımından Kırgız Türkçesindeki Askerî ve İdarî Terimler ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları; Işık, Utku. (2016), Karahanlı Türkçesinde Tıp Terimleri; Uyanık, İslam (2016), Doğu ve Batı Türkçeleriyle Yazılmış İlk Tefsirli Kur’an Tercümelerinde Din Terimleri; Baldane, Orhan(2017),Telli Müzik Âletleri Terimleri: Türkiye ve Azerbaycan (İnceleme-Tematik, Karşılaştırmalı ve Görsel Sözlük-Dizin); Samihullah, Maarina.(2018), Bâbürnâme’deki Coğrafi Terimlerin Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçeleriyle Fonetik ve Semantik Açısından Karşılaştırılması; Kurt, Yazgı Tuğçe.(2018), Harezmi Türkçesi Metinlerinde Dinî Terimler, Halıcı; Gülşah. (2019),Memlük Türkçesinde At ve Atçılık Terimleri; Deniz, Sunay. (2019), Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesi Eserlerinde Dinî Terimler; Soydan, Serpil (2019). Tarama Sözlüğü’nün İlk Dört Cildinde Bazı Askerî Terimler, Savaş Aletleri ve Gysi Adları; Yavi, Fecri. (2019). Tarama Sözlüğü’nde Türkçe Dinî Terimler.

Yöntem

Bu çalışmada Yunus Emre’nin eserlerinden Divân-ı İlahiyat’taki astronomi, maden ve musıkî âleti terimleri incelenmiştir. Tespit edilen bu terimlerin geçtiği beyitlerin örnekleri verilmiş, on üçüncü yüzyıla kadar ortaya konulmuş tarihî dönemlere ait eserlerde tanıklanıp tanıklanmadığı da incelenmeye çalışılmıştır. Eserlere ilişkin kısaltmalar metin içerisinde şu şekilde gösterilmiştir: Atebetü’l Hakayık (AH), Dede Korkut (DK), Divân-ı İlahiyat (Dİ), Dîvânu Lugâti’t-Türk (DLT), Eski Türk Yazıtları (ETY), İrk Bitig (İB).Ayrıca ilgili terimler taranılan kaynaklarda geçmiyorsa ilgili eser kısaltmasından sonra (-) şeklinde gösterilmiştir: örn. DLT (-). Eğer ilgili kaynaktan yer alıyorsa

eserde geçtiği sayfa, beyit, cümle ya da satır numaraları ile eser kısaltmasının hemen yanında verilmiştir. Terimlerin kökenini tespit etmek için Ferit Develioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlüğü kullanılmıştır. Çalışmada bilimsel çalışma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bulgular:

Eserde tespit edilen terimler ve bu terimlerin yer aldığı beyit örnekleri şöyledir:

1. Astronomi Terimleri

1.1. Ay (T) / Bedr (A) / Hilâl (A)

Ay: (ETY: 721), (IB 59/50), (DLT I,82-8), (KB 325/ 38),AH (-),(DK 43b.11/798).

Hilâl ve Bedr: ETY (-), IB (-), DLT(-), AH (-), KB (-), DK (-).

Yunus Emre'nin Divân-ı İlâhiyat'ta bu terimi, dervişlerin erken kalkıp ay batıp güneş doğarken sohbet etmeleri ile Hz. Muhammed'in alını ve kaşını teşbihte ve ay ve güneşin gökyüzündeki hareketini ifade ederken kullandığı örnekleri şöyledir:

Ay u güneş müştâk durur dervîşlerün sohbetine

Firîşteler teşbîh okur zikir ider dervîşleri (Dİ 514/374- 2)

(Dervîşlerin sohbetine ay ve güneş düşkündür. Melekler teşbih okur, dervîşleri zikir eder.)

Ayun bedr ü hilâl alını vü kaşı

Günün nûrî ziyâsı Mustafadur (Dİ 315/100-2)

(-Onun- alını ve kaşı ayın dolunay ve hilâl – hâlidir- .Günün nuru, ışığı Mustafa'dır.)

Göge eytdi dön didi *ay gün* yürüsün didi

Suyı muallak kodı üstinde yir eyledi (Dİ 499/355-3)

(Göge söyledi: Dön dedi, ay gün yürüsün dedi. Suyu boşlukta (havada) koydu. Üstünde yer edindi.)

1.2. Dünya (A)

Dünya: DLT (-),ETY (-), IB (-), (KB 64,82/ 136),(AH 189/XVII),(DK 19a.11/ 838).

Dünya terimini, Allah'ın dünyayı Peygamber sevgisinden dolayı yarattığını ve altı günde yarattığını, insanoğlunun şeytandan dolayı dünyaya ayak basdığını, ebedî kalınacak bir yer olmadığını, geçici olduğunu ifade eden örnekler şöyledir:

Ezelî bünyâd urdı altı günde dünyâ toldı

İsrâfil'e buyurdu dem evliyâ demidür (Dİ 305/85-2)

(Önceden dünyayı altı günde yarattı, dünya doldu. İsrâfil'e buyurdu. Vâkit evliya vaktidir.)

Yaratdı Hak dünyâyı Peygamber dostlığına

Dünyaya gelen gider bâkî kalası degül (Dİ 357/158-7)

(Peygamber sevgisine Allah dünyayı yarattı. Dünyaya gelen gider, ebedî değil, sonsuza kadar kalamaz.)

Dün geldi sâfi Âdem dünyaya basdı kadem

İblis aldadı ol dem Uçmak'da gezer iken (Dİ 420/243-4)

(Dün geldi, saf insanoğlu dünyaya ayak bastı. O vakit cennette gezerken İblis aldattı.)

1.3. Felek (A)

Felek: DLT (-),ETY (-), IB (-),AH (-), (KB 4381/ 167),DK (-).

Yunus'un şiirlerinde âyetlerden, hadislerden pek çok alıntılara yer verildiği görülür. Bu beyitler de bu durumu örneklendirmektedir.

Peygamberlerden Hz. Muhammed'in Miraç'a çıkma ve Allah'a yaklaşma hâdisesine gönderme yapılmış olup ruhların felekten önce yaratıldığını, feleğin meleklerden dilekte bulunulan bir yer olduğunu, Allah'ın emriyle döndüğünü ifade eden örneklere yer verilmiş ve bu örnek beyitlerde de bu terim kullanılmıştır:

Çün geçdi felekleri ün geldi kim gel beri
Kaldurdum perdeleri hemân cemâlûme bak (Dİ 339/ 134- 9)
(Felekleri geçti, ses geldi ki yakına gel. Perdeleri kaldırdım, hemen yüzüme bak.)

Çarh-ı felek yogıdı cânlarımız var iken
Biz ol vaktin dost idük Azrâîl agyâr iken (Dİ 420/243-1)
(Cânlarımız (ruhlarımız) varken felek yoktu. Azrâîl yabancıyken (tanışmamışken) biz o vakitte dost olduk.)

Geh feleklerde meleklerden dilekler eyleyem
Gâhi Arş u şems ile gerdûn olam gerdân olam (Dİ 389 /201-2)
(Bazen feleklerde meleklerden dilekler isteyeyim. Bazen gök ve güneş ile döneyim.)

Senün emrûn ile döner felekler
Hem ayun güneşün devrânı sensin (Dİ 446/282-2)
(Senin emrin ile döner felekler, hem ayın güneşin döndüreni, dünyası sensin.)

1.4. Gök (T)

Gök /Kök : (ETY: 734), (IB 64/56), (DLT I, 64-25), (KB 22,96/ 274),AH (-), (DK 86a.4/858).

Yunus'un şiirlerinde âyetlerden, hadislerden pek çok alıntılara yer verildiği görülür. Bu beyitte de bu durum örneklendirilmektedir.

İsmâîl'in babası tarafından kurban edilmesi esnasında Allah'ın gökten koç indirme hâdisesine gönderme yapılır ve Allah'ın her yerde olduğu gerçeğini ifade eden örneklerde bu terimle karşılaşılır:

Kurbân olmayınca İsmâîl gibi
Kimse için *gökden* koç indürmeye (Dİ 479/326-5)
(İsmâîl gibi kurbân olmayınca kimse için gökten koç indirmeye.)

Yunus'un şiirlerinde her şeyin özü aslına dönecektir. Asıl olan Hak'tır. Bu dünyadaki her şey onun çeşitli şekillerde görüntüsüdür. Ancak Hakk'ı kalp gözü açık olup görmeyi bilenlerin, Hakk'ı ve hakikati anlayanların görebileceğini belirtir.

Dünyâ âhîret ol Hak yir *gök* toludur mutlak
Hiç gözlere görünmez kim bilür ne nişânda (Dİ 480/328-2)
(Dünyâ, âhîret, yer, gök o Hâk ile kesinlikle doludur. Nasıl bir görüntüdedir kim bilir ki hiç gözlere görünmez.)

1.5. Güneş (T) / Şems (A)

Güneş: Kün "güneş" (ETY: 735), Güneş (IB 57/57), Kün "gün, güneş, gündüz" (DLT I, 69-26), Kün "güneş" (KB 12,325: 300),AH (-),Gün "güneş" (DK7b.6/864)

Güneşin, gündüz ışık veren, dünyada Allah'ın emriyle dönen, dünyayı aydınlatan bir gök cismi olduğu belirten örneklere yer verilmiştir. Yunus, şiirlerinde dünyada yaratılan her şeyi "tevhid" de birleştirir.

Eydürsin kim gözüm görür daevîyi maênîye irür
Gündüz *güneş* şule virür gice yanan ol nûr nedür (Dİ 286/56-5)
(Söylersin ki gözüm görür. Davası anlamdadır. Gündüz güneş ışık verir. Gece yanan o nur nedir?)

Senün emrûn ile döner felekler

Hem ayun *güneşün* devrânı sensin (Dİ 446/282-2)
(Felekler senin emrin ile döner. Ayın da güneşin de dünyası, döndüreni sensin.)

Tanlacak turı gelgil elüni suya urgıl
Üç kez salavât virgil andan bakgıl *güneşe* (Dİ 488/341-2)
(Sabahleyin ayağa kalk, elini suya vur, abdest al. Üç kez salavat getir, oradan güneşe bak.)

Ay oldum âleme togdum bulut oldum göğe agdum
Yagmur olup yire yagdum nûr olup güneşe geldüm (Dİ 408/224- 8)
(Ay oldum dünyaya doğdum. Bulut oldum, göğe yükseldim. Yağmur oldum yere yeryüzüne yağdım.
Işık olup güneşe geldim.)

Şems (A): Güneş

Şems: ETY (-), IB (-), DLT (-), KB (-), AH (-), DK (-).

Geh feleklerde meleklerden dilekler eyleyem
Gâhi arş u *şems* ile gerdûn olam gerdân olam (Dİ 389/201-2)
(Bazen feleklerde meleklerden dilekler isteyeyim. Bazen gök ve güneş ile döneyim. devredeyim..)

1.6. Yıldız / İlduz (T), Mirrîh (A) / Bercîs (A) / Zühre (A)

Yıldız / İlduz: ETY (-), IB (-), AH (-), (DLT III, 40/15, Yıldız), (KB 128,139: 557, Yulduz), (DK 66a.2 /871, İlduz).

Gök cisimlerinden yıldızlar hem insanın talihini belirleyen hem de karanlıkta, geceleyin yönünü, yolunu kaybedenlerin yol bulmasını sağlayan ve ulaşılamaz olan gök cisimidir. Bu örneklerde de bu hususa bir hatırlatma yapılmıştır:

Taglar yirinden ırıla heybetinden gök yarıla
Yılduzlar bağı kırıla düşe yire perrân ola (Dİ 254/9-6)
(Heybetinden dağlar yerinden oynaya, gök yarıla. Yıldızlar bahçesi kırıla, uçucu ola, yere düşe.)

Ne elif okıdum ne cim ne varlıkdandır kelecim
Bilmeye yüz bin münecim tâliëüm ne *ılduzdan* gelür (Dİ 276/42-4)
(Ne elif okudum ne cim, ne varlıkdandır manalı sözüm. Yüz bin astrolog talihim hangi yıldızdan gelir bilmeye.)

Gice ile gündüzi gökde yidi *yılduzı*
Levhde yazılan sözi cümle vücûdda bulduk (Dİ 338/133-4)
(Gece ile gündüzü gökte yedi yıldız. Levhde yani Allah'ın bilgisinde (mutasavvıflara göre) yazılan sözü cümle varlıkta bulduk.)

Söyler dilüm aglar gözüm
Garîblere göynür özüm
Meger ki gökde *yılduzum*
Şöyle garîb bencileyin (Dİ 442/277-4)
(Söyler dilim ağlar gözüm. Gariplere yanar özüm. Sanki gökte yıldızım. Şöyle garip benim gibi.)

Mirrîh (A): Merih yıldızı.

Bercîs (A): Müşteri yıldızı.

Mirrîh, Bercîs: ETY (-), İrk Bitig (-), AH (-), DLT (-), KB (-), DK(-).

Yunus, kendisinin bir hekim, hâkim ya da peygamber olarak sayılabileceğini, hangi şartta ve durumda olursa olsun amacının yol gösterici ve öğretici olma hedefinde olduğunu belirttiği örnekleri şöyledir:

Niçe bir Cercîs⁴ ü *Bercîs* olam u *Mirrîh* olam

Niçe bir Câlînûs⁵ u Bukrât⁶ olam Lokmân⁷ olam (Dİ 391/201-23)

(Nasıl bir Cercis peygamber ve Müşteri yıldızı ve Merih yıldızı olayım. Nasıl bir Yunan hekim, Yunan hâkimi Hipokratis, ünlü hekim Lokman olayım.)

Zühre (A): Çoban yıldızı. Yedi gezegenden birisidir. Parlaklığı ile meşhur olan bu yıldız üçüncü kattadır. Edebiyatta bir adı da Nâhid'dir.

Zühre: ETY (-), IB (-), AH (-), DLT (-), KB (-), DK(-).

Aşk, var olma sebebidir. Yarattılmışların kolu, kanadıdır. Kulun eksiklerini tamamlayan, onu Hakk'a ulaştıran, yaklaştıran bir cevherdir. Dolayısıyla gerçek aşkla hakikâtin anlaşılacağı ve Hakk'a ulaşılacağı, kâmil insan için olağanüstü bir olayla gökte yıldız yere inse de gözlerinin gerçek sevgili de olacağını belirtir. Zühre yıldızı, Yunan mitolojisine göre âşık ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs'tür. Gök ile gündüzün kızıdır. Bu yıldızla bakmak gönlü ferahlatır, ruhâ neşe doldurmuş(Pala 1989: 538). Bu beyitte âşıkların gözünün Zühre yıldızında değil, gerçek sevgili de olacağı belirtilir.

Zühre yire inübeni sazın nüvaht eylerise

Âşıkun işreti sensüz gözi ol yana gitmeye (Dİ 250/3-9)

(Zühre (yıldız) yere indiğinde sâzin çalmaya başlarsa. Âşığın ömrü ve gözü sensiz o yöne gitmeye...)

2. Maden Terimleri

2.1. Altun (T)

Altın: (ETY: 720), (IB 8/49), (DLT I, 52-10), (KB 188, 213: 18), AH (-), (DK 11a.3/ 790).

Yunus şiirlerinde çevresinden, doğadan, insanî değerlerden bazı örnekler getirmekle beraber maddî unsurları gaye edinmemiş, eşyanın hakikatinin, varlığın özünün önemli olduğu gerçeği belirtilir. Her şeyin özünde var olan mutlak varlık olunca eşya ve insana verilen değer de Allah için olacaktır.

Yunus, dünyada altına, gümüşe, bakıra yani maddî unsurlara değer vermemek gerektiğini, malın değersiz olduğunu şu örneklerde belirtir:

Ben bunda geldüm ise ilüme girü gidem

Sanma ki bunda beni *altûna* mâla geldüm (Dİ 386/196-5)

(Ben buraya geldimse memleketime geri gideyim. Beni buraya altına mala geldi sanma ki.)

Döküle *altûnun* mâlun ayruğıla ola hâlün

Senden girü kalan mâlun sana bil assı kılmaya (Dİ 472/316-2)

(Altının malın döküle, başka hâlin ola. Senden sonra kalan malın bil ki sana fayda etmeye...)

Bu dünya hep ıssuz kala *altûm* mâlı döküle

Sebil olubanı yite hergiz ıssı bulunmaya (Dİ 472/316-5)

(Bu dünya altın, mâlı saçılarak hep sahipsiz kala.-Bu dünya varlıklarını geride bırakanlarla dolu.- Hayırlı bir iş veya su hayratı olarak -herkese- ulaşsın, asla sahibi bulunmaya.)

Yunus eydür hey sultânüm özge şâhum vardır benüm

⁴ Cercîs (A): İsa Peygamberden sonra geldiği rivâyet edilen ve onun şeriatine uyan bir peygamberdir. Kur'ân'da ismi geçmez. Yetmiş kez öldürülmüş, her öldürüldüğünde yeniden dirilmiştir. Mezarı Musul'dadır. (bkz. Tatçı, M.(2014). Yunus Emre-Dîvân-ı İlahiyât, İstanbul, s.863)

⁵ Câlînûs: İlk çağda (131-200) yaşayan Bergamalı Yunan hekimlerindendir. (bkz. Tatçı, Mustafa.(2014). Yunus Emre-Dîvân-ı İlahiyât, İstanbul, s.862)

⁶ Bukrat: İskender'den yüz yıl önce yaşayan meşhur Yunan hâkîmi Hipokratis. (bkz. Tatçı, Mustafa.(2014). Yunus Emre-Dîvân-ı İlahiyât, İstanbul, s.861)

⁷ Lokmân: Kur'ân-ı Kerim'de kendi adı ile geçen sürede anılmaktadır. Ünlü bir hekimdir. Bâzıları onun bir ermiş, hattâ bir peygamber olduğunu söylerler. Hakkında Hazret-i Eyyûb'un kız kardeşinin veya teyzesinin oğlu yahut Habeşi bir köle olduğu gibi rivâyetler vardır. (bkz. Tatçı, Mustafa.(2014). Yunus Emre-Dîvân-ı İlahiyât, İstanbul, s.907)

Ko dünya altun gümüşin ne bakır u tuncundayuz (Dİ 325/ 114-4)

(Yunus söyler: Hey sultanım, benim başka şâhim vardır. Bırak dünya gümüşünü ne bakırı ne de tuncundayız.)

2.2. Bakır (T)

Bakır: (ETY: 722), IB(-), (DLT I,360-27),AH(-), (KB 3438: 54), (DK 142a.3/ 802).

Yunus eydür hey sultânım özge şâhum vardır benüm

Ko dünya altun gümüşin ne bakır u tuncundayuz (Dİ 325/ 114-4)

(Yunus söyler: Hey sultanım, benim başka şâhim vardır. Bırak dünya altın, gümüşünü ne bakırı ne de tuncundayız.)

2.3. Cevher (A)

Cevher: ETY (-), IB (-), (DLT I,360-27),AH(-), (KB 3438: 54), DK (-).

Cevher, öz, mayadır. Tasavvufta kendi kendine bir varlığı olup, gerçekleşmesi için başka bir nesneye ihtiyacı olmayan şeydir. Tasavvufta cevher, Allah, ondan gayrı her şey ârazdır. Cevher, kalıcı, âraz geçicidir. Cevher, tek, âraz çeşitlidir. Örneğin, toprak cevher, toprağın rengi ârazdır. (Pala 1989: 103)

Nefsünün varlığını akl-ı külle ulaştır

Varlığın yoga deşür cevher ol olma muhâs (Dİ 328/119-4)

(Nefsinin varlığını bütün akıl ile ulaştır. Varlığını yokluğa deş, cevher ol, bakır olma.)

Cevherin değerli bir madendir, insanın özüdür. Cevheri de sarraflar yâni değerini bilenler, tasavvuf ehilleri ya da her şeyin sahibi Allah anlar. Burada cevher, öz, maden ise vücut, beden ya da nefistir. Cevher (öz, maya) kalıcı, maden (vücut, nefis)geçicidir.

N'iderüz dirlik suyun biz cânı yağmâya virdük

Cevherleri sarraflara maèdeni yağmaya virdük (Dİ 345/143-1)

(Dirilik suyunu ne yapalım, biz cânı yağmaya verdik. Cevherleri sarraflara madeni yağmaya verdik.)

2.4. Demir / Demür (T)

Demir / Demür: (ETY: 741,Temir), IB (-),(DLT I,42-12, Temür), (KB 3041, Temür),AH (-), (DK 10a.1/ 831, Demir / Demür).

Demir dayanıklılığı ile bilinir, eğilip bükülmesi zor olan bir madendir. Ancak ateşte kızdırılarak şekil verilir. Nasıl ki demiri kızdırarak şekil verilirse insan-ı kâmil olabilmek için de birçok tasavvufî yollardan geçmek gerektiği ve iradenin de bu anlamda demir gibi sarsılmaz ve dayanıklı olması gerektiği, irade sağlamlaştırıldığında ok atılıp gelen her okun karşılanabileceği belirtilir.

Erenlerün âhına tag taş katlanımadı

Kalkanı demir ise okları atmak gerek (Dİ 345/141-5)

(Erenlerin âhına dağ taş dayanamadı. Kalkanı demirse okları atmalı.)

Gerçek görevin devlet yönetimi değil, insanı eğitmek ve olgunlaştırmak; insanların insan olmayan davranışlarını terk ederek ilâhî yaradılışa, aslına, özüne yöneltmek, Kur'an'da açıklanan esaslardan hareketle insanoğlunu kardeşliğe, merhamete, şefkâte, tevhid yoluyla Hakk'a ve hakikâte davet etmektir. (Yanan kömür, kızmış demir, örse çekiç vuran benim.)İnsan sevgisinden Allah sevgisine uzanmak, beşeri benliği ilâhi benlikte yok etme düşüncesidir.

Bir niçeye virdüm emir devlet ile sürdi ömür

Yanan kömür kızan demür örse çeküç salan benüm (Dİ 383/193-6)

(Birçoğuna emir verdim devlet yönetimi ile ömrü geçerd. Yanan kömür, kızmış demir, örse çekiç vuran benim.)

2.5.Gevher (F) / Güher (F) / SadeF (A)

Gevher: ETY (-),IB (-), DLT (-), AH (-), (KB 3438,5362: 169), DK (-).

Güher: ETY (-), IB (-), DLT (-), AH (-), (KB 4395: 170), DK (-).

Sadef: ETY (-), IB (-), DLT (-), AH (-), KB(-), DK (-).

Gevher aşağıdaki beyitlerde damlaya, denize, köpüğe, mücevher dükkânına, boncuğa, nura, hâkiki ilme, aşka benzetilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Hakk'ın hazinesinin gevher, cevher, mücevher olduğunu belirtir. Okyanus, deniz; tasavvufî aşk ve düşüncedir. Buradan çıkarılan, elde edilen gevher, cevher, mücevher batın ilmi yani hakikat ilmi yâni Kur'an ilmidir.

Bahr ummâna talmışam anda sadef bulmuşam

Gevher alup gelmişem ummân kayusu degül (Dİ 362/165-11)

(Deniz ummanına dalmışım, orada sedef (inci kabuğu) bulmuşum. Cevher alıp gelmişim, düşüncesi okyanus değil.)

Hak'dan nazar oldu bana Hak kapusın açar oldum

Girdüm Hakk'un hazinesine *dürr ü gevher* saçar oldum (Dİ 396/208-1)

(Allah lutfetti bana, Hak kapısını açar oldum. Hakk'ın hazinesine girdim, inci ve mücevher saçar oldum.)

Gönlümüz oldu ulu şâr o şâr gibi yâ kanda var

Hazinesinden aldum *gevher* dükkân yüzün bezer oldum (Dİ 406/222-4)

(Gönlümüz yüce şehir oldu, o şehir gibi ya nerede var. Hazinesinden mücevher aldım, dükkân yüzünü süsler oldum.)

Ben ol dükkândâr kulyam *cevherler* ile toliyam

Dost bâğının bübüliyem budakdan gül düzer oldum (Dİ 406/222-5)

(Ben o dükkân sahibinin kuluyum, cevherler ile doluyum. Dost bâğının bübülyüyüm. Budaktan gül dizer oldum.)

Hak bir *gevher* yarattı kendünün kudretinden

Nazar kıldı *gevhre* eridi heybetinden (Dİ 424/249-1)

(Hak bir gevher yarattı kendinin kudretinden, gevhere bakış attı, gevher heybetinden eridi.)

Yidi kat yir yarattı ol *gevherün* nûrından

Yidi kat gök yarattı ol *gevherün* bugundan (Dİ 424/249-2)

(Yedi kat yer yarattı o cevherin nurundan, yedi kat gök yarattı o cevherin buğundan.)

Yidi deniz yarattı ol *gevher* tamlasından

Tagları muhkem kıldı ol deniz köpüğünden (Dİ 424/249-3)

(Yedi deniz yarattı o gevher damlasından, o deniz köpüğünden dağları sağlamaştırdı.)

Bilimedün sen seni *sadefde* ne *gevhersin*

Mısır'da sultan iken Ken'ân⁸ arzu kılursın (Dİ 427/255-4)

(Sen seni bilemedin, sadefte nasıl bir mücevhersin. Mısır'da sultan iken Kenân (Filistin)'i istersin.)

Sorman Yunus'dan haber dost kandasa anda var

Yüz bin *gevherden* fârig ışk denizine talan (Dİ 434/264-9)

(Yunus'tan haber sormayın, dost neredeyse oraya var. Aşk denizine dalan yüz bin cevherden vazgeçmiştir.)

Terk idelüm kâl u kıylı isteyelüm togrı yolu

Hem bulalum *gevher* kânın cevher alan gelsün berü (Dİ 450/288-2)

(Dedikoduyu terk edelim, doğru yolu isteyelim. Hem cevher bulalım, maden ocağından cevher alan beri gelsin.)

Peygamberler serveri dîn direği Muhammed

Gör ne *gevherler* kodı bu bizüm kânumuza (Dİ 468/311-2)

⁸ bkz. Develioğlu, Ferit.(2016). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın Kitâbevi Yay., s.584. Ken'ân: Hz. Ya'kub'un memleketi, Filistin.

(Peygamberler serveri din direği Muhammed, bu bizim maden ocağına nasıl mücevherler koydu gör.)

Çevik bahrî olmak gerek bir deryaya dalmak gerek
Bir *gevher* çıkarmak gerek sarrâf anı bilmez ola (Dİ 479/327-3)
(Hızlı, dalgalı deniz olmalı, bir denize dalmalı. Bir cevher çıkarmalı, sarrâf onu bilmeye.)

Bugün ışk bahrinün gavnâsı oldum
Gevherler bulmuşam ummân içinde (Dİ 482/332-3)
(Bugün aşk denizinin dalgıcı oldum. Okyanus içinde mücevherler bulmuşum.)

Gevherden bug çıkardı bugından gök yaratdı
Gök yüzünün bizegin çok yıldızlar eyledi (Dİ 499/355-2)
(Mücevherden buğ çıkardı, buğundan gök yarattı. Gökyüzünün süsü için çok yıldızlar yarattı.)

Sarrâflığı öğrenmeyen bu *gevheri* boncuk sanur
Varur virür yok nesneye bilmez neye satdugını (Dİ 533/401-5)
(Sarraflığı öğrenmeyen bu cevheri boncuk zanneder. Gider, yok pahaya (düşük fiyata) satar ne kadara sattığını bilmez.)

Güher (F): Mücevher, kıymetli taş, inci, gevher.

Kân (F): Maden ocağı, kaynak, cevher. Mecâzen kanâat.

Kân: ETY (-), IB (-), DLT (-), (KB 5357/220), (AH/ 48-XXXIII), DK (-).

Yunus'un sözleri cevhere benzetilmiştir. Okyanuslarda inci ve mücevherlerin bulunabileceğini, yâni tasavvuf deryasına dalanın, gerçek aşkı isteyen gerçek inci, gühere "hakikât ilmi "ne ulaşabileceğini ifade eden örnekler şöyledir:

Yunus bu sözleri çatar sanki balı yaga katar
Halka metâların satar yüki *güherdür* tuz degül (Dİ 362/166-6)
(Yunus bu sözleri birleştirir, balı yağa katar. Halka faydalarını satar, yükü cevherdir, tuz değil.)

Deryâ-yı ummân olmuşam *güherlere kân* olmuşam
Şöyle ki hayrân olmuşam kendözüme gelimezem (Dİ 380/189-2)
(Okyanus deryası olmuşum, mücevherlere hâzine olmuşum. Şöyle ki hayran olmuşum, kendime gelemem.)

Bu ummânda delim dürlü *güher* vardur ele girmez
Bahâsuz inci bulunmaz cânâ başa kıyan gelsün (Dİ 411/230-4)
(Bu okyanusta çok çeşitli mücevherler vardır, ele geçmez. Değersiz inci bulunmaz, cânı ve başı öldüren gelsin.)

Bu sırrı duyan kanı key ârifise cânı
Açıldı *güher* kâni alana haber itsün (Dİ 413/232-7)
(Bu sırrı duyan hâni çok ârifise canı, mücevher ocağı açıldı, almak isteyen haber versin.)

Güher didükleri ilm-i hünerdür
Hünermende hüner yigdür *güherden* (Dİ 433/263-5)
(Mücevher dedikleri hüner ilmidir. Hünerliye hüner mücevherden daha iyidir.)

2.6. Gümüş (T)

Gümüş /Kümüş: (ETY: 735), IB (-), (DLT I, 165-2), (KB 188,189: 300),AH (-),(DK 59b.5 / 864).

Âşıkların tasavvufi aşkla birçok aşamalardan geçtikten sonra saf gümüşe benzeyeceğini, dünyanın altını, gümüşü, bakırı ve tuncunda gözleri olmadığını, gerçek aşkı aradıklarını ifade eden örnekler şöyledir:

İşkdur kudret körüğü kaynadur âşıkları
Niçe kapdan geçürür andan *gümüşe* benzer (Dİ 293/66-6)

(Kudret küreği aşktır. Âşıkları kaynatır. Nice kaptan (işlemeden)geçirir, ondan sonra gümüşe benzer.)

Yunus eydür hey sultânüm özge şâhum vardur benüm
Ko dünya altın *gümüşin* ne bakır u tuncundayuz (Dİ 325/ 114-4)
(Yunus söyler: Hey sultanım, benim başka şâhim vardır. Bırak dünya altın gümüşünü ne bakırı ne de tuncundayız.)

2.7. İnci (T)

İnci: ETY (-),IB (-), DLT (-), KB (-), AH (-), DK (-).

Otuz iki incü bitmiş *mercân* içinde iy cânüm
Kıymeti aelâ *incüden* aklıgı da *incüden* ak (Dİ 337/132-3)
(Ey canım, mercan içinde otuz iki inci oluşmuş. Kıymeti en değerli inciden beyazlığı da inciden daha beyaz.)

2.8. Maden (A)

Maden: ETY (-),IB (-), DLT (-), KB (-), (AH/ 48-XLII), DK (-).

İlâhi aşkla ya da Allah'ın birliğine bağlı kalarak içimizdeki cevheri yani özümüzü bulabileceğimizi ifade eden, ilâhî aşkı maden ocağına, insanı madene benzeten örnekler şöyledir:

Eyid eyid kamusun ne kân u ne *madensin*
Sûret-i pür-manisin padişahı sende bul (Dİ 352/151-6)
(Söyle söyle hepsini ne maden ocağı ne madensin. Mana dolu görünüştesin, padişahı sende bul.)

Haber eylen âşıklara ışka gönül viren benem
Işka bahâ kim yitüre ışk *maâdenin* bulan benem (Dİ 369/177-1)
(Âşıklara haber edin, aşka gönül veren benim. Aşka değeri kim ulaştıra, âşk madenini bulan benim.)

Bilelikden cânumuz hiç kalmadı gamumuz
Sâfi kendüden açar *maden* ü kânümüzü (Dİ 545/416-8)
(Birlikten cânımız, gamımız hiç kalmadı. Maden ve maden ocağımızı sadece kendinden açar.)

Gel gör imdi bu kândan ne biter bu *madenden*
Ayrılmazuz birlikden bulduk mekânümüzü (Dİ 545/416-9)
(Gel gör şimdi bu maden ocağından bu madenden ne çıkar. Birlikten ayrılmayız mekânımızı bulduk.)

2.9. Mercan (A)

Mercân: ETY (-), IB (-), DLT (-), KB (-), AH (-), DK (-).

İnsanın, toprak ya da okyanus içindeki mücevher, yakut, inciye benzetildiği örnekler şöyledir:

Geh varam balçık olam geh dönüben gird-i hâk
Geh varam gevher olam yâkût olam *mercân* olam (Dİ 391/201-30)
(Bazen balçık olayım, bazen toprak çevresinde dönerek varayım. Bazen mücevher olayım, yakut olayım, mercân olayım, varayım.)

Otuz iki incü bitmiş *mercân* içinde iy cânüm
Kıymeti aelâ *incüden* aklıgı da *incüden* ak (Dİ 337/132-3)
(Ey canım, mercan içinde otuz iki inci oluşmuş. Kıymeti en değerli inciden beyazlığı da inciden daha beyaz.)

2.10. Tunç (T)

Tunç: ETY (-), IB (-), DLT (-),KB (-), AH (-),DK (-).

Yunus eydür hey sultânüm özge şâhum vardur benüm
Ko dünya altın gümüşin ne bakır u *tuncundayuz* (Dİ 325/ 114-4)
(Yunus söyler: Hey sultanım, benim başka şâhim vardır. Bırak dünya gümüşünü ne bakırı ne de tuncundayız.)

2.11. Yâkut (A)

Yakut: ETY(-), IB (-),DLT (-), (KB 4395, 5142: 516), AH (-), DK (-).

Geh varam balçık olam geh dönüben gird-i hâk
Geh varam gevher olam *yâkût* olam *mercân* olam (Dİ 391/201-30)
(Bazen balçık olayım, bazen toprak çevresinde dönerek varayım. Bazen mücevher olayım, yakut olayım, mercân olayım, varayım.)

3. Musıkî Âleti Terimleri

3.1. Ceng (F) ü Şeşta (F) Rebab (A)

Ceng (F): Kanûna benzeyen bir çeşit sâz.

Şeşte /şeştâ (F): Altı telli tanbûr.

Rebâb (A): Bir çeşit kemençe.

Ceng, Şeşte/Şeştâ, Rebâb: ETY(-),Irk Bitig (-), DLT (-),AH (-), KB (-),DK (-).

Tasavvufu düşüncenin ya da aşkın musıkî eşliğinde terennüm edildiği ya da dillendirildiğinde tasavvuf âşıklarının sâz, tanbur, kopuz, kemençe gibi musıkî âletleri kullandıklarını ya da onun sesiyle vecde daldıklarını ifade eden örnekler şöyledir:

Ölmez bu ışk bilişleri esrük meclis serhoşları
Dâim bunların işleri *ceng ü şeştâ rebâb* durur (Dİ 279/47-6)
(Bu aşk tanıdıkları ölmez, meclis sarhoşları. Bunların dâima işleri, sâz, tãnbur ve kemençedir.)

3.2. Çalgu (T)

Çalgu: ETY(-),IB(-), DLT (-),AH (-), KB (-),DK (-).

Sohbetümüz ilâhîdür sözümüz kevser âbıdır
Şâhumuz şâhlar şâhıdır *çalgumuzdur* dost firâkı (Dİ 508/366-2)
(Sohbetimiz ilâhidir, sözümüz kevser suyudur. Şahımız şâhlar şâhıdır, dost ayrılığı çalgımızdır.)

3.3. Saz (F)

Saz: ETY(-),IB (-), DLT (-),AH (-), KB (-),DK (-).

Zühre yire inübeni *sâzın* nüvaht eylerise
Âşıkun işreti sensüz gözi ol yana gitmeye (Dİ 250/3-9)
(Zühre (yıldızı) yere indiğinde sâzın çalmaya başlarsa. Âşığın yaşamın da sensiz gözü o tarafa gitmeye...)

3.4. Şeşte - Kopuz

Şeşte / Şeştâ (F): Altı telli tanbur.

Şeşte / Şeştâ: ETY(-), IB (-), DLT (-), AH (-), KB (-), DK (-).

Kopuz (T): Eski bir telli saz. Türklerin millî sazı.

Kopuz: ETY(-),IB (-), DLT (-),AH (-), KB (-), (DK 4b.7/898)

Aynı zamanda, musıkî âletlerinin aslının yâni onun ilk hâlinin de doğadaki bir ağaç veya bitki olduğunu ve Allah'tan geldiğini, tıpkı insanın çamurdan yaratılıp ruh üflendiği gibi tabiattaki bütün varlıkların da özünü yaratan gerçek bir yaratıcı olduğunu belirtir. Yunus Emre "tevhid" düşüncesini belirtir. Bu hakikât şu örneklerle dile getirilir:

İy *kopuzıla* çeşte aslun nedür işde
Sana suâl soraram eydivir bana üşde (Dİ 460/301-1)
(Ey kopuz ile altın telli tanbur aslın nedir? İşte sana soru soruyorum. Bana söyleyiver.)

Ben oruç namaz için süçi içdüm esridüm
Teshîh seccâde için dinlerem *şeşte kopuz* (Dİ 319/106-8)

(Ben oruç, namaz için tatlı şurup içtim, sarhoş oldum. Tesbîh, seccade için tanbur ve kopuz (telli saz) dinlerim.)

Sonuç ve Öneriler

Bir ülkede bilim, teknik, sanat ve zanaat dalları ne kadar gelişir ve bu dallarda ne kadar çok eser meydana getirilirse o ülkenin dilindeki terim sözcüğü de o ölçüde gelişir ve zenginleşir. Bu açıdan Yunus Emre'nin eserinde kullandığı astronomi, maden ve musiki âleti terimlerine bakıldığında 13.yüzyılda bu alanlarda bir gelişme ve ilerlemenin var olduğu ve bu durumun eserlere de yansdığı görülür. Divân-ı İlahiyat'taki astronomi, maden ve musiki âleti terimleri incelenmiştir. Bu terimler şöyledir:

Astronomi terimleri olarak, on üç (13) terim tespit edilmiştir, sekizi (8) Arapçadır. Bu terimler şöyledir: *Ay (T), Bedr (A), Hilâl (A), Dünya (A), Felek (A), Gök (T), Güneş (T), Şems (A), Yıldız (T), Ilduz (T), Mirrîh (A), Bercîs (A), Zühre (A)*.

Maden terimleri olarak on dört (14) terim tespit edilmiştir. Beşi (5) Arapça, ikisi (2) Farsçadır. Bunlar; *Altun (T), Bakır (T), Cevher (A), Demir / Demür (T); Gevher (F), Güher (F), Kân (F), Sadef, (A); Gümüş (T), İnci (T), Maden (A), Mercan (A), Tunç (T), Yakut (A)*.

Musikî âleti terimleri olarak, 6 (altı) terim tespit edilmiştir. Biri (1) Arapça, üçü (3) Farsça, ikisi (2) Türkçedir. *Rebâb (A), Şeşte /Şeştâ (F), Ceng (F), Çalgu (T), Saz (F), Kopuz (T)*.

Hatice Şirin'in Eski Türk Yazıtları adlı eserinde, astronomi terimlerinden, Kök (ETY: 734), Ay (ETY: 721), Kün "güneş" (ETY: 735) terimlerine rastlanmış, ancak Dünya, Yıldız / Ilduz, Felek, Gök terimlerine rastlanmamıştır. Maden terimlerinden, Altun (ETY: 720), Bakır (ETY: 722), Temir (ETY: 741), Kümüş (ETY: 735) terimlerine rastlanmış, ancak İnci, Kân, Maden, Mercân, Sadef, Tunç, Yakut terimlerine rastlanmamıştır. Bu çalışmada tespit edilen musikî âleti terimlerinden hiçbiri Köktürk dönemi Eski Türk Yazıtlarında kullanılmamıştır.

Köktürk Devletine ad olan, aynı zamanda inançlarına da tesir eden kök /gök astronomi teriminin varlığı ile başlayan süreç, Uygur devletinin kurulması ile yerleşik hayata geçen toplumun, astronomi, tıp, falcılık gibi konuları ele alan Irk Bitig gibi bir eseri ortaya koymasıyla, Gök (Irk Bitig 64/56), Ay (Irk Bitig 59/50), Güneş (Irk Bitig 57/57), Ildız /Yıldız (Irk Bitig [-]) gibi Türkçe astronomi terimlerinin kullanılmasını, diğer yandan İslâmiyetin kabulü ile Arap ve Fars kültürüyle etkileşimin de bir neticesi olarak Arapça ve Farsça sözcüklerin dil içerisinde yaygınlaşmasını, Bedr, Hilâl, Felek, Şems, Mirrîh, Bercîs, Zühre gibi Arapça ağırlıklı astronomi terimlerin eserlerde kullanımını da beraberinde getirmiştir.

Irk Bitig'de astronomi terimlerinden Gök (Irk Bitig 64/56), Ay (Irk Bitig 59/50), Güneş (Irk Bitig 57/57) terimlerin bulunduğu, ancak Ildız /Yıldız, Dünya, Felek teriminin olmadığı görülmektedir. Irk Bitig'de maden terimlerinden, Altun (8/49) terimine rastlanmış, ancak Kümüş, Bakır, Gevher, Yakut, İnci, Mercân, Maden, Cevher, Sadef, Kân, Tunç terimleri kullanılmamıştır. Musikî âleti terimlerinden hiçbiri kullanılmamıştır.

İslâmî dönem İlk Türkçe eserlerden, DLT'de astronomi terimlerinden, Kök (DLT I, 64-25), Ay (DLT I,82-8), Kün "gün, güneş, gündüz" (DLT I, 69-26),Yıldız (DLT III, 40/15) terimleri vardır. Felek ve Dünya terimleri bulunmamaktadır; maden terimlerinden; Altun (DLT I, 52-10), Bakır (DLT I,360-27), Temür (DLT I,42-12), Kümüş (DLT I, 165-2) kullanılmış olup Gevher, Güher, Kân, Maden, Mercân, Sadef, İnci, Tunç, Yakut terimleri bulunmamaktadır. Musikî âleti terimlerinden Çalgu ve Kopuz da DLT'de bulunmamaktadır.

Kutadgu Bilig'de, Ay (KB 325/ 38), Dünya (KB 64,82/ 136), Felek (KB 4381/ 167), Kök (KB 22,96/ 274), Kün "güneş" (KB 12,325: 300), Yulduz (KB 128,139: 557) terimleri bulunmaktadır. Ancak astronomi terimlerinden *Bedr, Hilâl, Şems, Mirrîh, Bercîs, Zühre* bulunmamaktadır.

Kutadgu Bilig'de maden terimlerinden; *Bakır (KB 3438: 54), Altun (KB 188, 213: 18), Kümüş (KB 188,189: 300), Temür (KB 3041), Gevher (KB 3438,5362: 169), Güher (KB 4395: 170), Yakut (KB 4395, 5142: 516), Kân (KB 5357/220)* kullanılmış, ancak, *İnci, Mercan, Cevher, Sadef, Maden, Tunç* terimlerine rastlanmamıştır.

Atebetü'l Hakayık'ta, astronomi terimlerinden *Dünya* (AH 189/XVII) terimi kullanılmış, ancak *Ay*, *Kün*, *Kök* ile *İldız /Yıldız*, *Felek*, *Bedr*, *Hilâl*, *Şems*, *Mercân*, *Mirrîh*, *Bercîs*, *Zühre* terimleri de AH'de bulunmamaktadır. *Ay* "ay, ya" ünlem niteliğinde (AH / VI), *Kün* "gün" (AH / XLI), *Kök* "kök, asıl" (AH/ XXXIX) anlamında kullanılmıştır.

Atebetü'l Hakayık'ta maden terimlerinden; *Güher* (AH / 490- XXIV), *Kân* (AH/ 48-XXXIII), *Maden* (AH/ 48-XLII) terimleri vardır, ancak *Altun*, *Bakır*, *Cevher*, *Demir / Demür*; *Gümüş*, *İnci*, *Gevher*, *Sadef*, *Mercan*, *Tunç*, *Yakut* terimleri bulunmamaktadır. Atebetü'l Hakayık'ta bu çalışmada tespit edilen musikî âleti terimlerinden hiçbiri bulunmamaktadır.

Dede Korkut'ta astronomi terimlerinden; *Gök* (DK 86a.4/858), *Ay* (DK 43b.11/798), *Dünya* (DK19a.11/ 838), *İlduz* (DK 66a.2 /871), *Gün* "güneş" (DK7b.6/864) vardır. Ancak *Felek*, *Bedr*, *Hilâl*, *Şems*, *Mirrîh*, *Bercîs*, *Zühre* bulunmamaktadır.

Dede Korkut'ta maden terimlerinden *Altun* (DK 11a.3/ 790), *Bakır* (DK 142a.3/ 802), *Demir / Demür* (DK 10a.1/ 831), *Gümüş* (DK 59b.5 / 864), tespit edilmiştir. Ancak *Cevher*, *Gevher*, *Güher*, *Kân*, *Sadef*, *İnci*, *Maden*, *Mercan*, *Tunç*, *Yakut* bulunmamaktadır.

Dede Korkut'ta musikî âleti terimlerinden *Kopuz* (DK 4b.7/898) tespit edilmiştir. *Ceng*, *Saz* musikî âleti terimi olarak değil, *ceng* "savaş" (DD 66a. 11/820), *Saz* "sazlık" (DK 61b.7/ 932) anlamında kullanılmıştır. *Çalgu*, *Rebâb*, *Şeşte*'de DK'de bulunmamaktadır.

Musikî âleti terimleri olarak, Türklerin en eski milli sazı *Kopuz* ve *Çalgu* ile başlayan enstrüman âleti terimleri yanında *Rebâb*, *Şeşte*, *Ceng*, *Saz* gibi Arapça ve Farsça kökenli musikî âleti terimleri de eserlerde yerini almıştır. Musikî'nin ve musikî âletlerinin sadece eğlence aracı olmadığı dinî birçok ritüellerde de önemli bir yerinin olduğunu, Yunus Emre'nin eserlerinde yer alan beyitlerden çıkarmak mümkündür. Örneğin; Ben oruç namaz için süçi içdüm esridüm / Tesbîh seccâde için dinlerem şeşte kopuz (Dİ 319/106-8) (Ben oruç, namaz için tatlı şurup içtim, sarhoş oldum. Tesbîh, seccade için tanbur ve kopuz (telli saz) dinlerim.)

Maden terimleri olarak Türkçe olan, *Altın*, *Bakır*, *Gümüş*, *İnci* dışında; *Cevher*, *Gevher*, *Mercan*, *Yakut* gibi Arapça ve Farsça terimler de Karahanlı döneminden itibaren yazılı eserlerde görülmeye başlanır. Bu gibi maden terimlerinin varlığı da toplumun sadece gök ile değil, toprak, dağ, deniz gibi diğer tabiat unsurlarıyla iç içe olduğu gerçeğini bir kez daha bize kanıtlamaktadır.

Terimler açısından incelenen Köktürk Dönemine ait Eski Türk Yazıtları, Uygur Döneme ait İrk Bitig, İslâmî Döneme ait eserlerden Kutadgu Bilig ve Atebetü'l Hakayık gibi eserlerde musikî âleti terimlerine rastlanmamaktadır. Bu sonucu, Eski Türk Yazıtları'nın siyasî ve askerî konulu bir eser, İrk Bitig'in bir Fal Kitabı, Kutadgu Bilig'in siyasetname özelliği gösteren didaktik bir eser, Atebetü'l-Hakayık'ın da dinî ve tasavvufî bir eser olmasına bağlanabilir. Musikî âletlerinden kopuzu, Türklerin yaşayışını, ânânelerini, kültürünü aktaran Dede Korkut'ta ve daha sonrasında hem mutasavvıf hem de halk şairi olan Yunus Emre'nin Divân'ında görmemiz hiç de şaşırtıcı değildir.

Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine kadar gelen dönemde yazılmış ve tarayabildiğimiz eserlerde astronomi terimlerinden genel olarak *Gök*, *Ay*, *Dünya*, *Güneş*, *Yıldız*; maden terimlerinden *Altın*, *Demir*, *Gümüş*, *Bakır* terimlerine rastlanmıştır. İrk Bitig'de sadece *Altın*; Atebetü'l Hakayık'ta *Güher*, *Maden* terimleri vardır.

Astronomi terimlerinden *Güneş* / *Küneş*, ETY, DLT, KB, DK *Kün/Gün* şeklinde "güneş" anlamında kullanılmıştır. İrk Bitig'de *Güneş* şeklinde yer almaktadır.

Terimlerin köken bakımından kullanımına bakıldığında Arapça ve Farsça kökenli olanların daha çok sayıda olduğu görülmektedir. Bu durum, Yunus Emre'nin, okuma-yazma bilmediğini ileri sürenlere, Arapçayı, Farsçayı, İslâmî ilimleri ve devrin bütün ilimlerinden haberdâr olduğunu gösteren önemli bir husustur.

Yunus Emre'nin Divân-ı İlâhiyat'ında tespit edilen terimlerin kullanımına ilişkin açıklamalar şöyledir:

Yunus Emre'nin *Ay / Hilâl / Bedr* terimlerini, dervişlerin erken kalkıp ay batıp güneş doğarken sohbet etmeleri ile Hz. Muhammed'in alını ve kaşını teşbihte, ay ve güneşin gökyüzündeki hareketini ifade ederken kullanılır.

Dünya terimine, Allah'ın dünyayı Peygamber sevgisinden dolayı yarattığını ve altı günde yarattığını, ebedî kalınacak bir yer olmadığını ifade eden örneklerde rastlanır.

Felek terimine, Peygamberlerden Hz. Muhammed Miraç'a çıkma ve Allah'a yaklaşma hâdisesinde ve ruhların felekten önce yaratıldığını, meleklerden dilekte bulunan bir yer olduğunu, feleklerin Allah'ın emriyle döndüğünü ifade eden örneklerde karşılaşılmaktadır.

Gök/Kök terimlerine, İsmâil'in babası tarafından kurban edilmesi esnasında gökten koç indirme hâdisesinde ve Allah'ın her yerde olduğu gerçeğini ifade eden örneklerde karşılaşılr. Ayrıca, Yunus'un şiirlerinde her şeyin özü aslına dönecektir. Asıl olan Hakk'tır. Bu dünyadaki her şeyde (yer -gök vs.) onun çeşitli şekillerde görüntüsü vardır. Ancak Hakk'ı kalp gözü açık olup görmeyi bilenlerin, Hakk'ı ve hakikati anlayanların görebileceğini belirtir.

Güneşin, gündüz ışık veren, dünyada Allah'ın emriyle dönen, dünyayı aydınlatan bir gök cismi olduğunu belirten örneklerde rastlanır. Yunus, şiirlerinde dünyada yaratılan her şeyi "tevhid" de birleştirir.

Yıldız/ İldız terimi, gökyüzünde bulunan, insanların bahtını, talihini sembolize eden bir gök cismi olarak belirtilen örneklerde yer alır.

Mirrîh, Bercîs başlığında, Yunus, kendisinin bir hekim, hâkim ya da peygamber olarak sayılabileceğini, hangi şartta ve durumda olursa olsun amacının yol gösterici ve öğretici olma hedefinde olduğunu belirtir.

Zühre başlığında, aşk, var olma sebebidir. Yaratılmışların kolu, kanadı ve vasıtasıdır. Kulun eksiklerini tamamlayan, onu Hakk'a lâyık kılan bir cevherdir. Dolayısıyla gerçek aşkla hakikâtin anlaşılacağı ve Hakk'a ulaşılabileceği, kâmil insan için olağanüstü bir olayla gökte yıldız yere inse de gözlerinin gerçek sevgili de olacağını belirtilir. Zühre yıldızı, Yunan mitolojisine göre âşık ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs'tür. Gök ile gündüzün kızıdır. Bu yıldız bakmak gönlü ferahlatır, ruhâ neşe doldurur. Olağanüstü olarak Zühre yere de inse âşıkların gözünün Zühre yıldızında değil, gerçek sevgili de olacağı belirtilir.

Altın, gümüş, demir, bakır terimleri başlığında, dünyada altına, gümüşe, bakıra değer vermemek gerektiği, malın değersiz olduğu belirtilir. Yunus şiirlerinde çevresinden, tabiatından, insanî değerlerden bazı örneklere yer vermekle beraber maddî unsurları gaye edinmemiştir. Eşyanın hakikatine, varlığın özüne önem vermiştir. Her şeyin özünde var olan mutlak varlık olunca eşya ve insana verilen değer de Allah için olacaktır.

Cevher başlığında, cevher, öz, mayadır. Tasavvufta kendi kendine bir varlığı olup, gerçekleşmesi için başka bir nesneye ihtiyacı olmayan şeydir. Tasavvufta cevher Allah, ondan gayrı her şey ârazdır. Cevher kalıcı, âraz geçicidir. Cevher, tek, âraz çeşitlidir. Örneğin toprak cevher, toprağın rengi ârazdır. (Pala 1989: 103) Ayrıca cevherin değerli bir madendir, insanın özüdür. Cevheri de sarraflar yâni değerini bilenler, tasavvuf ehilleri ya da her şeyin sahibi Allah anlar. Burada cevher, öz, maden ise vücut, beden ya da nefistir. Cevher (öz, maya) kalıcı, maden (vücut, nefis) geçicidir.

Demir dayanıklılığı ile bilinir, eğilip bükülmesi zor olan bir madendir. Ancak ateşte kızdırılarak şekil verilir. Nasıl ki demiri kızdırarak şekil verilirse insan-ı kâmil olabilmek için de birçok tasavvufî yollardan geçmek gerektiği ve iradenin de bu anlamda demir gibi sarsılmaz ve dayanıklı olması gerektiği, irade sağlamlaştırıldığında ok atılıp gelen her okun karşılanabileceği belirtilir.

Gerçek görevin devlet yönetimi değil, insanı eğitmek ve olgunlaştırmak; insanların insan olmayan davranışlarını terk ederek ilâhî yaradılışa, aslına ve özüne yöneltmek, Kur'an'da açıklanan esaslardan hareketle insanı kardeşliğe, merhamete, şefkâte, tevhid yoluyla Hakk'a ve hakikâte davet etmektir. "Yanan kömür, kızmış demir, örse çekiç vuran benim." mısrasında da İnsan sevgisinden Allah sevgisine uzanmak, beşeri benliği ilâhî benlikte yok etme düşüncesi de dile getirilir.

Gevher, Güher başlığında, bu terimler, *damlaya, denize, köpüğe, mücevher dükkânına, boncuğa, nura* benzetilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Hakk'ın hazinesinin *gevher, cevher, mücevher* olduğu belirtilir. Okyanus, deniz; tasavvufî aşk ve düşünce, buradan çıkarılan, elde edilen *gevher, cevher, mücevher* batın ilmi yani hakikat ilmi yâni Kur'an ilmidir.

Güher, kân örneklerinde, Yunus'un sözleri *cevhere* benzetilmiştir. Okyanuslarda inci ve mücevherlerin bulunabileceğini, tasavvuf deryasına dalanın yani gerçek aşkı isteyen gerçek inci, gühere ulaşabileceğini ifade eden örneklerle yer verilmiştir.

Gümüş, bakır, tunç terimlerine, âşıkların tasavvufî aşkla birçok aşamalardan geçtikten sonra saf gümüşe benzeyeceğini, dünyanın altını, gümüşü, bakırı ve tuncunda gözleri olmadığını ifade eden örneklerle yer verilmiştir.

Maden terimine, ilâhî aşkla ya da Allah'ın birliğine bağlı kalarak içimizdeki *cevheri* bulabileceğimizi ifade eden, ilâhî aşkı maden ocağına, insanı madene benzeten örneklerde karşılaşılır.

İnci, mercan, yakut terimleri, insan, toprak ya da okyanus içindeki *mücevher, yakut, inci, mercana* benzetilen örneklerde rastlanır.

Kopuz, şeşte, çalgı, saz, çeng, rebâb terimlerine, tasavvufu düşüncenin ya da aşkın musıkî eşliğinde terennüm edildiğini ya da dillendirildiğini anlatan ve tasavvuf âşıklarının sâz, tanbur, kopuz, kemençe gibi musıkî âletleri kullandıklarını ya da onun sesiyle vecde daldıklarını ifade eden örnekler ile musıkî âletlerinin aslının yâni onun ilk hâlinin de doğadaki bir ağaç veya bitki olduğunu, Allah'tan geldiğini, tıpkı insanın çamurdan yaratılıp ruh üflendiği gibi doğadaki her şeyin özünü yaratan gerçek bir yaratıcı olduğunu belirten örneklerle karşılaşılır.

Çünkü Yunus'a göre, eşyanın hakikati yani varlığın özü önemlidir. İnsanın gayesi İlâhîdir. Her şeyin özünde var olan mutlak varlık olduğu için eşya ve insana verilen değer de Allah için olacaktır.

Yunus Emre'nin beyitlerde kullandığı sözcüklerin Arapça, Farsça olmasına rağmen, açık, sade ve halkın anlayabileceği bir tarzda basitleştirmiş olması, İslam tasavvufunun inceliklerini sadelikle dile getirmiş mutasavvıf halk şairi olduğu gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Tarihî dönemlere ait eserler üzerinde tematik olarak yapılacak çalışmalara kaynak olacağı ve diğer dönem eserleriyle karşılaştırmalı olarak yapılacak çalışmaların bu eserleri farklı yönleriyle değerlendirme fırsatı sunacağı, bilim dünyası için yararlı olacağı inancındayım.

a) Dil Kısaltmaları

A	Arapça
F	Farsça
T	Türkçe

b) Eser Kısaltmaları

AH	Atebetü'l Hakayık
DK	Dede Korkut
Dİ	Divân-ı İlâhiyat
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk
ETY	Eski Türk Yazıtları
GTS	Gramer Terimleri Sözlüğü
DTS	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü
IB	İrk Bitig

Kaynakça

Aksan, D.(2015).*Türkçenin Sözcük Varlığı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

2. Arat, R. R.(1979). *Kutadgu Bilig III-İndeks*. Kemal Eraslan-Osman F. Sertkaya-Nuri Yüce. (İndeksi Haz.). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
3. Arat, R. R. (1992). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki- Atebetü'l- Hakayık*. Ankara: TDK Yay.
4. Atalay. B. (1999). *Dîvânü Lugâti't-Türk Dizini "Endeks"- Cilt IV*. Ankara: TDK Yay.
5. Baldane, O.(2017). *Telli Müzik Âletleri Terimleri: Türkiye ve Azerbaycan (İnceleme-Tematik, Karşılaştırmalı ve Görsel Sözlük-Dizin*. Gazi Ü.,SBE-ÇTL, YL Tezi, Ankara.
6. Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB Yay.
7. Çeribaş, M. (2015). Ortak Söz Varlığımız Bakımından Kırgız Türkçesindeki Askeri ve İdari Terimler ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları. Doç. Dr. Hüseyin Gönel, Arş. Gör. Murat Gür (Ed.), II. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu (TÜKAS 2015) Bildirileri içinde. (s.274-296), *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.-Saraybosna Ü.,TÜKAS 2015-Bildirileri*,4-5 Eylül 2015, Saraybosna.
8. Deniz, S. (2019). *Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesi Eserlerinde Dinî Terimler*. Fırat Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Tezi, Elâzığ.
9. Develioğlu, F.(2016). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgât*, Ankara: Aydın Kitâbevi.
10. Dilaçar, A. (1957). Terim Nedir?. *Türk Dili*, C.IV, Ankara.
11. Dizdaroğlu, H. (1988). Terimler Üzerine. *Dil Yazıları I*, TTK Basımevi, Ankara.
12. Gölpınarlı, A.(2015). *Yunus Emre*. İstanbul: Kapı Yay.
13. Halıcı, G. (2019). *Memlük Türkçesinde At ve Atçılık Terimleri*. Yozgat Bozok Ü.,SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, YL Tezi, Yozgat.
14. Işık, U. (2016). *Karahanlı Türkçesinde Tıp Terimleri*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, SBE, YL Tezi, Eskişehir.
15. Kara, Ö. T., Gün, M. (2014). Kutadgu Bilig ve Divânü Lügati't-Türk'te Oyunla İlgili Kavramlar ve Terimler, *International Journal of Language Academy /IJLA*, ISSN: 2342-0251, Volume 2/4 Winter 2014,49-67.
16. Korkmaz, Z.(2010). *Gramer Terimler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
17. Korkmaz, Z (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
18. Kurt, Y. T.(2018). *Harezmi Türkçesi Metinlerinde Dinî Terimler*. Erciyes Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, YL Tezi, Kayseri.
19. Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
20. Mansuroğlu, M. (1951). Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi, *TDED, C.IV, S.3*, 215-219, İstanbul.
20. Ocak, Y., A. (2002). *Sarı Saltık-Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü*, Ankara.
21. Önler, Z. (2009). Karahanlı Dönemi Metinlerinde İnançla İlgili Türkçe Terimler. *Uludağ Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (16), 2009/1, 187-197, Bursa.
22. Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut-Dresden Nüshası-Metin, Dizin-II. Cilt*, Ankara: TDK Yay.
23. Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
24. Pilav, S. (2008). *Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi*, Mart 2008, Cilt:16, No:1, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Kastamonu.
25. Samihullah, M.(2018). *Bâbürnâme'deki Coğrafi Terimlerin Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçeleriyle Fonetik ve Semantik Açısından Karşılaştırılması*, SBE-Türk Dili ve Lehçeleri ABD, YL. Tezi, İzmir.
26. Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Ankara: TDK Yay.

2. Arat, R. R.(1979). *Kutadgu Bilig III-İndeks*. Kemal Eraslan-Osman F. Sertkaya-Nuri Yüce. (İndeksi Haz.). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
3. Arat, R. R. (1992). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki- Atebetü'l- Hakayık*. Ankara: TDK Yay.
4. Atalay. B. (1999). *Dîvânü Lugâti't-Türk Dizini "Endeks"- Cilt IV*. Ankara: TDK Yay.
5. Baldane, O.(2017). *Telli Müzik Âletleri Terimleri: Türkiye ve Azerbaycan (İnceleme-Tematik, Karşılaştırmalı ve Görsel Sözlük-Dizin*. Gazi Ü.,SBE-ÇTL, YL Tezi, Ankara.
6. Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB Yay.
7. Çeribaş, M. (2015). Ortak Söz Varlığımız Bakımından Kırgız Türkçesindeki Askeri ve İdari Terimler ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları. Doç. Dr. Hüseyin Gönel, Arş. Gör. Murat Gür (Ed.), II. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu (TÜKAS 2015)Bildirileri içinde. (s.274-296), *Neşehir Hacı Bektaş Veli Ü.-Saraybosna Ü.,TÜKAS 2015-Bildirileri,4-5 Eylül 2015, Saraybosna*.
8. Deniz, S. (2019). *Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesi Eserlerinde Dinî Terimler*. Fırat Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Tezi, Elâzığ.
9. Develioğlu, F.(2016). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgât*, Ankara: Aydın Kitâbevi.
10. Dilaçar, A. (1957). Terim Nedir?. *Türk Dili*, C.IV, Ankara.
11. Dizdaroğlu, H. (1988). Terimler Üzerine. *Dil Yazıları I*, TTK Basımevi, Ankara.
12. Gölpınarlı, A.(2015). *Yunus Emre*. İstanbul: Kapı Yay.
13. Halıcı, G. (2019). *Memlük Türkçesinde At ve Atçılık Terimleri*. Yozgat Bozok Ü.,SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, YL Tezi, Yozgat.
14. Işık, U. (2016). *Karahanlı Türkçesinde Tıp Terimleri*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, SBE, YL Tezi, Eskişehir.
15. Kara, Ö. T., Gün, M. (2014). Kutadgu Bilig ve Divânü Lügati't-Türk'te Oyunla İlgili Kavramlar ve Terimler, *International Journal of Language Academy /IJLA*, ISSN: 2342-0251, Volume 2/4 Winter 2014,49-67.
16. Korkmaz, Z.(2010). *Gramer Terimler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
17. Korkmaz, Z (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
18. Kurt, Y. T.(2018). *Harezmi Türkçesi Metinlerinde Dinî Terimler*. Erciyes Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, YL Tezi, Kayseri.
19. Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
20. Mansuroğlu, M. (1951). Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi, *TDED, C.IV, S.3*, 215-219, İstanbul.
20. Ocak, Y., A. (2002). *Sarı Saltık-Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü*, Ankara.
21. Önler, Z. (2009).Karahanlı Dönemi Metinlerinde İnançla İlgili Türkçe Terimler. *Uludağ Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (16), 2009/1, 187-197, Bursa.
22. Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut-Dresden Nüshası-Metin, Dizin-II. Cilt*, Ankara: TDK Yay.
23. Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
24. Pilav, S. (2008). *Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi*, Mart 2008, Cilt:16, No:1, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Kastamonu.
25. Samihullah, M.(2018). *Bâbürnâme'deki Coğrafi Terimlerin Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçeleriyle Fonetik ve Semantik Açısından Karşılaştırılması*, SBE-Türk Dili ve Lehçeleri ABD, YL. Tezi, İzmir.
26. Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Ankara: TDK Yay.

27. Soydan, S. (2019). Tarama Sözlüğü'nün İlk Dört Cildinde Bazı Askerî Terimler, Savaş Aletleri ve Giysi Adları, Doç. Dr. M. Fatih Bilal Alodalı, Samira Khadhraoui (Ed.), *İksad III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* içinde (s.37-47), 8-10 Mart 2019, Adana: Türkiye.
28. Tatçı, M.(2014). *Yunus Emre-Dîvân-ı İlâhiyât*. İstanbul: h Yayınları.
29. Tekin, T. (2013). *İrk Bitig-Eski Uyğurca Fal Kitabı*. Ankara: TDK Yay.
30. Timurtaş, F. K. (2012). *Yunus Emre Divânı*. İstanbul: Kapı Yay.
31. Timurtaş, F.K. (1982). Yunus Emre'nin Dili Üzerine Notlar, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, II. Cilt, (s. 405), Ankara.
32. User, Ş., H. (2012). Eski Türk Yazıtlarında Politik ve Askerî Terimlerden Örnekler. *Bilig*, 60, 257-272.
33. Uyanık, İ.(2016). *Doğu ve Batı Türkçeleriyle Yazılmış İlk Tefsirli Kur'an Tercümelelerinde Din Terimleri*, Ondokuz Mayıs Ü.,SBE-Türk Dili ve Edebiyatı ABD, YL. Tezi, Samsun.
34. Yavi, F. (2019). Tarama Sözlüğü'nde Türkçe Dinî Terimler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1402-1436, Türkiye.
35. Yılmaz, F.(1992). *Yunus Emre-Hayatı-Düşüncesi-Etkisi*, İstanbul: Marifet Yay.
36. Zülfikar, H. (2011). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: TDK Yay.

Extended Abstract

The more science, technique, art and craft branches develop in a country, and the more works are created in these branches, the more the vocabulary in the language of that country develops and becomes richer. In this respect, when we look at the terms astronomy, metal and music used by Yunus Emre in her work, it is seen that there was a development and progress in these fields in the 13th century and this situation was reflected in the works. The terms of astronomy, metal and music instrument in Divan-ı theology were examined. These terms are:

As astronomy terms, thirteen (13) terms have been identified, eight (8) of which are in Arabic. These terms are: Moon (T), Bedr (A), Crescent (A), Earth (A), Felek "Sky" (A), Sky (T), Sun (T), Şems "Sun"(A), Yıldız (T), Ilduz "Etoile" (T), Mirrîh (A), Bercîs (A), Zühre (A).

Fourteen (14) terms were identified as mineral terms. Five (5) are Arabic, two (2) are Persian. These; Gold (T), Copper (T), Ore (A), Iron / Iron (T); Gevher "Jewel"(F), Güher "jewel"(F), Kân "Mine" (F), Sadef, (A); Silver (T), Pearl (T), Metal (A), Coral (A), Bronze (T), Ruby (A).

As musical instrument terms, 6 (six) terms have been identified. One (1) Arabic, three (3) Persian, two (2) Turkish. Rebab (A), Şeşte /Şešta (F), Ceng (F), Çalgu (T), Saz (F), Kopuz (T).

In Hatice Şirin's work called Old Turkish Inscriptions, the terms, Kök "Sky" (ETY: 734), Moon (ETY: 721), Kün "Sun" (ETY: 735) were found among astronomy terms. However, the terms Earth, Yıldız / Ilduz "Etoile", Felek "Sky", Sky were not found. Among the mineral terms, the terms Altun "Gold" (ETY: 720), Copper (ETY: 722), Temir "Iron" (ETY: 741), Kümüş "Silver"(ETY: 735) were encountered, but the terms Pearl, Kân, Maden, Mercân, Sadef, Bronze, Ruby were not found. None of the musical instrument terms identified in this study were used in the Old Turkish Inscriptions of the Köktürk period.

The process, which started with the existence of the term kök/sky astronomy, which is the name of the Köktürk State and also influenced their beliefs, began with the creation of a work such as İrk Bitig, which dealt with subjects such as astronomy, medicine, and fortune-telling, of the society that settled down with the establishment of the Uyghur state. The use of Turkish astronomy terms such as Sky (İrk Bitig 64/56), Moon (İrk Bitig 59/50), Sun (İrk Bitig 57/57), Ildız / Yıldız (İrk Bitig [-]), on the other hand, contributes to the acceptance of Islam and interaction with Arab and Persian culture. As a result, the spread of Arabic and Persian words in the language brought along the use of Arabic-based astronomy terms such as Bedr "Moon", Crescent, Felek "Sky", Şems "Sun", Mirrîh, Bercîs, Zühre in works.

It is seen that there are astronomy terms in İrk Bitig such as Sky (İrk Bitig 64/56), Moon (İrk Bitig 59/50), Sun (İrk Bitig 57/57), but the term Ildız / Star, Earth, Felek does not exist. Among the metal terms, Gold (8/49) was encountered in İrk Bitig, but the terms Kümüş "Silver", Copper, Gevher "Jewel", Ruby, Pearl, Coral, Mine, Ore, Sadef, Kân "Mine", Bronze were not used. None of the terms of musical instrument were used.

From the first Turkish works of the Islamic period, astronomy terms in DLT, Kök "Sky" (DLT I, 64-25), Moon (DLT I, 82-8), Kün "Day, Sun, Daytime" (DLT I, 69-26), Etoile (DLT III, 40/15) terms. The terms Felek "Sky" and Earth are absent; from mineral terms; Gold (DLT I, 52-10), Copper (DLT I, 360-27), Temür "Iron" (DLT I, 42-12), Kümüş "Silver" (DLT I, 165-2) were used and Gevher "Jewel", Güher "Ore", Kân "Mine", Mine, Coral, Sadaf, Pearl, Bronze, Ruby terms are not available. Çalgu and Kopuz, which are musical instrument terms, are also not included in the DLT.

In Kutadgu Bilig, Moon (KB 325/ 38), Earth (KB 64.82/ 136), Felek "Sky"(KB 4381/ 167), Kök "Sky" (KB 22.96/274), Kün "Sun" (KB 12,325: 300)), Yıldız "Etoile" (KB 128,139: 557). However, astronomy terms "Bedr "Moon", Crescent, Şems "Sun", Mirrîh, Bercîs, Zühre" are not available.

From mining terms in Kutadgu Bilig; Copper (KB 3438: 54), Altun "Golden" (KB 188, 213: 18), Kümüş "Silver" (KB 188,189: 300), Temür "Iron"(KB 3041), Gevher "Jewel" (KB 3438, 5362: 169), Güher "jewel" (KB 4395: 170), Ruby (KB 4395, 5142: 516), Kân "mine" (KB 5357/220) were used, but the terms Pearl, Coral, Ore, Sadef, Maden, Bronze were not found.

In Atebetü'l Hakayık, the term Earth (AH 189/XVII) is used as an astronomical term, but the terms Moon, Day, Sky and İldız / Yıldız "Etoile", Felek "Sky", Bedr "Moon", Crescent, Şems "Sun", Coral, Mirrîh, Bercîs, Zühre are also used in AH. not available. Ay "ay, ya" is used as an exclamation point (AH / VI), Kün means "day" (AH / XLI), Root means "root, original" (AH / XXXIX).

From the mining terms in Atebetü'l Hakayık; There are terms Güher (AH / 490- XXIV), Kân "Mine" (AH/ 48-XXXIII), Mine (AH/ 48-XLII), but Gold, Copper, Ore, Iron / Iron; Silver, Pearl, Gevher "jewel", Sadaf, Coral, Bronze, Ruby terms are not available. There are no musical instrument terms identified in this study in Atebetü'l Hakayık. In Dede Korkut, astronomy terms are Sky (DK 86a.4/858), Moon (DK 43b.11/798), Earth (DK19a.11/838), İlduz (DK 66a.2 /871), Day "sun" (DK7b.6/864). However, there is no Felek "Sky", Bedr, Crescent, Şems "Sun", Mirrîh, Bercis, Zühre.

Gold (DK 11a.3/ 790), Copper (DK 142a.3/ 802), Iron / Iron (DK 10a.1/ 831), Silver (DK 59b.5 / 864), were identified in Dede Korkut. . However, Ore, Gevher "jewel", Guher "jewel", Kân "Mine", Sadef, Pearl, Metal, Coral, Bronze, Ruby are not available.

Kopuz (DK 4b.7/898), one of the musical instrument terms, has been identified in Dede Korkut. Ceng is not used as a musical instrument term, but as a "War" (DD 66a. 11/820), Saz is used in the sense of "Reeds" (DK 61b.7/ 932). It is not available in Çalgu, Rebab, Şeste or DK.

Yunus'un Dilinden Hazine

The Concept of Treasure in the Words of Yunus

Osman KUFACI¹

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 20.09.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 07.12.2021

Doi: 10.48146/odusobiad.998154

Atf / Citation: Kufacı, O., (2021). "Yunus'un Dilinden Hazine" ODÜSOBİAD "Yunus Emre ve Türkçe Özel Sayısı" 51-64, Doi: 10.48146/odusobiad.998154

Öz

Yunus Emre, Türk edebiyatının dönemleri göz önünde tutulduğunda etkisi her devirde az çok hissedilmiş bir şahsiyettir. Hayatı hakkındaki sis perdesi tam manasıyla açıklığa kavuşmamakla birlikte 1240-1320 yılları arasında yaşadığı kabul edilir. Sade sayılabilecek bir dille samimi duygularla şiirlerini kaleme alan şair, gönül dünyasındakileri ve tasavvuf öğretilerini söz kalıbına döker. Dönemindeki bazı isimlerin Farsçaya tevessül etmelerine rağmen kendisinin eserini Türkçe ile yazması kayda değerdir. Edebiyatımızda bilinen en eski *Türkçe Divan* ona aittir. 13. yüzyıl gibi erken sayılabilecek bir zaman diliminde Anadolu coğrafyasında *Türkçe Divan* ve *Risâletü'n-Nushiyye* mesnevisi ile şair olarak edebiyat sahasına çıkması bile onun şiirini incelemeye yeterli bir sebeptir.

Bu makalede yaşadığı çağdan şiirleriyle tüm insanlığa seslenen Yunus'un *Divan*'da ve *Risâletü'n-Nushiyye*'de hazine kavramını ne şekilde ele aldığı, ona hangi anlamlar yüklendiği örnek beyitlerle incelendi. Hazine mefhumunun "genc", "hazne" ve "hazine" kelimeleri ile ifade edildiği tespit edildi. Bu kavramın tasavvuf öğretisi çerçevesinde şiirlerde imge olarak kullanıldığı görüldü. Ayrıca şairin imgelerin teşkilinde sosyal hayatta hazine ile ilgili inanışlardan hareket ettiği söylenebilir. Bu çalışma ile Yunus Emre gibi büyük bir şairin hazine kavramı ile ilgili tasavvurları ortaya konuldu. Böylece Yunus Emre ile ilgili araştırmalara katkı sunulması hedeflendi.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Hazine, *Divan*, *Risâletü'n-Nushiyye*, imge.

Abstract

Yunus Emre is a figure who has had an impact on Turkish literature throughout its history. Although his life is shrouded in obscurity, it is known that he lived between the years of 1240 and 1320. The poet, who penned his poems with sincere feelings in a simple language, puts what is in his heart and his Sufi teachings on paper. It is worth noting that he wrote in Turkish while some of his contemporaries employed Persian. He is the author of the oldest known Turkish Divan in our literature. The fact that he emerged in the sphere of literature as a poet in Anatolia as early as the 13th century with the Turkish Divan and the Risâletü'n-Nushiyye masnavi is reason enough to investigate his poetry.

In the present study, it is discussed using sample couplets how Yunus, who reached all of humanity with his poems from the era he lived in, addressed the concept of treasure in the Divan and Risâletü'n-Nushiyye, and what meanings were attributed to it. The words "genc," "hazne," and "hazine" have all been found to reflect the concept of treasure. This concept was regarded as an image in his poems, which were written in the context of mysticism. Furthermore, it may be argued that the poet acted in the production of images based on his thoughts regarding the concept of treasure in social life. With the present study, the views of a renowned poet like Yunus Emre on the subject of treasure were disclosed. Thus, it was aimed to contribute to future studies on Yunus Emre.

Keywords: Yunus Emre, Treasure, *Divan*, *Risâletü'n-Nushiyye*, image.

¹ Doç. Dr., Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sinop, osmankufaci@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8505-6518

Giriş

Hazine mefhumu ile ilgili Osmanlı döneminde telif edilen sözlüklerde² hemen hemen aynı bilgilerin nakledildiği görülür. Bu nedenle *Kamus-ı Türkî*'deki bilgileri aktarmakla yetinmekteyiz. *Kamus-ı Türkî*'de (Şemseddin Sâmî, 1900: 22) hazine kelimesi için şu anlamlar verilmiştir: "Cem' hazâ'in (hazinelere). Tr. zebânzedi (dillerde dolaşımı): hazne." 1. "Akçe vaz' ve hıfz olunan (konulan ve saklanılan) yer, vezne, sandık: hazîne-i devlet, hazîne-i mâliye [Mâliye nezâretine yalnızca "hazîne" dahi denir.]", 2. "Zî-kıymet (kıymetli) şeyler hıfzına mahsûs mahfuz (korunaklı) yer, depo.", 3. "Akarsuyun veya yağmur suyunun birikip hıfz olunduğu yer, sarnıç, depo; su hazînesi dahi denir.", 4. "Top ve tüfek barutunun bulunduğu yer.", 5. "Medfûn (gömülmüş) mâl, defîne.", 6. "İrin biriken yer.", 7. "Nukûd (nakitler) vesâ'ir zî-kıymet (kıymetli) şeylerden ibaret yük.", 8. "Vaktiyle on altı bin gurûş mikdârı." "Hazîne-i hassa": "Zât-ı hazret-i pâdişâhîye 'â'id (Padişah Hazretlerinin kendisine ait) emlâk ve ârâzî vesâ'irenin vâridât (gelir) u mesârifi (gider) dâiresi.", "Hazîne kethudâsı": "Enderûn-ı Hümâyûndaki zî-kıymet (kıymetli) emvâl (mallar) ve eşyânın hüsn-i muhâfaza (güzellikle korunması) idâresine me'mûr (görevlendirilen) zât."

Kelimenin günümüzdeki kullanımı için *Türkçe Sözlük*'e başvurmakta yarar bulunmaktadır. *Türkçe Sözlük*'te (Türkçe Sözlük, 1998/1: 973) kelimenin kökünün Arapça olduğu belirtilir ve şu anlamlar kaydedilir: 1. "Altın, gümüş, mücevher gibi değerli eşya yığını, büyük servet.", 2. "Değerli şeylerin saklandığı yer.", 3. "Gömülü veya saklı iken bulunan değerli şeylerin bütünü", 4. "Devlet malı, parası veya bunların saklandığı yer.", 5. "Kaynak.", 6. "mec. Büyük bağlılık duyulan, değer verilen şey veya kimse", 7. "Devletin altın, döviz, bono ve nakit işlemlerini maliye ile birlikte düzenleme görevini üstlenen makam."

Divan şiirinde hazine mefhumuna hemen her divanda ve mesnevîde rastlanmaktadır. Zira hazine kavramının çok eski zamanlardan beri çeşitli toplumlarda yeri olduğu gibi Türklerde de belli bir kavram alanı bulunmaktaydı. Eski zamanlarda hazineler harap yerlerde saklanırmış. Hazineye kimsenin el uzatmaması, yabancı şahıslardan hazinenin muhafaza edilmesi için büyük yılanların görevlendirildiği tılsımlar yapılmış. Şairler, bu hadiseye telmihte bulunan şiirler kaleme almıştır. Hazine mefhumuna yer verilen şiirlerde sevgilinin yüzü hazine, saç da yılan olarak karşımıza çıkar (Aslan vd., 2018: 132). Sevgilinin yüzünün hazineye teşbihinde onun kıymeti vurgulanır. Şekil bakımından yılan olarak düşünülen saçlar da bu kıymetli hazineyi yabancıardan koruyucu olarak açığa çıkar.

Bu çalışmanın konusunu Yunus Emre'nin *Dîvân'ı* ve *Risâletü'n-Nushiye*'sinde hazine mefhumuna yer verilen şiirlerin incelemesi oluşturmaktadır. Ancak konu ile ilgili az sayıda örnek bulabildiğimizi ifade etmekte yarar vardır. Bu çalışma, Yunus Emre'nin imgelem dünyasında hazine kavramının kullanımına yönelik tespitleri, şairin tasarruflarını ve bakış açısını içermektedir. Hazine mefhumuyla ilgili beyitler irdelenirken beyitlerin dil içi çevirilerini beyitlerin altında gösterdik. Elde edilen malzeme *Din, Anne Rahmi, Gerçek Anlamıyla ve Öğüt Verme İşleviyle Hazine, Gönül, Sosyal Hayattaki Pratik Bilgiden Hareketle Yapılan Tasvirler, Zenginlik* başlıkları altında ele alındı.

1. Din

1.1. Allah

Eren lafzı eski dönemlerden beri Türkçenin söz varlığı içindedir. Kelimeye etimolojik olarak bakılacak olunursa er lafzına +en eki getirilerek türetildiği görülür. "Ermiş velî, yatır, evliyâ" (Ayverdi, 2020: 347) manasına gelir. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nde (2004: 194) bu kavram "Allah'a ulaşan kişiye (vâsıl) denir. Velî." olarak tarif edilir. Süleyman Uludağ kelimenin tasavvufta "Vâsıl, ehl-i vusul, vuslatı gerçekleştiren, velî, ermiş, kâmil insan." (Uludağ, 1999: 174) manalarını zikreder. Ayet ve hadislerde velilere yer ayrılmıştır. Yunus 10/62'de "Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeceklerdir de." (Altuntaş ve Şahin, 2011: 215) beyan edilir. Ayette geçen velî kelimesinin çoğulu olan "evliyâ" ibaresine "Allah dostları" anlamı verilmiştir.

² Mefhumla ilgili Osmanlı dönemindeki şu sözlüklere de bakılabilir: *Lûgat-i Nâcî* (Muallim Nâcî, 1904: 381), *Kâmûs-ı Osmanî* (Mehmed Salâhi, 1322: 296), *Lûgat-i Remzî* (Remzî 1305/1: 494).

Bir hadis-i şerifte konu ile alakalı olarak “Görüldüklerinde size Allah’ı hatırlatan, konuştuğunda ilminizi arttıran ve ameli size ahireti hatırlatan kimselerdir.” (İbn Hacer el-Askalânî, 1998/III: 123) buyrulur.

Didaktik bir gaye güdülerek kaleme alınan beyitte Yunus duyanların mutlu olacağı bir bilgi paylaşacağını ilan eder. Buna göre hazineyi elde etmek isteyenler velilerin izini takip etmelidir. Gence (hazine) kavramı ile Allah’ın kastedildiği açıktır. Yunus da tasavvuf geleneği içerisinde gence (hazineye) yani Allah’a ulaşmanın anahtarının evliya olduğunu düşünür ve okuyucularına evliyanın izini takip etmelerini öğütler:

Yûnus bir haber virür işidenler şâd olur

Gence ugrasam diyen izlesün eren izin

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 329)

“Yunus bir haber verir, duyanlar mutlu olur. Hazineye rastlasam diyen velilerin izini takip etsin.”

Tasavvuf öğretisinde Allah “kenz-i mahfî” (gizli hazine)dir. Allah Teâla, “Cemâl-i Mutlak”, “Kemâl-i Mutlak” ve “Hüsn-i Mutlak” vasıflarına sahiptir. Mutlak güzellik ve iyilik nitelikleri sebebiyle kendisine âşık olmuştur. Kendini görmek ve göstermek istemesi nedeniyle de ayna hükmündeki âlemi ve insanları yaratmıştır. Böylece kâinat ve insan Allah’ın kendi güzelliğini temaşa eylediği bir ayna gibi olmuştur (Mengi, 2005: 31). Bu anlayışa göre aynaya yansıyan her suret bir gölgeden ibaret olduğu gibi evrendeki tüm eşya da gerçek bir varlığa sahip değildir, kâinattaki her şey bir hayal ve gölgeden tezahür etmiştir. Allah Teâla bir an olsun kâinata tecelli etmemeyi dilese tüm mevcudat derhal yok olur (Levend, 1984:18).

Vahdet-i vücud nazariyesinin temelinde tüm âlemin mutlak birlik içerisinde bulunması yatmaktadır. Bu felsefeye göre tüm varlıkta yaratıcı ile yaratılan birdir. Eşyada Allah’ın sıfatları görünmektedir. Allah Teâla tarafından halk edilen her şey onun ile aynı vasıfları taşır. Tüm varlıkların aslı, Vücut-i mutlak (tek ve mutlak varlık) olan Allah’tır (Ünver, 2009: 538).

Tasavvufun tanımlarından biri de “sülûk ilmi”dir. Dervişin Hakk’a ulaşma kabiliyeti kazanmak için nefsinin her türlü şeyden arındırması, güzel ahlakla vasıflanması, sülûk ilminin konusunu teşkil eder (Uludağ, 2010: 127). Arapça seyr ü sülûk ise “gitmek ve girmek” manasına gelir. Tasavvufi bir terim olarak bir şeyhin huzurunda, Allah’a kavuşmak için çıkarılan manevi yolculuk (Cebecioglu, 2004: 565) karşılığında kullanılır.

Seyr ü sülûk tabiri, erişmek maksadıyla yola girerek Hakk’a varmaktır. Allah’a vasıl olmak ise Hakk’ı görüyor gibi kulluk bilinciyle ona yakınlaşmak ve sürekli Hak ile bir olmaktır. Tasavvuf erbabına göre Allah’a kavuşabilmek için bu yola girenlerin belli mertebeleri geçmeleri gerekmektedir. Bunun için de takip etmesi gereken bir seyir vardır. Salikin, sülûk süresince nefsinin dünyaya dair ilgi ve alakalardan, tüm kirlerden, kayıtlardan arındırması, kötü davranışlardan el çekip ahlakını güzelleştirmesi ve Hakk’a vasıl olacak kabiliyeti hâsıl etmesi gerekir (Coşanay, 2017: 202). Hakk’a nail olmanın yolu ancak budur.

Vahdet-i vücud felsefesinde salikin Allah’a ulaşması için çeşitli engelleri (perdeleri) aşması bir mecburiyettir. Allah’a ulaşma uğrunda çeşitli çileler çekilmesi ise dervişlik adabındandır. Bu perspektifte Yunus da rahatlıkla hazineye malik olunamayacağını açıklamaktadır. Hazineye (Allah’a) kavuşmanın çeşitli şartlarının olduğunu estetik bir üslupla izah etmektedir:

Ya değme sa’yile kim bula genci

Varursan ilerü kogil sagıncı

Yûnus Emre (Tatçı, 1997b: 142)

“Ya öylesine gayretle (rahatlıkla) hazineyi kim bulmuş? İleri varırsan istekleri bırak.”

Güzel isimler anlamına gelen esmâ-i hüsnâ terkibi Allah’ın doksan dokuz ismini ifade etmektedir. *Kur’an-ı Kerim*’de ve hadis-i şeriflerde Allah’a nisbet edilen isimler yüzden daha fazladır. Ancak bu terimin Allah’ın doksan dokuz ismini kapsadığı kabul görülür (Topaloğlu, 1995: 404). Hay, “ebedî

hayatla diri" ve Kayyûm, "Her şeyin varlığı kendisine bağlı olup kâinatı idare eden" (Topaloğlu, 1995: 414) anlamlarına gelen Allah'ın isimlerindedir. "Sevgi, Allah ve kulu arasında karşılıklı gerçekleşen bir olaydır. Kul, Allah'a hasret duyarak yakınlaşmak istediği gibi, Allah da kuluna hasret duyar ve onun kendine yakınlaşmasını ister. Kul, Allah'a münacat ettiği ve ona karşı gayretkeş olduğu gibi, Allah da kuluna karşı böyledir." (Affi, 2004:183). Yunus Emre'nin alıntılanan beytini bu müteakabiliyet anlayışı çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Allah'ın işine kol uzatılması hâlinde hazinedarın tüm engelleri kaldıracağı edebî dille ileri sürülmektedir. Hazinedardan kasıt beyitte vahdet/vuslat önündeki engelleri kaldıracak olan Allah'tır:

Uzatsan Hayyu Kayyûm işine kol

Sana bevvâb u hâzin vireler yol

Yûnus Emre (Tatçı, 1997b: 142)

"Hay ve Kayyûm(olan Allah)'ın işine kol uzatırsan, sana hazinedar yol verir."

1.1.1 Gizli Hazine

Sufi şairlerce dünyanın ve insanın yaratılmasına dayanak olarak kullanılan "küntü kenzen mahfiyyen" cümlesi Türkçeye "Ben gizli bir hazine idim." (Yılmaz, 1992: 98) biçiminde çevrilebilir. Yukarıdaki ibare "Ben bilinmeyen bir hazîne idim, bilinmeyi diledim, birtakım kimseleri yarattım, onlara kendimi bildirdim ve onlar da beni bildiler." (Yılmaz, 1992: 91) hadisinin baş kısmıdır. Bu hadis divan şiirinde oldukça geniş imgelem alanı oluşturmuştur.

Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde hazinelerin kimsenin olmadığı harap yerlerde saklanması genel bir görüş idi. Daha sonraki dönemlerde de bu gelenek devam etmiştir. Osmanlı edebî metinlerinde hazinelerin harap yerlerde bulunması anlayışından hareketle oldukça farklı imgeler meydana getirilmiştir. Yunus da hazineleri saklamaya dair bu yöntemi şiirine dayanak yaparak tasavvufi duygularını ve düşüncelerini anlatmada zengin çağrışım aracı olarak kullanmayı tercih etmiştir.

Süleyman Uludağ velayet kavramına "Hakkın, kulunu, kulun da Mevla'sını dost edinmesi, Allah ile kulu arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk, Allah'ın, kulun (ibadet, taat gibi) işlerini kendi üzerine alması; kulun da Allah'ın velîsi (vekili) olması." anlamını verdikten sonra konu ile ilgili '*Allah mü'minlerin velîsi, dostudur.*' (Al-i İmrân, 3/68, Bakara, 2/227), '*Takva sahipleri Allah'ın velîleri, dostlarıdır.*' (Enfâl 8/34)" (Uludağ, 1999: 564) ayetlerini kaydeder.

Bu bilgiler ışığında Yunus'un aşağıdaki şiirine bakılabilir. Yunus Emre, harap olmanın âşığın velayetini artıracaklarını savunmaktadır. Diğer bir deyişle âşık harap bir vaziyette ise onun Allah'a yakınlığı/dostluğu artacaktır. "Genc-i nihân" ile "küntü kenzen mahfiyyen" hadisi akla gelmektedir. Bu nedenle "genc-i nihân" ibaresine Allah anlamı verilebilir. Ayrıca gizli hazinenin daima harap yerde saklanması kabulü de hatırdaki tutulmalıdır:

'Âşık niçe harâbısa velâyeti arta durur

Anuîcün ki dâimâ vîrâdadur genc-i nihân

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 343)

"Âşık ne kadar harap ise velayeti gittikçe artacaktır. Onun için ki gizli hazine daima yıkık yerdedir."

Can kelimesinin birçok anlamı bulunmakla birlikte asıl anlamı "İnsan ve hayvanların yaşamasını sağlayan ve ölümle bedenden ayrılan madde dışı varlık, ruh"tur (Ayverdi, 2020: 181). Kelimenin "sevgili, kardeş, dost" (Ayverdi, 2020: 181) anlamı beyitle bağlantılıdır. "Cânlar içinde cânım" ibaresine "sevgililer içinde sevgilim" ya da "dostlar içinde dostum" gibi anlam verilebilir. Bu durum aşırı sevginin ifadesidir. Kâf 50/16'da "Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız." ve aynı surenin 17. ayetinde "Üstelik biri insanın sağ tarafında, biri sol tarafında oturmuş iki alıcı melek de (onun yaptıklarını) alıp kaydetmektedir." (Altuntaş ve Şahin, 2011: 215) buyrulmaktadır. "Cânlar içinde cân" tabiri Kâf

50/16-17'yi akla getirmektedir. “Genc-i pinhân” (gizli hazine) ile Allah söylenmek istenmiştir. İlk mısradaki “sensin” ile sihr-i helal sanatı yapılmaktadır:

Cânlar içinde cânım sensin genc-i pinhânım

Çün 'iyân gördüm seni pinhân kayısı degül

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 226)

“Canlar içinde canım, gizli hazinem sensin. Seni açıkça gördüğüm için gizli (görmek) sıkıntı değildir.”

Dânişinden/irfanından bahsettiği beyitte Yunus, kendi ilminin gizli hazine sözü olduğunu söyler. Yine bu beyitte de gizli hazine ile söylenmek istenen Allah'tır. Şair, Allah'a âşık olduğu için öğrendiği tüm ilmin Allah'ı anmakla kaim olduğunu dillendirir. Yunus'un dost olarak söz ettiği Allah'a âşık olanlar iki dünyaya önem vermezler. Yunus ve aynı fikriyatı paylaşanlarca iki dünyadan ziyade dost/sevgili olarak gördükleri Allah'a erişmek önemlidir:

Yûnus'un bu dânişi genc-i nihân sözüdür

Dosta 'âşık olanlar iki cihândan fârik

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 189)

“Yunus'un bu ilmi gizli hazine sözüdür. Dosta âşık olanlar iki cihandan vazgeçmiştir.”

Tasavvuf erbabı her şeyde Allah'ın tecellilerini görür ve her nesnede onu yâd eder. Yunus da kendisine canın (dostun) ve dünyanın Allah olduğunu dile getirir. Diğer bir ifadeyle her şeyde o, dostunu görür. Beyitte vahdet-i vücud anlayışı çeşitli sözlerle resmedilir. Gizli hazine kavramı gerçek bir manaya delalet etmekle birlikte “genc-i nihân” ibaresine “küntü kenzen mahfiyyen” hadisine telmih yapmak ve zihinlerde vahdet-i vücud tedai ettirmek için beyitte bilhassa yer verilmiştir:

Sensün bana cân u cihân sensün bana genc-i nihân

Senün durur assı-ziyân ne iş gele benden bana

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 52)

“Bana dost ve dünya, gizli hazine sensin. Fayda zarar senindir, benden bana nasıl fayda gelsin?”

1.1.2. Allah'ın Kudreti

Yunus *Risâletü'n-Nushîyye*'deki “Dâstân-ı Buhl u Hased” başlıklı kısımda hasedin yanlışlığını ortaya koymaktadır. Beyitteki “merdân kişiler” ibaresi “merdân-ı Hudâ” yani “ermişler, veliler” anlamındadır. Buna göre velayet sahibi insanların dünyayı sevmeyi, sonsuz bir hayatı dilediği, onların gözlerine ebedî âlemin görüldüğü ve aşk tozunun (sürmesinin) oturduğu (sürüldüğü) açıklanıyor. Konuyla alakalı olarak üçüncü beyitte ise velilerin gözlerine aşk tozu (sürmesi) sürüldüğü için gözlerinin Hak'a açıldığı, hazineden velilere rahmet saçıldığı iddia edilmektedir. Hicr suresi 21. ayette “Hiçbir şey yoktur ki hazineleri yanımızda olmasın. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.” (Altuntaş ve Şahin, 2011: 215) zikredilir. *Yunus'un beyti ile ayetin anlamı örtüşmektedir. Hazine ile okuyuculara sezdirilen Allah'ın kudretidir. Diğer bir deyişle Allah'ın kudreti hazineye teşbih edilmiştir:*

Sevemez dünyeyi merdân kişiler

Bakî dirlik neyse anı dilerler

Yûnus Emre (Tatçı, 1997b: 129)

“Yiğit kişiler dünyayı sevemez. Ebedî hayat ne ise onu isterler.”

*

Bakî 'âlem göründi gözlerine

Oturdu 'ışk tozu gözlerine

Yûnus Emre (Tatçı, 1997b: 129)

"Sonsuz dünya gözlerine göründü. Gözlerine aşk tozu oturdu."

*

Anunçün gözleri Hakk'a açıldı

Hazineden ana rahmet saçıldı

Yûnus Emre (Tatçı, 1997b: 129)

"Onun için gözleri Hakk'a açıldı. Hazineden ona rahmet saçıldı."

Risâletü'n-Nushiyye'nin İslami bir bakış açısıyla kaleme alınan bir başka bölümü "Dâstân-ı Gaybet ü Bühtân" adını taşır. Hucurât suresinin 12. ayetinde "Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin giybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir." (Altuntaş ve Şahin, 2011: 572-573) buyrulur. Yunus da bu ayet doğrultusunda muhatabına/okuyucularına eğer akılları varsa giybeti terk etmelerini öğütler. Bu sözünü giybeti bırakanın hazinesinin dolacağı düşüncesiyle destekler. Beyitte sevap hazineye benzetilerek açık istiare sanatı gerçekleştirilmiştir. Sonraki beyitte padişah hazinesinde malın çok olduğu rivayet edilmiştir. Padişah ile kastedilen Allah Teâlâ'dır. Padişahın hazinesinden murat Allah'ın sonsuz maddi ve manevi kudretidir. Allah'ın kudreti açık istiare yoluyla hazine olarak nitelendirilmiştir:

Eger varısa 'aklun gaybeti ko

Ki gaybet koyanın haznesi tolu

Yûnus Emre (Tatçı, 1997b: 139)

"Eğer senin aklın var ise giybeti bırak. Çünkü giybeti bırakanın hazinesi doludur."

*

Padişâh haznesinde meta' öküş

Uykudan uyanıp dut sözüme güş

Yûnus Emre (Tatçı, 1997b: 139)

"Padişah hazinesinde mal çoktur. Uykudan uyanıp sözüme kulak tut."

Aktarılan beyitteki hazine Allah'ın kudretini simgelemektedir. Bu hazineden inci ve mücevher alan kimse tüm memba ve madenlere kavuşacaktır. Allah'ın hazinesindeki tek bir inci ve mücevher tüm değerli taşların çıkarıldığı madenlere bedeldir:

Dür ü gevher alasin hazineden

Bulına cümle sende kân u ma'den

Yûnus Emre (Tatçı, 1997b: 142)

"Hazineden inci ve mücevher alasin. Bütün memba ve maden sende bulunsun."

1.1.3. Allah'ın Rahmeti

Yunus'un şiirlerinde konu birliği olduğu görülür. *Divan'*daki 312 numaralı şiir bahar dolayısıyla kaleme alınmış bir şiir olmakla birlikte Allah'ı ve Allah'ın rahmetini konu etmektedir. Bu şiirin üçüncü beyti bu makalenin konusuyla ilgilidir. Bahar gelince dünya tekrardan yeni hazineden yeni kaftan giyinmiştir. Dünyaya yeniden yeni can verilmiş, ot ve ağaç yine bitmiştir. Bahar mevsiminde toprak üzerinde yeşeren otlar, açan çiçekler yeni kaftan olarak tasavvur edilmiştir. Baharda Allah'ın yeryüzüne şamil olan rahmeti hazine olarak tahayyül edilmiştir. Allah'ın rahmeti ile baharda yeryüzünün yemyeşil olması Yunus'un dilinden Allah'ın rahmet hazinesinden sarf ederek dünyaya yeni kaftan giydirmesi biçiminde beyitte söz kalıbına dökülmüştür:

Yine yini hazîneden yini hil'at giydi cihân

Yine virildi yini cân ot u ağaç sesdi yine

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 403)

“Dünya yine yeni hazineden yeni kaftan giydi. Yine yeni can verildi, ot ve ağaç yine yetişti.”

1.2. İlahi Tecelliler

Yunus'un bazı beyitleri muhatabına/okuyucusuna/dervişlere öğüt kabilinden değerlendirilebilir. Şair, muhatabına fani (geçici) düşüncelerden kurtulmasını, bunların etkisine maruz kalmamasını salık vermektedir. İlk aşama bu geçici fikirlerden vazgeçmek, etkilenmemektir. İkinci aşama ise ebedî hazineye yönelmektir. Ebedî hazine ile Allah ifade edilmektedir. Çünkü ebedî olan ancak odur. İkinci seviyeye geçen derviş dünyada yüz binlerce batın hazinesi bulacaktır. Bâtın lafzının “gizli, derûn, iç yüz” gibi anlamları vardır. Süleyman Uludağ, bâtın ehli (Uludağ, 1999: 88) ile ilgili şu bilgileri kaydeder: “Bâtın ehli: Görünürdeki eşya ve olayların arkasındaki hakikatleri ve sebepleri keşif yoluyla bilen ve kalp gözüyle gören tasfiye ehli, evliya. Ulemaya da ehl-i zahir denir.” Bu anlamdan hareket edildiğinde “bâtın hazinesi”nin “hakikatleri bilmeye vesile olacak ilahi tecelliler” manası tezahür edecektir. Böylece yüz binlerce batın hazinesi bulmak ile Hak'ın yüz binlerce tecellisine mazhar olmak ya da bu tecellileri müşahede etmek kastedilmiş olmaktadır:

Kalma fânî sığınca kasd eyle bâkî gence

Yüz bin cihânda bâtın hazînesin bulasın

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 365)

“Geçici düşüncenin etkisinde olma, ebedî hazineye yönel. Dünyada yüz binlerce batın hazinesini bulasın.”

1.3. Mürşit

Yunus, “bu” zamiri ile intisap ettiği mürşidini, burada anlamındaki bunda kelimesi ile bağlı oldukları tekkeyi kastetmektedir. Mürşidinin gizli bir hazine olduğu kanaatini taşır. Mürşidi gizli bir hazine olarak telakki etmesinde onun kıymetinin herkes tarafından bilinmemesinin etkili olduğu söylenebilir. Bu (mürşit) gizli hazine teşbihi vech-i şebek açık olmadığı için temsili teşbih kategorisinde değerlendirilebilir:

Bu bir genc-i nihândur n'ister sofilar bunda

Niçe ördek niçe kaz hoş iner gölümüze

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 412)

“Bu gizli bir hazinedir, sofilar burada ne ister? Pek çok ördek ve kaz gölümüze güzelce girer.”

2. Anne Rahmi

İnsan hayatının zaman dilimlerinden hareketle bu dünyadaki serüvenini betimleyen Yunus Emre'nin gazel formundaki şiirinin ilk beyti aşağıdadır. Gazelde redif “-e düşdi gönül” ibaresiyle sağlanmıştır. Ancak redifteki gönül kavramı ile çoğunlukla insana değinilmiştir. Burada da gönül ile mecaz-ı mürsel sanatı vasıtasıyla insan kastedilmiştir. İlk mısradaki baba belinden anne karnına çocuğun düşmesi, ikincisinde ise Allah'ın müsaadesiyle annenin rahminde cenin oluşması hadisesi izah edilmektedir. Ana rahminde cenin oluşması hadisesi “hazineye düş-” imgesiyle okuyucuya aktarılmaktadır. Açık istiare sanatı ile ana rahminin hazineye teşbihi söz konusudur:

Ata belinden bir zamân anasına düşdi gönül

Hak'dan bize destûr oldı hazîneye düşdi gönül

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 213)

“Gönül, babasının belinden bir zaman annesine düştü. Hak'tan bize izin verildi, gönül hazineye düştü.”

3. Gerçek Anlamıyla ve Öğüt Verme İşleviyle Hazine

Yunus'un gazellerinden biri dünyanın ve ömrün geçiciliği etrafında kaleme alınmıştır. Bu bağlamda kurgulanan üçüncü beyitte *Şehname*'de geçen Acem kahramanları ve Karun gazeldeki diğer beyitlerle anlam birliği sağlamak ve fani ömre temas etmek üzere anılmaktadır. Bundan dolayı bu şahıslar hakkında kısa bilgi vermekte yarar bulunmaktadır.

Ferîdûn *Şehnâme*'de adı geçen, Pişdâdiyân sülalesinin altıncı hükümdarıdır. Demirci Gâve, İran tahtında oturan Zalim Dahhâk'ı öldürür. Onun yerine Ferîdûn tahtın yeni sahibi olur. Beş yüz yıl saltanat sürdüğü bildirilir (Zavotçu, 2013: 246).

Enûşirvân, 531-579 yılları arasında hüküm sürmüş olan Sasani hükümdarıdır. Tüm dinlere ve inançlara karşı hoşgörülü olmuştur. Kendisinden İslam kaynaklarında adil bir hükümdar olarak söz edilir (Tefazzülü, 1995: 255). Adalet arayanların sallayarak haklarını aradıkları "zencîr-i adl" (adalet zinciri) adını taşıyan bir zincir yaptırdığı bilinmektedir. Adaleti ile meşhur bir hükümdar olarak öne çıkar. Eyvân-ı Kısra, Bargâh-ı Kısra ve Eyvân-ı Medâin ismiyle meşhur saraylar yaptırmıştır. Bu saraylar kendisinin azametini gösterir. Tâc-ı Kısra ve Tâc-ı Nûşîrevân isimlerini taşıyan tacının çok parlak olduğu nakledilir (Yıldırım, 2008: 559).

Kur'an'da ismi olumsuz bir biçimde geçen şahıslardan biri Karun'dur. Hz. Musa devrinde hayatını sürdürmüştür. İsrailoğullarından olan Karun zenginliğe mazhar olmasına rağmen cimrilik yapmış ve Allah'a isyan etmiştir. Bunun üzerine mallarıyla birlikte toprağa gark olmuştur (Tökel, 2000: 383). Divan şiirinde bu dünyaya gönül vermenin yanlışlığına, dünyanın geçiciliğine örnek olarak adı zikredilir (Tökel, 2000: 383).

Yukarıda anılan üç şahıs da kudreti ve zenginlikleri ile fark edilir. Yunus, muhataptan Feridun ve Nuşirevan'ın hazinesi ile Karun'un malının toplamının kendisinde olduğunu düşünmesini ister. Bunu izleyen diğer beyitte bu dünyanın ağızda çiğnenmiş bir lokma olduğunu söyleyerek dünyaya yönelmenin yanlışlığını vurgulanır. Hazine kavramı gerçek manasıyla beyitte yer almakla birlikte "zenginlik" manasını yüklenmiştir:

Sen Ferîdûn haznesin Nûşîrevân gencile

Kârûn mâlını dahı sen mâluna katdun tut

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 62)

"Sen Feridun hazinesini Nuşirevan hazinesiyle Karun'un malını malına kattığını farz et."

*

Bu dünyâ bir lokmadur ağızdadur çeynenmiş

Çeynenmişî ne dutmak hâ sen anı yutdun tut

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 62)

"Bu dünya ağızda çiğnenmiş bir lokmadır. Çiğnenmişî tutmak niçin? İşte sen onu yuttun say."

4. Gönül

İslam medeniyeti dairesine yeni giren bir milletin dili olan Türkçeyi yeni kültür nedeniyle baş gösteren divan edebiyatına uygun bir dil hâline getirenlerden olup Türk edebiyatında ilk divanı kaleme alan Yunus edebî sanatları kullanmakta da dikkati çeker. İnsan bedenini bir kale olarak tahayyül eden şair, bu beden kalesindeki aklı da sultan olarak düşünür. Bu beden kalesinde gönül hazinedir, aşk ise onun muhafızıdır/bekçisidir. Gönülün hazineye benzetilmesindeki temel amil mücevher olarak düşünülebilecek irfanın/ilahi tecellilerin onun içinde gerçekleşmesidir:

İşbu vücûd bir kal'adur 'akıl içinde sultânı

İşbu gönül bir hazînedür 'ışk tutmuş bekler anı

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 516)

“İşte bu beden bir kaledir, akıl (kalenin) içindeki sultandır. İşte bu gönül bir hazinedir, aşk muhafaza etmiş, onu beklemektedir.”

“Sıkıntı, eziyet” anlamını muhtevi “renc” tasavvufta gönül isteğinin hilafına bir durumun ortaya çıkmasını (Cebecioğlu, 2004: 515) anlatır. “Renk” tasavvufta “beşerî bağlar, ilişkiler ve âdetler”e işaret eder. Renksizlik kavramı ise vahdet âlemine (Uludağ, 1999: 433-34) karşılık gelir. Yunus’un alıntılanan beytini kavramların tasavvufi tarifleri ışığında değerlendirilebiliriz. Gönül hazinesi, Allah’ın zatına yorulabilir. Vahdete nail olmak isteyen şair gönül hazinesine ulaşmak için, olumsuz hususlar zahir olmadan, bir yol bulmak ister görünmektedir. Beyitte vahdete ermek isteyen saf bir dervişin endişesi sezilmektedir. Açık istiare sanatı yoluyla vahdeti deryaya teşbih eden Yunus bu deryada yüzmeyi diler. “Bî-reng” ve “bî-elvân” sözlükte “renksiz” anlamını haiz olmakla birlikte beyitte ve tasavvufta “vahdet âlemi”ni karşılamaktadır:

Gönlümün gencine rencler irmedin bir yol bulam

Yâ Hû deryâyâ girem bî-reng ü bî-elvân olam

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 280)

“Gönlümün hazinesine zahmet ulaşmadan bir yol bulayım. Ey Allah’ım, (vahdet) deryasına gireyim, vahdete kavuşayım.”

5. Sosyal Hayattaki Pratik Bilgiden Hareketle Yapılan Tasvirler

5.1. Hazinelerin Harap Yerlerde Bulunması

Riyâzü’s-Sâlihîn adlı eserde geçen hadis-i şerifte “Saçı başı dağınık, eli yüzü tozlu, kapılardan kovulmuş öyleleri vardır ki, bu şöyle olacak diye yemin etseler, Allah onların dediğini yapar.” (İmam Nevevi, 2013/II: 273) buyrulur. Bu hadisin açıklamasında maddi bakımdan iyi durumda olmayan, giyecek doğru dürüst elbisesi bulunmayan, dağınık ve perişan bir görünüşü olan bu tarz insanlara halkın bir kısmı değer vermeyip hor görürler. Ancak insanlar içerisinde bu denli kıymetsiz görülen kimseler arasında Cenab-ı Hakk’ın çok sevdiği ve her dileğini yerine getirdiği veli kulları mevcuttur. Veli kullar herhangi bir konu için dua etse Allah onların talebini hemen gerçekleştirir (İmam Nevevi, 2013/II: 274).

İnsanın dış görünüşü ve iç âlemi, maddi ve ruhi yönü bulunur. İnsanoğlunun dış yapısını beden olarak içini de can/gönül olarak değerlendirmek mümkündür. Yunus da ilk mısırda insanın suretini ve gönlünü tezat çerçevesinde yorumlar. İnsanın sureti harap/perişan olunca gönlünün bahçesinin cennet olması ibaresinde tezat baskındır. Yapılan tezatla birlikte verilmek istenen mesaj daha anlaşılır hâle gelmektedir. Çünkü “[b]ir şeyin kendi zıddı ile beraber bulunmasının onun görünürlük ve algılanabilirlik artırdığı gerçeği çok eskiden beri bilinen ve üzerinde önemle durulan bir husus olmuştur.” (Mum, 2018: 12). Suretin viran olması fakir olmaya, dünyanın malından ve makamından vazgeçmeye delalet eder. Dolayısıyla dünyaya gönül vermeyenlerin bahçeye benzetilen gönlünün cennet gibi bayındır olacağı beyan ediliyor. Canın harap/perişan olmasıyla varlık evinin yıkılması anlatılıyor. Divan şairleri hazinelerin virane yerlerde gömülerek saklanması inancına şiirlerinde sıklıkla estetik bir unsur olarak başvurmuşlardır (Yekbaş, 2010: 158). Tasavvuf perspektifinde kurgulanan beyitte hazinelerin viran yerlerde bulunduğu inancı zengin çağrışımlara kapı aralamaktadır. Hazine ile Allah’ın kastedildiği beyitte yukarıda zikredilen hadis-i şerife göndermede bulunmaktadır:

Çün sûretün vîrân ola gönlün bâğı cinân ola

Cânun genci vîrân ola çünki bu genc vîrândadır

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 108)

“Suretin harap olunca gönlün bahçesi cennet olur. Bu hazine harap yerde olduğu için canın hazinesi harap olur.”

5.2. Hazinelerin Toprağa Gömülmesi

Hazineleri saklama yöntemlerinden biri toprağın altına gömmektir. Eski zamanlarda emniyet ve güvenlik günümüzdeki gibi değildi. Bu yüzden hırsızlık ve yağma çok daha fazla olmaktadır. İnsanlar birikimlerini bir tencereye ya da çömleğe koymak suretiyle toprak içine gömerek sakladıkları ve emniyete alırlar (Onay, 1993: 118). Yunus'un beytinde toprağı kazmadan hazineye malik olunamayacağı düşüncesi ile verilmek istenen mesaj somut hâle getirilmiştir. Asıl zihinlerde yerleştirilmeye çalışılan düşünce, gayret etmeden Allah'ın kudret hazinesinin temin edilemeyeceğidir. Diğer beyitte hazineye gereksinim duyulması hâlinde sıkıntının yok edilmesi gerektiği haber veriliyor. Beyitte hazineye Allah manası verilebilir. Allah'a ulaşmak için sıkıntı yani aradaki perdeler ortadan kaldırılınca hazineye (Allah'a) ulaşılacaktır. Sonraki beyitte ise şair, hazinenin (Allah'ın) bulunmasından dem vurmaktadır:

Kaçan genc bulasın yir kazmayınca

Ya kalb sâfi mi olur kızmayınca

Yûnus Emre (Tatçı, 1997b: 141)

"Yeri kazmayınca nasıl hazine bulacaksın? Ya kalp yanmayınca pak mi olur?"

*

Eger genc gereğise renc iletgil

Öğüt dutarsan gel gence gitgil

Yûnus Emre (Tatçı, 1997b: 141)

"Eğer hazine lazım ise sıkıntıyı ortadan kaldır. Öğüt tutarsan gel, hazineye git."

*

Beri gel genci sana buldurayın

Sana buldurmaya bildüreyin

Yûnus Emre (Tatçı, 1997b: 141)

"Buraya gel, hazineyi sana buldurayım. Sana buldurmaya anlatayım."

6. Zenginlik

6.1. Dünyadaki Tüm Zenginlikler/Allah'ın Zâtı, Sıfatı ve Ef'âli (Toplu hâlde bulunan altın, gümüş, mücevher, para vb. maddî değeri yüksek şeylerin bütünü.)

İslam inancına göre tüm mevcudatın yaratıcısı, kudret sahibi, ezeli ve ebedî olan ancak Allah'tır. Bu bağlamda tüm varlık Allah'a aittir. Yunus tüm hazinelerin/zenginliklerin Allah'a ait olduğunu, kime isterse ona vereceğini yani tasarruf etme hakkının ancak ona ait olduğunu izah etmektedir. Allah'ın hazinelerine izinsiz el uzatmaya kimsenin cesaret edememesi külli iradenin kudretini vurgulamaktadır. Her şeyin üzerinde Allah'ın iradesinin olduğunun altı bu şekilde çizilmektedir.

M. Efdal Emre beytin yorumunda (2015: 887): "Zâhirde kişi için en büyük hazine sıhhattir, afiyettir, mutluluktur, gönül zenginliğidir. Sonra da mal ve mülk zenginliğidir. Ma'nâda ise zenginlik, Allâh'ın hazinesi olan zât, sıfat ve ef'âlinin sırlarını sana açması ve seni ârif-i billâh bir muvahhid etmesidir. Allâh kendisine ait olan bu hazineyi dilediğine verir." demektedir. Şârih, Allah'ın hazinelerini tasavvuf ve din perspektifinde onun "zât, sıfat ve ef'âl"i olarak belirtir ve sınırlandırır. Ancak beyitteki "Allah'ın hazinelerini" insan gerçekliğinde ve tasavvuf perspektifinde, edebî metinlerin çok anlamlı olabileceğinden hareketle, insan aklına gelebilecek tüm zenginlikler ve Allah'ın zâtı, sıfatı ve ef'âli olarak belirleyebiliriz:

Cümle hazîneler senün kime dilersen viresin

Kimün ne zehresi ola destûrsuz el uzatmağa

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 416)

“Bütün hazineler senindir, kime istersen verirsin. İzinsiz el uzatmaya kimse cesaret edemez.”

Derviş kelimesinin aslı Farsçaya dayanmaktadır. Bununla birlikte tüm Müslüman milletlerin dillerinin söz varlığında bu kelime yer almıştır. Kelime sözlükte “dilenci, muhtaç ve yoksul” manalarını ihtiva etmektedir. Ayrıca kelimenin geniş coğrafya ve zaman diliminde farklı manalar kazandığı da görülür. Kelimenin kökeni hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Tasavvufun başlangıç devirlerinde “fakir” lafzında olduğu gibi derviş kelimesi de yoksul insan ve her bakımdan Hakk’a muhtaç olma bilincine vakıf olan sufi manasında dilde kullanılmaktaydı (Yazıcı, 1994:188). Dervişliğin başlangıcı riyazet ve mücahede etmektir. Bu zaman diliminde yeme, içme, konuşma ve uyuma etkinliği en az şekilde yapılır. Buna karşın ibadetler, zikirler ve tefekkür çoğaltılır. Nefsani arzulara gem vurulmaya gayret gösterilir. Bu şekilde sıkı bir perhizle manevi bir olgunluk kazanmak hedeflenir. Amacına ulaşmak isteyen derviş belli bir plan ve program dâhilinde hareket ederek çeşitli güçlüklerle dayanmaktadır. Dervişin muradına ermesinin yani Hakk’a erişmenin yolu sabır ve tahammül göstermekten geçmektedir (Yazıcı, 1994:188).

Divan’da 149. gazel dervişlerin övgüsüne ayrılmıştır. Miraçta Hz. Peygamber Allah ile konuşurken dervişlerin farklı bir topluluk olduğundan bahsedilir. Bunun üzerine Allah beyitteki sözleri söyler. Bu dervişlerin onun gözetiminde olduğu “Bunlara benüm didüm” ibaresi iki kere tekrarlanarak ortaya konulmaktadır. Yunus’a göre dervişlerin mallarını ve hazinelerini unutmaları bizzat Allah’ın takdiridir ve isteğidir. Derviş, Allah’tan başka her şeye yüzünü çevirmiş, yalnızca onu talep eden kimse demektir. Bu dünyanın tüm zenginliklerinden ve güzelliklerinden vazgeçen derviş mutlak varlığı tüm eşyada müşahade etmektedir (Emre, 2015: 445). Genc (zenginlik) gerçek anlamda kullanılmış olup dünyaya ait her türlü zenginliği sembolize etmektedir:

Bunlara benüm didüm bunlara benüm didüm

Unıtdurdum mâlnı gencini dervîşlerün

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 211)

“Bunlara benim dedim, bunlara benim dedim. Dervişlerin mallarını, hazinelerini unutturdum.”

6.2. Kişinin Tüm Maddî Varlığı/Zenginliği

Padişah eşsiz kudreti ve her şeye hâkim olmayı simgeler. Tasavvufi şiirlerde “padişah” kavramı ile Allah’ın anlatılmak istendiği anlaşılmaktadır. Yunus da padişah ibaresi ile Allah’a seslenerek kendini ona adadığını bildirmektedir. “Ben beni” ibaresi bilinçli bir tercihi yansıtmaktadır. Nitekim Yunus şairliğinden önce kalbinde iman nuru parlayan samimi bir dervîştir. Tüm hayatı Hak yolunun yolcusu olmakla geçen şair, “genc ve hazinem kamusu” gibi biri Farsça diğeri Arapça menşeli iki kelime ile aynı manayı (hazineyi) kastetmekle tüm varlığının/kazancının/hâsılının tamamına dikkat çekmektedir. Bu ibareye servet anlamı verilebilir. Buna göre Yunus’un tüm serveti “sensün” ile ifade ettiği zattır. Bu zatın ilk mısradaki geçen padişah/Allah olduğu aşikârdır. Şair hiçbir maddi varlığı olmadığını açığa vurur. Bununla birlikte tasavvufta her şeyden vazgeçip (masiva) dünyadaki maddiyattan ve kendi maddi varlığından ayrıldığını beyan eder:

İy pâdişâh iy pâdişâh uş ben beni virdüm sana

Genc ü hazînem kamusu sensün benüm önden sona

Yûnus Emre (Tatçı, 1997a: 52)

“Ey padişah ey padişah, işte ben beni sana verdim. Benim baştan sona hazine ve definemin hepsi sensin.”

6.3. Yeryüzündeki Maddi ve Manevi Zenginlik

Risâletü'n-Nushiyye’nin “dâstân-ı kibr” başlığını taşıyan kısımdaki beyitte alçak gönüllüğün önemine dair farkındalık oluşturulur. Bu bağlamda her işinde tevazu gösterenlerin hazineye erişeceği dile getirilir. Buna karşılık yüce yer (büyük makamlar) gözetleyenin (bekleyenin onlarca) zahmetle karşılaşacağı anlatılıyor. Yunus Emre makam elde etmek için hırs içerisinde gayret etmek yerine

mütevazı bir hayatı salık veriyor. Beyitteki "hazine" kavramı "yeryüzündeki maddi ve manevi zenginliğe" tekabül eder:

İden alçaklık ol gence sataşur

Yüce yir gözeden rence sataşur

Yûnus Emre (Tatçı, 1997b: 78)

"Alçakgönüllülük gösteren o hazineye erişir. Yüce makam gözetten zahmetle karşılaşır."

Sonuç

Konuşma diline yakın samimi bir üslupla şiirlerini kaleme alan Yunus'ta tasavvuf, dolayısıyla dinî ve estetik bir derinlik de mevcuttur. Yunus'un sanatının izah edilen bu hususu hazine mefhumuyla gerçekleştirilen imgelere de aksetmiştir. Bu mefhumun imge olarak yer aldığı beyitler dinî ve estetik derinliğe sahip bir yapıyla kurgulanmıştır.

Türk edebiyatının ilk divan şairi olan Yunus Emre'nin Türk edebiyat ve kültürüne önemli bir etkisi olmuştur. *Divan ve Risâletü'n-Nushiye*'de hazine mefhumunun Allah, Allah'ın kudreti, rahmeti, anne rahmi, ilahi tecelliler, mürşit gibi kavramların açık istiare ile hazine olarak hayal edildiği tespit edilmiştir. Gönül, teşbih-i belîğ sanatı vasıtasıyla hazineye teşbih edilmiştir. Konuyla alakalı olarak şiirlerde "gizli hazine" anlamına gelen "genc-i nihân" ibaresine dört kez, "genc-i pinhân"a ise bir kere yer verilmiştir.

Yunus Emre hazine mefhumunu şiirine malzeme/imge yaparken döneminin telakkilerinden ve inançlarından istifade etmeyi de ihmal etmemiştir. Bazı beyitlerin kurgusu hazinelerin virane yerlerde ve toprağa gömülerek saklanması, korunması geleneği/inanışından hareketle meydana getirilmiştir. Bazı beyitlerde ise kelimenin gerçek anlamı söz konusu edilmiştir. Hazine mefhumunun geçtiği tüm beyitler sanatkarın dinî ve tasavvufi perspektifine uygun olarak kurgulanmıştır.

Kaynakça

- Affî, E. (2004). Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat. (E. Demirli, & A. Kartal, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Albayrak, N. (1995). Enûşîrvân. TDV İslam Ansiklopedisi. C. XI. Ankara: TDV Yayınları. 255-256.
- Altuntaş, H. & Şahin, M. (2011). Kur'ân-ı Kerim Meâli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Apaydın, H. Y. (2013). Velâyet. TDV İslam Ansiklopedisi, C. XLIII, İstanbul: TDV Yayınları. 15-19.
- Aslan, Ü. vd. (2018). Osmanlı Edebiyatının 200'ü. Ankara: Otto Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2020). Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: Kubbealtı İktisâdi İşletmesi.
- Cebecioğlu, E. (2004). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. İstanbul: Anka Yayınları.
- Coşanay, B. (2017). Tasavvuf Düşüncesinde Seyr u Sülûk Üzerine Bir İnceleme. Anasay, C. I, S. II, 199-216.
- Demirli, E. (2012). Vahdet-i Vücûd. TDV İslam Ansiklopedisi. C. XLII. İstanbul: TDV Yayınları, 431-435.
- Devellioğlu, F. (1997). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. (XIV. baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Emre, M. E. (2015). Yûnus Emre Dîvânı ve Şerhi. İstanbul: Eserkitap.
- İbn Hacer el-Askalânî (1998), *Metâlibu Âliye: el-Metâlibü'l-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniye*, C. I-IV, çev. Mehmet Ali Kara, İstanbul: Tevhid Yayınları.
- İmam Nevevi. (2013). Riyâzü's-Sâlihîn, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri. C. II. (Kandemir vd. Çev.). İstanbul: Erkam Yayınları.

- Levend, A. S. (1984). Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Mehmed Salâhi. (1322). Kâmûs-ı Osmanî. C. I-IV. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Mengi, M. (2005). Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Tarihi-Metinler. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Muallim Nâcî (1322/1904). Lügat-ı Nâcî. İstanbul: Asır Matbaası.
- Mum, C. (1998). Tezâdın İmtizâcı Klasik Türk Şiirinde İmtizâc-ı Ezdâd. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Onay, A. T. (1993). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Haz. Cemal Kurnaz). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Remzi, H. (1305). Lügat-i Remzî. C. II. İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Remzî.
- Redhouse, S. J. W. (1996). A Turkish And English Lexicon. Beirut: Librairie Du Liban.
- Şemseddin Sâmî (1317/1900). Kâmûs-ı Türkî. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Tatçı, M. (1997a). Yûnus Emre Dîvânı C. II. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tatçı, M. (1997b). Yûnus Emre Dîvânı, Risâletü'n-Nushiye (Tenkitli Metin). C. III. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tefazzülî, A. (1995). Enûşîrvân. TDV İslam Ansiklopedisi. C. XI. İstanbul: TDV Yayınları. 255.
- Topaloğlu, B. (1995). Esmâ-i Hüsnâ. TDV İslam Ansiklopedisi. C. XI. İstanbul: TDV Yayınları. 404-418.
- Toven, M. B. (1927). Yeni Türkçe Lügat. İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası.
- Türk Dil Kurumu (1998). Türkçe Sözlük I-II. Ankara: TDK.
- Tökel, D. A. (2000). Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uludağ, S. (1999). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Uludağ, S. (2010). Sülûk. TDV İslam Ansiklopedisi. C. XXXVIII. İstanbul: TDV Yayınları. 127-128.
- Ünver, M. (2009). Nesimi ve Vahdet-i Vücut. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. S. XXXIX. 537-552.
- Yazıcı, T. (1994). Derviş. TDV İslam Ansiklopedisi. C. IX. İstanbul: TDV Yayınları. 188-190.
- Yekbaş, H. (2010). Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. C. XX. S. 1. 155-184.
- Yıldırım, N. (2008). Fars Mitolojisi Sözlüğü. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Yılmaz, M. (1992). Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Zavotçu, G. (2013). Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler-Hayvanlar-Bitkiler-Tabîat Güçleri-Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar). İstanbul: Kesit Yayınları.

Extended Abstract

Yunus Emre is a figure who has had an impact on Turkish literature throughout its history. Although his life is shrouded in obscurity, it is known that he lived between the years of 1240 and 1320. The poet, who penned his poems with sincere feelings in a simple language, puts what is in his heart and his Sufi teachings on paper. It is worth noting that he wrote in Turkish while some of his contemporaries employed Persian. He is the author of the oldest known Turkish Divan in our literature. The fact that he emerged in the sphere of literature as a poet in Anatolia as early as the 13th century with the Turkish Divan and the Risâletü'n-Nushiyye masnavi is reason enough to investigate his poetry.

In the present study, it is discussed using sample couplets how Yunus, who reached all of humanity with his poems from the era he lived in, addressed the concept of treasure in the Divan and Risâletü'n-Nushiyye, and what meanings were attributed to it. The words "genc," "hazne," and "hazine" have all been found to reflect the concept of treasure. This concept was regarded as an image in his poems, which were written in the context of mysticism. Furthermore,

it may be argued that the poet acted in the production of images based on his thoughts regarding the concept of treasure in social life. With the present study, the views of a renowned poet like Yunus Emre on the subject of treasure were disclosed. Thus, it was aimed to contribute to future studies on Yunus Emre.

In Divan poetry, the concept of treasure appears in practically every divan and masnavi. In fact, the concept of treasury has existed in numerous communities since antiquity, and it even had a distinct conceptual sphere among the Turks. The lover's face is generally pictured as a treasure and her hair as a snake in Divan poetry. The treasure metaphor emphasizes the value of the lover's face. Hair, which resembles snakes in appearance, is also thought to shield this priceless gem from intruders.

The subject of the present study consists of the examination of the poems in Yunus Emre's Dîvân and Risâletü'n-Nushiye that include the concept of treasure. However, it should be noted that a limited number of examples could be found regarding the subject. The present study involves Yunus Emre's views on the use of the concept of treasure in the world of imagination, as well as the poet's selections and perspective. In the examination of the couplets regarding the concept of treasure, intralingual translations of the couplets were presented below them.

The works of Yunus, which were penned in a sincere style that is akin to spoken language, contain aspects of mysticism and, consequently, theological and aesthetic depth. The images created with the theme of treasure illustrate this described feature of Yunus's art. The couplets in which this concept appears as an image are built using a structure with religious and aesthetic depth.

Yunus Emre, the first divan poet of Turkish literature, had a profound impact on the country's literature and culture. It has been determined that the theme of treasure is envisioned with clear metaphors of concepts such as Allah, the might and mercy of Allah, mother's womb, divine manifestations, and guidance in Divan and Risaletü'n-Nushiye. Through the use of simile, the heart is compared to a treasury. The term "genc-i nihân," which means "hidden treasure," appears four times, and "genc-i pinhân" appears once.

While Yunus Emre used the concept of treasure as a material/image for his poems, he also took advantage of the ideas and beliefs of his day. The tradition/belief of hiding and protecting treasures in barren regions and burying them in the earth forms the basis for the structure of several couplets. The true meaning of the word is mentioned in a few couplets. All of the couplets in which the theme of treasure is referenced were written from the artist's religious and mystical viewpoint.